

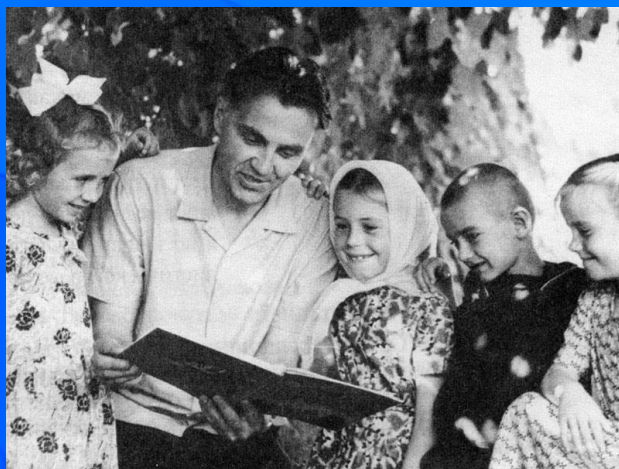

**ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Збірник матеріалів

**обласної науково-практичної конференції, присвячена 104-й
річниці від дня народження Василя Сухомлинського
«АКТУАЛЬНІСТЬ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У НОВІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ»**

27 жовтня 2022 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ ВОЛИНСЬКОЇ ОДА
ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

**АКТУАЛЬНІСТЬ СПАДЩИНИ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ**

Матеріали
обласної науково-практичної конференції,
присвяченої 104-й річниці від дня народження Василя Сухомлинського
27 жовтня 2022 року

м. Луцьк

УДК 37.091.4(477) А43

Рекомендовано до друку

Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

(протокол №5 від 24.11.2022 р.)

Редакційна колегія:

Олешко П.С., директор, кандидат історичних наук, професор, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Вітюк В. В., заступник директора з науково-методичної та навчальної діяльності, кандидат педагогічних наук, доцент, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Демянюк О.Й., заступник директора з науково-педагогічної діяльності, доктор історичних наук, професор, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

Луцюк А.М., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Турчина Л.І., старший викладач кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Мета обласної науково-практичної конференції полягає в тому, щоб ознайомити з досвідом науковців, методистів, керівників освітніх закладів, учителів з особливостями творчого використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в контексті ідей Нової української школи у Волинському краї. Реалізація досвіду педагога-новатора в освітньому процесі виносяться на розгляд педагогічних рад навчальних закладів та відображені у професійній роботі керівників шкіл, методистів, педагогів.

Збірник містить статті та тези учасників конференції. Матеріали представляють результати досліджень в теоретичному та практичному аспектах реалізації педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в НУШ.

. Матеріали подаються мовою оригіналу. За достовірністю фактів, статистичних даних, точність формувань і висновків несуть відповідальність автори матеріалів.

37.091.4(477) А43 УДК

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти, 2022

Луцюк А.М. (упорядкування), 2022

Зміст

<i>Бойчук Петро</i> ІДЕЇ ГУМАНІЗМУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	5
<i>Борбич Наталія</i> ВИКОРИСТАННЯ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ....	8
<i>Наталія Борбич, Тетяна Яцик</i> ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ.....	12
<i>Гайчук Владислав</i> ГУМАНІЗМ НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ.....	14
<i>Гребенюк Арсен</i> УКРАЇНІЗАЦІЯ МЕДІАПРОСТОРУ: ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ.....	17
<i>Дем'янюк Олександр</i> ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.....	20
<i>Камінська Валентина</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПЕРІОД ВІЙНИ.....	24
<i>Кінах Неля</i> ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	28
<i>Климець Ірина</i> ПЕДАГОГІКА ГУМАНІЗМУ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	31
<i>Климук Наталія</i> ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИХОВАННІ ЛЮБОВІ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ.....	35
<i>Ковальчук Галина</i> ПЕДАГОГІКА ГУМАНІЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО – ОСНОВА СПІВРОБІТНИЦТВА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	38
<i>Коширець Тетяна</i> МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ТА ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	42
<i>Лук'янчук Галина</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА НА УРОЦІ В НУШ.....	46
<i>Луцюк Анталоій</i> В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПЕДАГОГІКУ ПАРТНЕРСТВА ДИРЕКТОРА НУШ.....	50
<i>Луцюк Наталія</i> В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО МОВЛЕННЄВУ КУЛЬТУРУ ВЧИТЕЛЯ.....	53
<i>Луцюк Юлія</i> ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ НУШ НА ОСНОВІ СПИДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	56
<i>Марчук Сергій</i> ІДЕЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	60
<i>Миць Мар'яна</i> В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ.....	63

Наумчук Назар

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (ЗА ПОРАДАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО).....	67
<i>Невірець Оксана</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ЯК ОДИН З ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАНЯТЬ У ШКОЛІ.....	71
<i>Нечипорук Тетяна</i> ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ.....	73
<i>Оласюк Оксана</i> ФОРМИ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПОЗИТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ПІД ЧАС УРОКІВ.....	76
<i>Олексюк Богдан</i> ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ.....	79
<i>Олешко Петро</i> СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА ВОЛИНІ.....	82
<i>Остапйовський Олександр</i> ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	86
<i>Романюк Наталія</i> ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	88
<i>Савчук Павло</i> ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ЧАС ВІЙНИ.....	91
<i>Терещук Алла</i> СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	95
<i>Турчина Лариса</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	99
<i>Фаловська Ірина</i> ЗНАЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ОСВІТНІМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ КЕРІВНИКАМИ.....	105
<i>Червінська Наталія</i> ВТІЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ НУШ.....	108
<i>Яцик Тетяна, Степанюк Віта</i> ЕКОЛОГІЧНІ КАЗКИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО: ВІД ПІЗНАННЯ СВІТУ ДО ВЧИНКОВОСТІ.....	112
<i>Ясінська Наталія</i> В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ – ТВОРЕЦЬ ПЕДАГОГІКИ ГУМАНІЗМУ.....	114
Наші автори.....	118

ІДЕЇ ГУМАНІЗМУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Розглянуто гуманістичні ідеї В. Сухомлинського. Визначено, що гуманістичне виховання спрямоване на виховання в людини найціннішої моральної якості – людяності. Проаналізовано головні шляхи гуманістичного виховання В. Сухомлинського: любов до дитини; розвиток творчих сил кожної особистості; природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії; звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичне виховання, людяність, В. Сухомлинський.

The humanistic ideas of V. Sukhomlynskyi are considered. It was determined that humanistic education is aimed at the education of the most valuable moral quality in a person – humanity. The main ways of humanistic upbringing of V. Sukhomlynskyi were analyzed: love for the child; development of creative forces of each personality; nature as the most important means of nurturing a sense of beauty and harmony; turning to the inner world of the child, relying on his strengths.

Key words: humanism, humanistic education, humanity, V. Sukhomlynskyi.

Вступ. Сьогодні потрібно говорити про школу В. Сухомлинського як про систему гуманістичних поглядів, які стали органічним складником розвитку сучасної освіти і педагогічної науки в Україні, Нової української школи. І цей вплив ідей вченого набуває активного поширення й застосування.

Життєвий і творчий шлях В. Сухомлинського є однією з найяскравіших прикладів гуманістичної педагогіки. «Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей», – стверджував учений [2, с. 7]. Усього себе він віддавав дітям. Справі навчання, освіти, виховання, гармонійного розвитку гуманної особистості педагог присвятив свою працю, сумлінні турботи та інтелектуальну енергію.

Різноманітні аспекти спадщини В. Сухомлинського досліджували науковці М. Антонєць, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, А. Луцюк, О. Сухомлинська та ін.

Мета дослідження – вивчити проблему гуманістичного виховання в педагогіці В. Сухомлинського та визначити умови гуманістичного підходу до формування особистості.

Виклад основного матеріалу. Гуманістичну наукову концепцію складають педагогічні праці В. Сухомлинського: «Вірте в людину», «Думки про людину», «Народження громадянина», «Серце віддаю дітям» та їхніх розділів: «Ставлення до людей і обов'язок перед ними», «Турбота про людину і відповідальність за неї зміцнює в дитини почуття власної гідності», «Щастя – в людині», «Виховання серця», «Без праці немає людяності», «Не можна жити і дня без тривоги за людину», «Щоб людина бачила себе очима людей», «Ти живеш серед людей, мій сину» та ін.

Гуманістичне виховання спрямоване на виховання в людини найціннішої моральної якості – людяності. Слово «гуманізм» латинського походження, воно означає «людський, людяний», тобто повагу до людини, віру в її сили та можливості, інтерес до її внутрішнього світу тощо [1, с. 74].

Сьогодні ми гостро відчуваємо необхідність повернутися обличчям до людини, її моральності, з'ясувати її сутність, зрозуміти її, замислитись над тим, що є гуманного в ній, у

вихователів, у наших вихованцях. Осягаючи людину в собі та в інших, ми духовно засвоїмо нашу історію, її моральну правду, замислюємося над подіями нашого сьогодення.

Однією з характерних ознак нашого часу є потреба людини та суспільства в моральному відродженні через гуманізм – любов і повагу до людини, до її волевиявлення, до її індивідуального вибору, духовності як рушійної сили прогресу.

Таким чином, гуманістичне виховання сьогодні – одне із провідних стратегічних завдань виховання людини, молоді зокрема, незалежно від політичних, етичних та інших відмінностей. Загальний гуманний інтерес сьогоднішнього дня – збереження життя на Землі, збереження людини. Все це залежить від моральної свідомості людей, їхніх почуттів, особливо таких, як совість, справедливість, гідність, доброта тощо, а також їхніх вчинків, їхньої повсякденної гуманної діяльності.

Гуманістичне виховання, на думку В. Сухомлинського, починається з перших кроків свідомого життя дитини, до того, як вона зможе осмислити те, що доброта людини – це вершина моральності та культури спілкування її з навколишнім світом. Уже в дошкільному та молодшому шкільному віці слід розкривати перед дітьми загальнолюдські форми гуманних взаємин, їх азбуку, оскільки в цьому віці діти піддаються емоційним впливам.

Засвоєння норм гуманних взаємин є, на думку В. Сухомлинського, важливим етапом формування гуманістичної поведінки.

В. Сухомлинський вважає, що єдність роз'яснення і навіювання, переконання, спонукання до гуманістичної діяльності тут обов'язкова. Гуманістична поведінка стає досягненням особистості лише за умови, що її активна діяльність несе в собі загально людські цінності.

В. Сухомлинський розглядає сім'ю як первинний фактор впливу на гуманістичне виховання. Першоджерелом такого виховання є, на думку педагога, взаємини між батьками, культ матері у сім'ї, розуміння дітьми невичерпності материнської любові. Особлива увага звертається на повагу до літніх людей, дідусів і бабусь, до старості взагалі.

Гуманізм і щастя людини В. Сухомлинський пов'язує в єдине ціле. Він розглядає щастя як процес постійного збагачення духовними цінностями і насамперед гуманістичними: добротою, чуйністю, повагою до людей, здатністю до співпереживання, щедрістю та іншими рисами. В. Сухомлинський закликав вихователів і вихованців навчити один одного поважати людину, «бачити її і бачити правильно, цінувати її світ».

Розкриваючи шляхи гуманістичного виховання, В. Сухомлинський вказував на необхідність уже в дитинстві привчати до того, щоб кожна людина вкладала свої сили в іншу людину, бачила в інших людях, як у дзеркалі, свої душевні пориви, прагнення. Формування потреби в іншому вимагає, на думку В. Сухомлинського, виховання здатності бути спрямованою не на себе, а на інших людей. Така здатність є передумовою та результатом гуманістичної педагогіки в цілому.

В. Сухомлинський гуманістичне виховання пов'язував з організацією різноманітної діяльності: спілкування, гри, праці. Говорячи про спілкування, як про умову і засіб гуманістичного виховання, він висував такі вимоги до нього: вміння переконувати учня, передбачення результатів гуманістичного виховання, вміння дійти до серця вихованця, знайти в ньому позитивне, добре; тактовність вчителя; вміння організувати спілкування тощо.

Особливе значення В. Сухомлинський надавав мистецтву слова. Його слово збагачувало духовний світ вихованця, розвивало в ньому почуття поваги до себе, виховувало любов до всього живого. З цією метою педагог використовував природу – ліс, поле, луг, берег

річки. Він вважав, що розвивати духовні сили людини слід біля джерел слова, природи, причому рідного слова і природи. На думку В. Сухомлинського, краса і гуманізм – це єдине ціле і естетичні почуття при сприйманні природи зливаються з моральними почуттями. Завдання педагога – навчити бачити красу природи, цінувати, оберігати, примножувати її.

Ідеї гуманістичного виховання В. Сухомлинський розкрив у творах «Як виховати справжню людину», «Серце віддаю дітям», «Складні долі» та в інших. У праці «Як виховати справжню людину» є розділ «Розуміння життя, добра і зла в ньому», де педагог розкриває свої гуманістичні ідеали у вихованні людини. Насамперед автор підкреслює, що ставлячи за мету виховання душевної щирості, не слід закривати серце маленької дитини від життєвих труднощів, виховувати в стерильних умовах. Слід мудро вводити дитину у світ радощів і страждань людини, розкривати очі на велич і слабкість, тендітність людини; вчити дитину дорожити буттям, різними його проявами, особливо спілкуванням з людьми, духовними зв'язками з ними. В. Сухомлинський радить батькам, вихователям спонукати дітей до усвідомлення загальнолюдських істин, на яких будуються гуманні взаємини: вмій відчувати поруч з собою людину, розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду; розумій мотиви вчинків людей; не будь бай дужим, розвивай чутливість своєї совісті тощо. Він закликає молодь до жалісливості, щирості душі.

В. Сухомлинський вважав, що гуманістичне виховання починається з виховання гуманних якостей у сім'ї: любові до матері, батька, обов'язку перед ними, вміння дорожити гідністю сім'ї. Вихователю треба затверджувати в серці дитини почуття турботливості про матір. На його думку, життя для людей – це передусім бути справжнім сином або донькою своїх батьків.

В. Сухомлинський висуває кілька «не можна», які повинні запам'ятати назавжди вихованці. Ось деякі з них у скороченому вигляді: не можна байдикувати, коли всі працюють; не можна сміятись над старістю та старими людьми; не можна вступати в суперечки з дорослими людьми; не можна у своїх батьків щось вимагати; не можна робити те, що осуджують старші; не можна залишати рідну літню людину на самоті тощо.

Виконання цих настанов, на думку В. Сухомлинського, можливе лише тоді, коли з дитинства дітей вчать бачити в оточуючих людей, розуміти, що кожна людина має право на радість, спокій, щастя, недоторканість свого світу. Треба вчити дітей співчувати, жаліти людей, оберігати їх від байдужості.

Говорячи про шляхи гуманістичного виховання, В. Сухомлинський велике значення надавав красі: «Відчування краси природи, активне творіння прекрасного я б назвав дорогоцінними вправами юної душі, необхідними для того, щоб людина прагнула бачити красоту людини та її душі, стверджувати прекрасне в самому собі...» [5].

У статті «Як любити дітей» В. Сухомлинський підкреслює що не можна пізнати дітей, не люблячи їх. Він розкриває сутність такої любові: мудрість, розуміння сильних і слабких сторін особистості дитини, бажання допомогти жити, боротись за неї, прагнення повсякчасно відкривати щось нове в дитині. Діти, на думку педагога, за своєю природою оптимістичні і цю рису слід підтримувати. Треба дати можливість розквітнути дитячій життєрадісності. В ній – джерело любові до дітей.

Висновки. Положення педагогічної спадщини В. Сухомлинського покладено в основу гуманістичної педагогіки сьогодення. Серед принципів національного виховання нині виділено принцип гуманізації виховання, який узагальнює вимоги до цього напряму виховання: створення умов для формування найкращих якостей, здібностей дитини;

гуманізація взаємин між вихователями і вихованцями, повага до особистості як учня, так і вчителя, розуміння їхніх запитів, інтересів, гідності, довіри до неї. Таким чином, гуманістичне виховання має бути поставлене в центр освітнього процесу. В цьому процесі діяльності вчителя (вихователя) його особистість відіграє найважливішу роль, є основним носієм гуманістичних ідей, почуттів, дій. Сьогодні нам особливо потрібні такі якості, як совість, милосердя, людяність.

Список використаних джерел

1. Підготовка майбутнього вчителя до морального виховання учнів / за заг. ред. В. К. Демиденка. Київ: ІЗМН, 1996. 204 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3. Київ: Рад. школа, 1977. 670 с.
3. Сухомлинський В. Йти вперед! *Рідна школа*. 2002. № 5. С. 11–16.
4. Сухомлинський В. Шлях до серця дитини. Київ: Молодь, 1963. 91 с.
5. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. школа, 1978. 164 с.

УДК 373.3.017.4

Наталія Борбич

ВИКОРИСТАННЯ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Розглянуто важливі народно-педагогічні засоби національно-патріотичного виховання дітей: знання з історії українського народу, народних та родинних традицій, обрядів, звичаїв, народного мистецтва, рідної мови, ознайомлення з кращими зразками сучасної культури, науки, мистецтва; народні іграшки, дитячі ігри, фольклор. З'ясовано, що в народному фольклорі відображений своєрідний морально-патріотичний кодекс українців.

Ключові слова: усна народна творчість, фольклор, національно-патріотичне виховання, молодший школяр.

Important folk-pedagogical means of national-patriotic upbringing of children are considered: knowledge of the history of the Ukrainian people, folk and family traditions, rituals, customs, folk art, native language, familiarization with the best examples of modern culture, science, art; folk toys, children's games, folklore. It has been found that the folklore reflects a kind of moral and patriotic code of Ukrainians.

Key words: oral folk art, folklore, national-patriotic education, younger pupils.

Вступ. Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління українців є одним із найважливіших завдань сучасної школи. У нових історичних умовах, що складаються, вчителю потрібно вміти акумулювати всі засоби і методи патріотичного виховання, адже саме перед сучасною молоддю стоїть завдання утвердження української державності нового зразка [2]. Проблема національно-патріотичного виховання засобами усної народної творчості привертала увагу дослідників Г. Сковороди, К. Ушинського, М. Грушевського, І. Огієнка, Г. Ващенко, О. Вишневського.

Мета статті – обґрунтування проблеми народно-педагогічних засобів національно-патріотичного виховання та з'ясування шляхів їх використання в освітньому процесі початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох віків український народ створив традиції, які тільки притаманні українському народу. Джерелом українських традицій є народна педагогіка, яку не випадково називають усною традиційною фольклорною материнською школою, яка покликана формувати духовні цінності у людини.

Українська народна педагогіка традиційно охоплює такі важливі напрями виховання дітей, як трудове, моральне, інтелектуальне, фізичне й естетичне. Народ завжди турбувався про те, щоб дитина зростала здоровою фізично, засвоювала морально-етичні закони, ставала багатого духовно, оволодівала народною культурою, зростаючи палкими патріотами. Актуальність виховання на засадах народної педагогіки в процесі виховання зумовлена соціальною потребою сьогодення, тобто, відродження національної культури, збереження й збагачення неоціненних духовних скарбів народу.

М. Стельмахович вважає, що народна педагогіка є сумою здобутих трудящими знань і вмінь у справі виховання і навчання. Цілі, завдання і засоби народної педагогіки відображені у фольклорі (казках, легендах, прислів'ях, приказках, піснях), а також іграх і танцях, прикладному мистецтві, музиці, святкових обрядах, традиціях трудового й сімейного виховання [5, с. 13].

Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Народна педагогіка пройнята глибокою людяністю. Вона високо підносить гідність людини, її життєву місію. В українському фольклорі оспівуються велич людини, краса її духовних якостей. Народ-педагог послідовно бореться за право кожної людини розкрити свої найкращі риси.

Основну мету виховання народна педагогіка бачить у тому, щоб навчити кожного бути людиною. Навіть знання без людяності нічого не варті. «Знання без людяності – це меч у руках безумця», – кажуть у народі [4].

Кожен народ має свою систему національного виховання, яка відповідає його характерним рисам. Виховання, створене самим народом, має виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу, – підкреслював К. Ушинський. Він вважав, що «...виховання бере людину всю, якою вона є з усіма її народними і поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум...» [7].

Учення К. Ушинського про народність як основу виховання та досягнення ідеалу в ньому є актуальним для сучасного українського виховання. У сучасних умовах розбудови української освіти і виховання принцип народності визначений Концепцією національного виховання як один із основоположних [3].

Отже, перші знання про моральні норми, навички формування патріотизму дитина дістає від своїх перших вихователів-батьків. Тут, у родинному колі, через казки, оповідання, відгадування загадок, бесіди та й взаємини з рідними, сімейні традиції вона починає пізнавати суть таких моральних понять, як гарне і погане, добро і зло, справедливість, доброзичливість, чуйність, дбайливість, працьовитість, старанність, співчутливість, мужність, чесність, обов'язок, правдивість, ощадність. З віком ці моральні погляди, звичайно, змінюються, поглиблюються, моральний досвід розширюється.

Важливим традиційним засобом національно-патріотичного виховання є вивчення символіки нашого народу. Знайомство з народними та державними символами відбувається ще в першому класі, яке постійно поглиблюється в ході проведення виховних годин та ранків («Національні символи України», «Наша Батьківщино», «Хліб – символ народного добра», «Український рушник», «Без верби і калини немає України»).

У процесі вирішення завдань національного виховання молодших школярів підвищується значення спільної діяльності педагогічного колективу школи, сім'ї, громадськості. Ці зв'язки необхідно зміцнювати, бо ні школа, ні сім'я окремо не зможуть забезпечити цілісність національного виховання школярів.

Рідна мова – найважливіший засіб патріотичного виховання. Вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість молоді, ідентифікаційним кодом нації. Розуміння учнями процесу повернення до рідних коренів, витоків українства, національного самоствердження і саморозвитку вже є проявом патріотизму.

Українській народній іграшці відведено важливе місце у виховному процесі, бо вона має велике значення у всебічному вихованні дітей. Використання народної іграшки в процесі патріотичного виховання допомагає дитині виявити себе у творчій справі та підштовхує її до активного і самостійного пошуку, допомагає зберегти національні українські традиції, а через іграшки навчити цього і дитину.

Народні ігри – неоціненний виховний скарб, який залишили нам наші прадіди. Вони є чудовим засобом усебічного виховання дітей: сприяють розширенню уявлень дітей про навколишній світ, розвитку кмітливості, логічного мислення, психічних процесів, загартуванню волі, витримки і, зрештою, залученню дітлахів до вивчення історії свого народу. Граючи в народні ігри, діти знайомляться з традиціями свого народу, звичаями та обрядами, віруваннями, культурою, що є запорукою виховання національної самосвідомості.

Українська народна педагогіка зуміла створити на основі багатоговікового досвіду свою систему розумового виховання, використовуючи самі різноманітні засоби його реалізації. Засобами виховання як основи формування патріотичного світогляду в народній педагогіці виступає фольклор. За багато років фольклорна скарбниця наповнилась безцінними скарбами. Сьогодні історичні пісні, прислів'я, приказки, легенди, колядки, думи, виховують та навчають нас. Завдяки використанню фольклору, учень пізнає світ не тільки розумом, а і серцем [1].

Жива мова давала дитині перші поняття про навколишній світ. «Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх комбінації та видозміни, але безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку та філософію мови», – писав К. Ушинський [7, с. 214].

Крім живого спілкування з дітьми в практиці розумового виховання велике значення має використання фольклору, тобто такі засоби розумового виховання як потішки, пестушки, пісні, загадки, легенди, думи, байки, частівки, прислів'я, приказки.

За допомогою загадки, говорячи словами К. Ушинського, навчання будується не на абстрактних уявленнях і словах, а на конкретних образах, які безпосередньо сприйняті людиною. К. Ушинський вважав, що наочність відповідає психологічним особливостям дітей, які мислять формами, звуками, відчуттями [7]. Загадка вимагає саме такого попереднього ознайомлення з предметом.

В умінні відгадувати загадки з давніх часів надається велике значення. Вони є мірилом мудрості і розуму народу. В Україні здавна існував звичай загадувати загадки під час масових

ігор та розваг, особливо перед широким колом слухачів. Це обов'язковий складовий елемент на вечорницях, досвітках тощо.

Найголовнішим фактором засвоєння української мови є українська народна казка, яка відкриває двері у навколишній світ своєю образною мовою, високим емоційним зарядом приваблює і зацікавлює дітей. Казка, гра, фантазія, – пише В. Сухомлинський, – животворче джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами» [6, с. 214].

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї; родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові є міждисциплінарними та інтегруються через усі освітні галузі і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Для ефективного формування національного виховання учнів початкових класів є: сприйняття учнями знань про українську культуру; застосування вчителем на уроках народознавства та у позаурочний час емоційно-естетичного фону; створення ситуацій емоційного переживання учнями педагогічних установок на оволодіння національними цінностями, усвідомлення знань про національну українську культуру, орієнтація дитини на позитивні результати діяльності щодо засвоєння певних національних цінностей у родині та в школі.

Пропонується практикувати проведення виховних годин у формі: зустрічей з волонтерами, учасниками бойових дій, майстер-класів за участю дітей та батьків з виготовлення сувенірів для бійців Української армії.

Доцільно впровадити виховні проекти: «Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина». Проводити тематичні виховні години, бесіди за темами: «Славетні українці», « Козацькому роду немає переводу» і ін. Проводити конкурси малюнків, оберегів, організувати написання листів та малюнків воїнам.

Акцент у виховній роботі перенести на засвоєння учнями народних традицій, сутності українських обрядів, народних свят, легенд, переказів, звичаїв та ін. Отже, у молодшому віці найбільш характерними є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису класного колективу, веселі старты, естафети, догляд за рослинами і тваринами.

Висновки. Таким чином, національно-патріотичне виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, відведення належного місця «спільно-взаємодіючій діяльності» як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах «учитель-учень», «учень-учень»; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі. Київ: Вища школа, 1994. 398 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної педагогіки, вид. друге, доопр. і доп. Дрогобич: Коло, 2006. 608 с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novu-kontseptsiyu-patriotichnogo-vyhovannya/> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Народ скаже – як зав'яже / упор. Н. С. Шумада. Київ: Веселка, 1973. 210 с.
5. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ: Рад. школа, 1985. 312 с.
6. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. *Вибрані твори: в 5-ти томах*. Т. 1. Київ: Рад. школа, 1976. С. 209–400.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. Т. 1. Київ: Рад. школа, 1983. 488 с.

УДК 37.091.4: 796.011.1 (043.2)

Наталія Борбич
Тетяна Яцик

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. В. О. Сухомлинський зазначає, що здоров'я школярів величезною мірою залежить від духовного життя, зокрема від культури розумової праці. Джерелом повноцінної розумової праці є не темп і напружена розумова праця, а правильна, продумана її організація, здійснення багатогранного фізичного, інтелектуального, естетичного виховання.

Abstract. V. O. Sukhomlynsky notes that the health of schoolchildren depends to a great extent on their spiritual life, in particular on the culture of mental work. The source of full-fledged mental work is not the pace and intense mental work, but the correct, well-thought-out organization of it, the implementation of multifaceted physical, intellectual, aesthetic education

Ключові слова: освітній процес, школярі, фізичне та психічне здоров'я.

Key words: educational process, schoolchildren, physical and mental health.

Збереження високої працездатності, попередження втоми і перевтоми учнів можливе тільки при правильній організації їх праці та відпочинку починку. Для цього треба брати до уваги вісім компонентів і життя: тривалість уроку, тривалість навчального дня і тижня, організація власне уроку, розклад уроків, перерви, екзамени, суспіль на праця і канікули. Основним видом діяльності школяра є Тому важливе значення має гігієнічне нормування навчального навантаження. Основним критерієм психолого-гігієнічної оцінки навчального навантаження є його відповідність функціональним можливостям організму дитини на кожному віковому етапі. Педагогічний процес має бути організований таким чином, щоб при відповідності навантаження віковим можливостям дітей забезпечувати правильний гармонійний розвиток [1, с. 127].

Завдання школи полягає в тому, як за меншу кількість годин засвоїти більше навчального матеріалу, який постійно вдосконалюється. У вирішенні цієї проблеми можна виділити такі напрямки:

- розробити нові засоби і методи викладання, спрямовані на активізацію резервних можливостей людини;
- збільшити тривалість всього періоду навчання у школі що дозволить зменшити щорічне, а відповідно й щоденне навантаження;
- зробити вузьку спеціалізацію шкіл зі створенням спеціалізованих програм навчання з більшою чи меншою кількістю уроків з п тих дисциплін.

Гуманізація шкільного життя не обмежується тільки зміною суті й характеру ставлення до людини. Вона спрямована насамперед на формування здорового внутрішнього світу, виховання гуманно зорієнтованої особистості – людяної, милосердної, благочестивої та благодійної, а також дотримання моральних норм – основа духовного здоров'я.

Ми повинні постійно реалізувати мудру народну заповідь: «Дивись – не забудь, людиною будь!». Сьогодні нікого не треба переконувати, і до відродження України як держави пов'язане з вихованням дітей і молоді. А це виховання повинно формувати загальнолюдські духовні цінності.

В організації навчання В. О. Сухомлинський звертає увагу на правильне чергування видів діяльності, встановлення індивідуального для кожної дитини режиму праці й відпочинку, активізацію учнів через фізичну працю, рух, ходьбу, біг, гру – «оскільки без втоми не може бути здоров'я» [2, с. 48-49].

Щоб запобігти перевантаженню школярів у цілому, на думку В. О. Сухомлинського, слід дотримуватись таких основних вимог:

- розвиток багатогранного інтелектуального життя дитини, передусім, через введення учня у світ книжок, виховання любові, духовної потреби в читанні;
- надання учневі вільного часу, необхідного йому, як повітря для здоров'я; навчання дитини користування вільним часом, правильно чергувати працю і відпочинок.

Найважливішими чинниками, що запобігають виникненню хвороб і сприяють формуванню фізичного та духовного здоров'я учнів, В. О. Сухомлинський вважає організацію освітнього процесу відповідно до вікових потреб учнів, залучення у процес навчання мистецтва й трудової діяльності, дитячої творчості; опору на культуру розумової праці, належне забезпечення медико-гігієнічних умов (правильне харчування, зміна режиму праці та відпочинку, загартування та ін.).

У вихованні здорової дитини вирішального значення В. О. Сухомлинський надає особистості вчителя, його здібностям відчувати іншу людину, всі її ледве помітні душевні рухи, вмінням володіти собою й ситуацією.

Підсумовуючи педагогічну спадщину видатного педагога, слід звернути увагу на поради, які він давав підліткам щодо здорового способу життя, до яких належать такі:

- жодного дня без фізичної праці, оскільки у фізичній праці є людське довголіття. Хто працює з самого малку до глибокої старості, той до останнього дня свого життя залишається повноцінною людиною, зберігає фізичні сили і ясність розуму;
- вивчи правило: кожного дня, прокинувшись, відразу роби ранкову гімнастику;
- не треба переїдати, треба вставати з-за столу з почуттям, що ти трохи не доїв;
- найважливішим джерелом здоров'я є оточуюча нас природа: повітря, сонце, вода, літня спека та зимова стужа, квітучі ліси і поля;
- треба постійно усвідомлювати, що здоров'я – це повнота духовного життя, радість і ясний розум, отже, твоє здоров'я – у твоїх руках.

Література:

1. Власюк Г. Формування у школярів прагнення до ведення здорового способу життя. *Рідна школа*. 2012. № 8-9. С. 51–52.
2. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори.: у 5 т.* Київ: Рад. шк., 1976. Т.3. С. 7–279.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 668 с.
4. Сухомлинський В. О. Народний учитель. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 5. Статті. С. 239–255.

УДК 37.091.4:141(043.2)

Владислав Гайчук

ГУМАНІЗМ НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ Г. СКОВОРОДИ

Розглянуто актуальні педагогічні ідеї у творчій спадщині Г. Сковороди. З'ясовано, що вся його педагогічна система проінфікована ідеєю народності та гуманізму. Відзначено, що педагогіка Г. Сковороди народна, гуманістична, демократична, європейська.

Ключові слова: гуманізм, народна педагогіка, Г. Сковорода.

Current pedagogical ideas in the creative heritage of H. Skovoroda are considered. It was found that his entire pedagogical system is imbued with the idea of nationalism and humanism. It was noted that H. Skovoroda's pedagogy is folk, humanistic, democratic, and European.

Key words: humanism, folk pedagogy, H. Skovoroda.

Вступ. Нова українська школа сьогодні переживає час кардинальних змін та нововведень. Триває актуальний і водночас вельми складний процес переходу від застарілих однобічних до демократичних, а відтак – до гуманістичних засад життя, що знаходить своє відображення й у педагогічній науці та практиці. Прилучення молодої особистості до духовних цінностей набуває особливої ваги. Це зумовлено потребою підвищення культурного рівня та виховання гуманної спрямованості підростаючого покоління. Софія Русова зазначала, що «тим бо наш рідний оригінальний учитель Сковорода й цінний, що може дати чимало добрих порад нашим вихователям, як світлий учитель добра».

Особливе місце серед українських світочів думки належить Григорію Сковороді – національному філософові, просвітникові, поетові, народному захисникові, великому гуманісту. Його педагогічні ідеї, висловлені ще у XVIII ст., цілком співзвучні сучасним життєтворчим принципам. Дослідники Д. Багалій, Ю. Барабаш, Г. Данилевський, І. Драч, Л. Махновець, Ф. Науменко, В. Струбицький, З. Хижняк, Д. Чижевський, В. Шевчук та ін. визначають багатогранність Г. Сковороди. На вибір теми дослідження вплинуло насамперед те, що вивчення творчої спадщини народного філософа і вчителя дає можливість торкнутися витоків української педагогічної мудрості, заснованої на невмирущих традиціях гуманістичної народної педагогіки, що їх постійно використовував у своїй творчості мислитель. А також активізація педагогічних ідей Г. Сковороди з нагоди його 300-річчя від дня народження (1722–1794). *Мета дослідження* полягає у вивченні гуманістичної спадщини Г. Сковороди, його народно-педагогічних ідей.

Виклад основного матеріалу. Українська народна педагогіка посіла вагоме місце в житті, педагогічній діяльності й творчій спадщині Григорія Сковороди. Філософ постійно захоплювався педагогічною мудрістю народу.

Відомо, що Г. Сковорода зростав і виховувався в українській козацькій родині на засадах народних чеснот і норм християнської моралі та етики, які завжди звертались до внутрішнього світу людини, вчили жити на основі любові й добра.

Засобами української народної педагогіки прийняті педагогічна діяльність та літературно-педагогічна й епістолярна творчість Г. Сковороди. Чимало його пісень, і висловів стали крилатими, поповнили виховний арсенал української етнопедагогіки. Наше етнопедагогічне прочитання творів Г. Сковороди переконало нас у тому, що великий мислитель презентував виховну мудрість нашого народу, як народну педагогіку – вироблені й застосовувані в народному середовищі знання, засоби і досвід виховання та навчання дітей і молоді, так і етнопедагогіку – науку про народну педагогіку. Це означає, що, з одного боку, через реальні життєві обставини, власний розум і допитливість, він черпав із педагогічної скарбниці народу його виховну мудрість і засоби, а з іншого, завдяки своїй високій освіченості, ерудиції і творчому таланту під давав їх глибокому осмисленню, науковій обробці й повертав народові в новому, збагаченому вигляді. Цим уперше було зроблено помітний крок на шляху науково-теоретичного створення гуманної, демократичної педагогіки, через зближення її з виховними винаходами народу та наочно перед усім світом переконливо продемонстровано належність народної педагогіки до невичерпних, вічних першоджерел педагогічної науки. Це можна побачити при зіставленні численних ідейних аналогів, висловлених в афоризмах української народної педагогіки та положеннях Г. Сковороди.

У народній педагогіці «Дивись, не забудь, Людиною будь!» [4]. Не ті батьки, що породили, а ті, що виховали й навчили [4]. У Сковороди. Не будь ні вельможею, ні лихварем, ні алкидом, ні пігмеєм. Будь тільки людиною – чуєш? Людиною – і знайдеш благо. Два головні батьківські обов'язки: благо народити і благо навчити. Коли ж хтось ні одну з цих заповідей не виконав, ні благо народив, ні благо навчив, той не є батьком дитини, а винуватець вічної погибелі. А якщо ж благо породив, але не навчив, то такий є пів-батьком... [1].

У пісні «Всякому городу нрав і права» (пісня 10 із зб. «Сад божественних пісень») Г. Сковорода осуджує порочну поведінку панівних верств феодального суспільства, протиставляючи їм виплекану на традиціях народної педагогіки мораль трудівника, «чия совість, як чистий кришталь». Тому вільнодумний мислитель поєднав свою «долю з голишами» і все життя був на боці носіїв народної моралі, тобто тих, «хто серцем чистий і душею» [1].

Г. Сковорода не тільки славив українську народну педагогіку, а й творчо застосовував її у своїй педагогічній праці на посаді викладача поетики в Переяславському, а також Харківському колегіумах, де згодом вів також курс катехізису, та на посаді домашнього вчителя в сім'ї українського аристократа Степана Томари. Будучи наставником його сина Василя, Сковорода найперше почав працювати над вихованням серця свого учня і, виявляючи його природні здібності, допомагав їхньому зростові легко, ніжно, нечутно. І вихованець щиро, усією душею полюбив учителя.

Завдяки опорі на українську етнопедагогіку й нові науково-педагогічні відкриття, здійснюваний Г. Сковородою навчально-виховний процес, як і розроблені ним педагогічні концепції, відзначені високою ефективністю й неординарністю. Вони нерідко не збігалися з тодішніми офіційними канонами, а то й суперечили їм, викликаючи нерозуміння й протест з

боку можновладців. Сковороду звільнили з посади, і починаючи з 1769 р. й до кінця свого життя (9.XI.1794), впродовж останніх 25 років, він мандрував, проповідуючи свої філософсько-педагогічні погляди серед народу [2].

Європеїзм у центрі своєї педагогічної системи ставить людину як найвищу цінність суспільства, піклування про її щастя і благополуччя, всебічний і гармонійний розвиток. Ідеями гуманізму й демократизму пройнята й українська етнопедагогіка. До того ж, за справедливим висновком Сковороди, вона виступає як один із провідних засобів їх реалізації та формування національного характеру українського народу.

Вірними супутниками та надійними помічниками Г. Сковороди стають сопілка й українська народна пісня. Крім того, він мав надзвичайно приємний голос, прекрасну теоретичну підготовку з музики, особливо церковної, грав так майстерно, що міг сопілкою передати голоси співочих пташок. Григорій Савич був не лише гарний співець та музикант, а й композитор.

Йдучи за народною педагогікою, Г. Сковорода в центрі педагогічної системи поставив працю. Він обстоює ідею, що щастя людини полягає у праці, відповідній до її природних нахилів. Звідтоді піднята з глибин народної виховної мудрості думка про визначальну роль «спорідненої» праці у формуванні довшеної особистості назавжди ввійшла в золотий фонд класичної педагогіки й прогресивної педагогічної практики підготовки дітей та молоді до життя. Шлях до розбудови справді гуманної й демократичної педагогіки лежить через пізнання «природи» дитини [3, с. 48].

Уперше в історії розвитку української педагогічної думки Г. Сковорода правдиво висвітлив суть релігійного виховання за народними традиціями. Ідею Бога він подав з позиції народної педагогіки як символ єдності українського народу, української нації, України, вселюдської взаємопошани й вершину життєвої досконалості. А Біблію розглядав як наймудрішу й найпотрібнішу книгу з усіх книг про Бога, Світ і Людину. Якщо дотримуватися народних традицій, то Біблію повинна мати й знати кожна українська родина.

Молитва Сковороди не була молитвою у звичайному формальному розумінні цього слова. Це було богомислення, тобто морально-етичні думки про Бога, вічність й нещпинну потребу самовдосконалення, щира подяка Всевишньому за те, що «потрібне зробив неважким, а важке непотрібним».

Г. Сковорода оригінально трактував народні чесноти й норми християнської моралі та постійно дотримувався їх, подаючи взірцевий приклад поведінки для інших. Був уважний до кожного стану людей, відвідував хворих, заспокоював сумних, ділив останнє з убогими, вибирав і любив друзів по серцю їхньому, був благочестивий без забобонів, учений без пихи, мав поведження без облесливості. Жив життям простим і скромним. Прагнув краще виконати заповіт любові до ближнього, в пошуках хвали Божої, а не слави людської. В нім гармонійно поєднувалися слова і вчинок, проповідь і життя.

В особі Г. Сковороди бачимо досить незвичайний приклад цілковитої гармонії між навчанням, світоглядом та життям. Він жив так, як навчав, а навчав так, як жив, дотримуючись мудрих заповідей української народної педагогіки. З великою охотою бував серед селян. Скрізь він був своїм. Мешканці тих сіл та хуторів, де він частіше жив, любили його, мов рідного. Він віддавав їм усе, що мав – не золото та срібло (якого в нього не було), а гарні поради, науку, дружні догани за незгоду, неправду, пияцтво, шахрайство. Втїшався тим, що труднощі його мандрівного життя марно не пропадали.

Висновки. Отже, те, що Г. Сковорода майже в кожному своєму творі посилається на народну педагогіку, свідчить не лише про його знання її, а й про те, що своє педагогічне вчення він прагне обґрунтувати з урахуванням здорового глузду народу, його величезного духовно-практичного досвіду.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. С. Сад пісень: Вибрані твори. Київ: Веселка, 1980. 190 с.
2. Сковорода Григорій: дослідження, розвідки, матеріали. Збірник наукових праць. Київ: Наукова думка, 1992. 382 с.
3. Стельмахович М. Г. Григорій Сковорода і народна педагогіка. *Початкова школа*. 1996. №1. С. 47–50.
4. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ: Рад. школа, 1985. 312 с.

УДК 37.061

Гребенюк Арсен

УКРАЇНІЗАЦІЯ МЕДІАПРОСТОРУ: ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ

У доповіді описано стан українізації медіапростору України, враховуючи залученість до нього як педагогів, так і здобувачів освіти. Реалізація закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» корелює з реалізацією Нової української школи, проте водночас зустрічає труднощі в організованому творенні та доборі освітньої інформації в медіапросторі, що наповнюється значною мірою ентузіастами без належної освіти. В доповіді окреслено типові проблеми українізації медіапростору та перспективні напрями діяльності педагогів у ньому.

Ключові слова: *медіа, українізація, локалізація, цифрові технології, освітня інформація*

The report describes the state of ukrainization of the ukrainian media space, taking into account the involvement of both teachers and students to it. The implementation of the law “to ensure the functioning of the Ukrainian language as the State language” correlates with the implementation of the New Ukrainian School, but at the same time it encounters difficulties in the organized creation and selection of educational information in the media space, which is filled to a large extent by enthusiasts without proper education. The report outlines typical problems of media space ukrainization and prospective areas of teachers activity in it.

Keywords: *media, ukrainianization, localization, digital technologies, educational information*

Статус і вжиток державної мови визначає на скільки держава життєздатна як соціальний організм; чи здатна вона до продуктивної самостійної діяльності, або ж є тільки субстратом для зростання інших держав. Українська мова слугує не лише засобом комунікації для громадян України, а також засобом самоідентифікації мовців як носіїв української культури та цінностей, розпізнавання «свій–чужий» в умовах російсько-української війни.

Міністерство освіти і науки України чітко обумовлює використання української мови в освіті. Згідно з текстом звіту мовного омбудсмена, під час організації освітнього процесу

незалежно від його форми, необхідно використовувати навчальні матеріали, підготовані державною мовою [2, с. 71].

Тема українізації медіапростору ще не має широкого комплексного огляду в педагогіці, більшою мірою висвітлюючись у публіцистиці, або акцентуючись на окремих вузькоспрямованих питаннях. Це засвідчують зокрема звіти мовного омбудсмана, публікації на таких ресурсах, як «Детекор медіа», публікації на кшталт «Труднощі перекладу англомовного кінематографічного тексту» Т. Сіроштана та А. Прокопенко (Сумський державний університет).

Зважаючи на вагомий компонент самоосвіти та неформальної освіти за посередництва цифрових медіа, здобувачі знань нерідко отримують інформацію неналежної якості. Цьому сприяє надмір машинних перекладів текстів і те, що багато творів, які містять наукові, етичні ідеї, перекладаються на українську мову непрофесіоналами. Саме цифрові медіа складають найбільший інтерес, оскільки їхня відкритість до змін є підставою як для адаптації, так і до зловживань «правом на помилку», коли можна випустити оновлену, відредаговану версію.

Слід розділяти поняття перекладу та локалізації, оскільки під українізацією мається на увазі здебільшого друге. Локалізація, як слідує з етимології слова, – це переклад тексту, зроблений для представників конкретної «локації», людей певного культурно-історичного регіону. Тобто, це не дослівний переклад, а той, що містить деталі, добре знайомі жителям цього регіону, роблять текст легшим для сприйняття через приклади й метафори.

З 16 липня 2022 року, як частина трирічного керованого державою процесу українізації, набула чинності частина 2 та 6 статті 27 мовного закону, які регламентують використання державної мови в інтернеті та комп'ютерних програмах. «Вебсайти і сторінки в соцмережах органів влади й самоврядування, державних і комунальних підприємств, установ та організацій, українських ЗМІ, суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні, мають бути українською мовою». Уповноважений із захисту державної мови «може накладати штраф на посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, керівників та працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності, інших фізичних осіб, які порушуватимуть мовний закон» [3].

Закон не лише захищає поточний статус української мови як державної, а й розширює сфери її використання, у перспективі має потенціал до усунення з широкого вжитку надмірних запозичень і термінів-покручів, як-от «отменить», «пріложеніє», «ізбранноє» тощо.

Ці зміни, проте, не врегульовують діяльність розважальних вебсайтів і програм, текстових та відеоблогів, які продовжують здійснювати вагомий вплив на формування світогляду та культури мовлення дітей і підлітків.

Як зазначено нами в публікації «Локалізація інтерактивних творів: освітній контекст», українізація поза егідою держави нарощує обсяги завдяки легкості створення локалізації (в чому здатні брати участь самі користувачі продукту, послуговуючись, наприклад, сервісами на кшталт «Lokalise»), і спрощення вибору мови в сучасних операційних системах і програмах, і прагнення розробників виділити свою продукцію/сервіси на фоні англо- чи російськомовних [1].

Обширною галуззю культури, що має тісний стосунок до освіти, є також зарубіжна екранна продукція, до якої належать кінофільми, теле- чи вебсеріали та відеоігри. Хоча частина з них локалізуються офіційно професійними студіями («Постмодерн», «Так Треба Продакшн»), більшість такої продукції має напівпрофесійну чи й цілком аматорську локалізацію, що фінансується краудфандингом – фактично добровільними жертвами.

Відповідно глядачі/гравці, бажаючи спожити новий медійний продукт, отримують озвучення, субтитри тощо, створені без врахування культурних особливостей; втрачається гра слів, імена й терміни надаються з порушенням правопису, нерідкісне незнання авторами локалізації художнього чи наукового тла продукту. Тобто, локалізація може бути й фактично відсутня, поступаючись звичайному перекладу. Особливо слід виокремити документальні твори, які мають прямий стосунок до змісту освіти, на відміну від науково-популярних відео короткого формату, українізація яких може бути достатньою у вигляді субтитрів.

Тривале переважання російської мови в медіапросторі пояснюється економічною не вигідністю в минулому витратити ресурси на локалізацію українською, сумнівами в її окупності, та позицією видавців, що російською володіють всі потенційні глядачі чи гравці на пострадянському просторі.

Хоча умови війни ускладнюють державне сприяння якісній локалізації медіапродуктів, лишається в силі Указ Президента України 18 травня 2019 року № 286/2019, що передбачає «формування національного мовно-культурного простору на основі утвердження державної мови, стійкості його ціннісної основи перед зовнішнім втручанням [...], національного мовно-культурного простору на основі утвердження державної мови, стійкості його ціннісної основи перед зовнішнім втручанням [...], сприяння створенню, розвитку, підвищенню якості, а також популяризації україномовного культурно-інформаційного продукту та забезпеченню доступу до нього».

Для його виконання педагогам під силу виконувати добір якісно українізованих творів, які можуть доповнити освітній процес, слугуючи ілюстративним матеріалом; або ж демонструвати різницю між художнім образом і дійсністю. Педагоги не повинні бути ретрансляторами застарілих фактів, чужих, складних для української спільноти ідей, а проявляти активнішу участь у створенні та фільтруванні освітньої інформації. Якщо не в створенні власного продукту, то діючи в ролі регуляторів інформаційних потоків.

Варто звернути увагу на проблему мовного пуризму – руху, що активізувався в 2010-і та полягає в боротьбі за очищення української мови від іншомовних запозичень. Активісти мовного пуризму часто пропонують українські аналоги наукових термінів, побутових предметів тощо, не роблячи помітного внеску в їхню популяризацію. Також, такий пуризм часто виконується ентузіастами без мовознавчої освіти, надмірно тяжіє до діалектів і архаїзмів, які побутують у середовищі української діаспори.

Важливе висвітлення того факту, що українізація, хоча поживалася на тлі виконання закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та російсько-української війни, не почалася з ними. Такі проекти, як «Територія А», дубляж телесеріалів і фільмів 2000-х років, україномовні іміджборди засвідчують, що медіапростір України має давню історію, окрему від історії російських медіа.

Тривале засилля російськомовних творів на території України сприяло двомовності, послаблювало самоідентифікацію громадян як представників української нації, сприяло подвійній самоідентифікації.

Тенденція до українізації медіапростору, що посилилася в 2022 році, повинна активніше поширюватися на українську освіту, що цілком відповідає впровадженню НУШ. Укріплення ідентичності на ґрунті мови з найменшого можливого віку зумовлює вироблення власних, ефективних у конкретно умовах Української держави стратегій діяльності. Розрив системи середньої освіти з масовою художньою культурою, з досвідом зарубіжжя в створенні медіапродуктів, складає суттєву небезпеку для державної культури. Українізація зарубіжних

цифрових медіа слугує тут потужним інструментом впливу на формування світогляду здобувачів освіти, в підсумку укріплюючи позиції України як соціального організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гребенюк А. В. Україномовна локалізація інтерактивних творів: освітній контекст. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Михайло Грушевський і становлення української державності», 29 вересня 2021, ТОКІППО. С. 59–64.
2. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році / Т. Кремінь та ін. Київ : К.І.С., 2021. 176 с.
3. Три роки закону про державну мову. Сайти теж мають перейти на українську <https://detector.media/infospace/article/201051/2022-07-16-try-roky-zakonu-pro-derzhavnu-movu-saytu-tezh-mayut-pereyutu-na-ukrainsku/> (дата звернення: 15.10.2022)
4. Указ Президента України Про Стратегію національно-патріотичного виховання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 15.10.2022)

УДК 37.091.4(477)

Олександр Дем'янюк

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

В статті розглядаються проблеми, пов'язані з можливістю використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського в освітній практиці сучасної української школи. Головним аспектом, виходячи в сучасних реалій, залишається ймовірність творчого застосування педагогічних ідей педагога в процесі реформування шкільної освіти в рамках Нової української школи. Безпосередньо, увага звертається на проблему самоосвіти школяра, її місце в творчій спадщині В. Сухомлинського, її важливість на сьогоднішньому етапі розвитку національно освіти.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, педагогіка, учні, новаторство, гуманізм, самоосвіта, педагогічні спадщина.

The article examines problems related to the possibility of using the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi in the educational practice of the modern Ukrainian school. Based on the modern realities, the possibility of a teacher's creative application of pedagogical ideas in the process of reforming school education within the framework of the New Ukrainian School remains the vital. In particular, attention is drawn to the problem of self-education of schoolchildren, its place in the creative heritage of V. Sukhomlynskyi as well as its importance at the current stage of the development of national education.

Key words: Vasyl Sukhomlynskyi, pedagogy, students (schoolchildren), innovation, humanism, self-education, pedagogical heritage.

За ті роки, що пройшли від часу написання Василем Олександровичем Сухомлинським своїх педагогічних праць, вони й сьогодні не втратили своєї актуальності, як у нашій національній українській школі, так і поза межами України. До такої думки підштовхують відомі факти – твори педагога перекладені 60 іноземними мовами; його педагогічні ідеї широко використовуються в освітніх системах низки країн Європи та Азії; статті й педагогічні думки В. Сухомлинського друкуються у педагогічних журналах Австрії, Болгарії, Іспанії, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, Фінляндії, Чехії та інших країн; у різних куточках

України освітянська спільнота вивчає педагогічну спадщину новатора, проходять педагогічні читання, конференції, круглі столи з вивчення педагогічних ідей В. Сухомлинського.

Погоджуємося з дослідниками творчості знаного освітянина, що вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського, в якій проголошена ідея виховання вільної людини, для сучасної педагогіки є цілющим джерелом [1]. У його творах поєдналися елементи наукової й народної педагогіки, зміст загальнолюдських і національних цінностей, духовність українського народу [2, с. 62]. Очевидно, що метою звернення більшості сучасних авторів до вивчення різних аспектів педагогічної системи В. Сухомлинського стало вивчення спадщини педагога та пошук шляхів для розв'язання проблем, поставлених теперішніми реаліями.

З більшістю педагогічних ідей корелює концепція Нової української школи, де важливою є думка про те, що найуспішнішими на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями [3, с. 4].

Недарма в педагогічних творах В. Сухомлинського відведене обґрунтуванню поняття «всєбічний розвиток особистості», наповненню його раціональним змістом. Сьогодні, коли свідоме українство намагається сформувати новий просєвропейський світогляд громадянського суспільства, впроваджує систему громадянського виховання, актуальною є вимога до вчительських колективів, освітян інших ланок, функціонерів від освіти щодо створення «акнайсприятливіших умов і можливостей для індивідуального розвитку кожної людини, для багатогранного розвитку фізичних і духовних сил особистості, розкриття її творчих нахилів, здібностей, обдарувань, таланту» [4, с. 69]. Позаяк за В. Сухомлинським всєбічний розвиток особистості «це створення індивідуального людського багатства, яке поєднує в собі високі ідейні переконання, моральні якості, естетичні цінності, культуру матеріальних і духовних потреб» [4, с. 69].

Багато в чому й через таке наповнення змістом, підхід В. Сухомлинського, сутність якого розкривається в життєдіяльності та спільній діяльності, самоосвіті, а основним засобом є вплив на дитину особистістю вчителя, академік І. Бєх назвав це «методом співбуття вчителя і дитини» [5, с. 7]. Отож педагогічні ідеї відомого педагога-гуманіста В. Сухомлинського, очевидно, що набувають актуальності саме в контексті Нової української школи.

Своє ставлення до школи В. Сухомлинський визначив таким чином: «Школа – це, образно кажучи, тонкий і чутливий музичний інструмент, який творить мелодію людської гармонії, що впливає на душу кожного вихованця, але творить лише тоді, коли цей інструмент добре настроєний, а настроює його особистість педагога, вихователя» [4, с. 197]. Визначаючи роль середньої ланки освіти у формуванні особистості дитини, майбутнього громадянина й спеціаліста, В. Сухомлинський особливо наголошував на необхідності зваженого й цілеспрямованого процесу професійної орієнтації учнів, а, відтак, їхньої самоосвіти. Такий підхід, на думку педагога, повинен забезпечити вибір людиною спеціальності на все життя, знайти застосування своїм, набутим у школі знанням, у дорослому житті, постійно прагнути до самоосвіти, до здобуття нових компетентностей, нових вмінь і навичок.

У процесі самоосвіти В. Сухомлинський вбачав дві складові: комплектування особистої бібліотеки та розумову працю дома, на самоті, позаяк вважав, що без «пристрасті до книжки людині недоступні культура сучасного світу, інтелектуальне й емоційне вдосконалення» [9, с. 423]

Педагог-новатор був переконаний, що процес виховання всєбічно розвиненої особистості безпосередньо залежить від того наскільки чітко розуміє педагогічний колектив і, зокрема, кожен вчитель (вихователь) взаємозалежність і взаємообумовленість різноманітних сторін гармонійного розвитку людини (дитини). У розрізі цих взаємозалежностей, на думку В. Сухомлинського, які мають стати дійовим фактором освіти і виховання, самоосвіти і самовиховання, полягає важливий елемент педагогічної майстерності: «Не можна ні на хвилину забувати, що освіченість – це одна з найскладніших граней всєбічного розвитку особистості. Без освіченості, без міцних знань, без багатой розумової культури і різнобічних

інтелектуальних інтересів не мислимо в наш час підняти людину на високу сходинку моральної гідності» [4, с. 204].

Педагог зауважував, що «прагнення до оволодіння знаннями, жадоба освіченості, збагачення власної інтелектуальної культури й здорових інтересів та потреб – усе це залежить від тієї гармонії шкільного виховання, в якій зливаються воєдино моральне, розумове, естетичне, емоційне становлення особистості» [4, с. 204]. Але «усі суперечки й роздуми про те, як зробити навчання виховуючим, будуть безпредметними, поки в житті підлітка самоосвіта не набере належної ваги. Без самоосвіти, без напруження розумових і вольових сил для пізнання й самопізнання освіта, навчання не можуть стати виховуючими» [9, с. 422].

Взаємопов'язаними речами, безперечно, є рівень інтелектуального розвитку й прагнення до самоосвіти. Високоінтелектуальний вчитель зможе сформувати навколо себе інтелектуальне середовище, учасники якого, за певний час, прагнутимуть інтелектуально розвиватися. А це прямиий шлях до самоосвіти й самовдосконалення.

Визначаючи роль педагога у цьому процесі В. Сухомлинський вважав, що «справжня освіченість педагога виявляється в тому, що в його особі вихованці знаходять провідника до вершини моралі» [4, с. 198]. Тому так важливо в сучасній українській школі, аби вчитель багато читав додаткової літератури, опановував і обмінювався досвідом роботи зі своїми колегами, підвищував свій професійний та інтелектуальний рівень. У його працях чітко сформульовані завдання вчителя: «уміло і чуйно, наполегливо і вимогливо виховувати розумові й моральні сили дитини, допомагати їй досягнути навчання як працю, що вимагає великого напруження і є радісною лише остільки, оскільки я своїми власними силами долаю труднощі й досягаю успіху» [4, с. 84]. Важливого значення педагог-новатор надавав удосконаленню педагогічної майстерності вчителя, вважаючи, що це «передусім самоосвіта, особисті ваші зусилля, спрямовані на підвищення власної культури праці і в першу чергу культури мислення. Без індивідуальної думки, без допитливого погляду на власну працю неможлива ніяка методична робота» [8, с. 524].

В. Сухомлинський, звертаючи увагу на формування інтелектуального середовища в школі, визначив: «Одне з найскладніших завдань навчання і виховання на сучасному етапі полягає в тому, щоб у стінах школи ніхто не був обділений в інтелектуальному розвитку. А для цього у зв'язку з процесом оволодіння знаннями повинен постійно і планомірно здійснюватися процес морального виховання як процес особливий, своєрідний, у певному розумінні незалежний від обсягу, багажу знань, що його дає школа» [4, с. 204].

Відсутність такого середовища – відсутність мотивації у вчителів, відсутність міцних знань в учнів. Про це у В. Сухомлинського: «Є навчання, але немає розумового виховання – це головна причина поверхових, неміцних знань багатьох дітей. Суть розумового виховання полягає в тому, що здобуваючи знання, людина разом з тим стає розумнішою і навчатися їй не стає все важче у міру набуття все нових і нових знань» [4, с. 84–85]. Адже «чим більший обсяг знань наших вихованців, тим багатшим має бути духовне, інтелектуальне життя колективу, тим важливіше, щоб знання були засобом спілкування й пізнання людини» [7, с. 494].

Також педагог простежував чітку залежність між самоосвітою та самовихованням. Він наголошував на утвердженні в дитини власної системи самовиховання й самоосвіти, бо вважав, що «самовиховання – це одна з центральних проблем шкільного життя. Вчити виховувати самого себе – найскладніша робота вихователя із своїми вихованцями. Те, що в практиці називається виробленням власних переконань, є, по суті, вихованням здатності стояти віч-на-віч з власною совістю. Щоб утвердити в підліткові, юнакові, дівчині цю дуже важливу моральну рису, треба вчити пильно, уважно вдивлятися в самого себе, бачити себе» [6, с. 602]. Тому педагог повинен закликати «своїх вихованців бути правдивими й відвертими самим із собою, ставити перед собою таку мету життя, щоб повсякденна праця осмислювалась і переживалась як наближення до цієї мети» [6, с. 602].

Тому вчитель повинен самовдосконалюватися впродовж усього свого життя. Вказуючи на важливість постійного професійного зростання, педагог-новатор наголошував: «Життя вимагає в наші дні того, щоб людина не тільки добре оволоділа обраною спеціальністю в

середньому або вищому навчальному закладі, але й усі роки творчої праці заглиблювалася в тонкощі своєї і, якщо для цього є необхідність і умови, суміжних, споріднених спеціальностей» [4, с. 70]. В. Сухомлинський вважав, що «педагог має стати світочем знань – і через це вихователем – за умови, якщо вихованцеві хочеться знати незрівнянно більше, ніж він узнав на уроці, і це бажання стає одним з головних стимулів, що спонукають вихованця до навчання, до оволодіння знаннями» [8, с. 561]. І далі ще порада колегам-педагогам: «Хочу порадити вам, мій друже: ваші знання, ваша жадоба пізнання, пристрасть до читання – це могутнє джерело виховної сили вашої особистості» [8, с. 561]. Це саме те, що, на нашу думку, не вистачає більшості сучасних українських педагогів.

Звісно, що не існує статистики, якими є власні професійні бібліотеки наших педагогів, яку і в якому об'ємі педагогічну літературу вони читають, але В. Сухомлинський, який закликав завжди поповнювати свої наукові знання, писав: «У вашій особистій бібліотеці з тієї науки, основи якої ви викладаєте в школі, має бути багато книжок. Так багато, щоб кожному своєму вихованцеві протягом чотирьох-п'яти років ви могли давати кожного місяця (а декому, можливо, і щотижня) нову книжку» [8, с. 561–562]. Сподіваюся, є над чим задуматися?

Очевидно, що педагогічна спадщина В. Сухомлинського містить відповіді на безліч запитань, які виникають під час формування сучасної національної української школи, попри те, що педагог-новатор жив, працював і формулював свої педагогічні ідеї в радянську добу. Переконані, що чим більше українських педагогів ознайомляться з педагогічною творчістю В. Сухомлинського, тим змістовнішою стане освітня система України.

Література:

1. Ликов В. Вивчення народнопедагогічної системи В.О. Сухомлинського: наукові підходи. Історико-педагогічний альманах: Зб. праць. Умань. 2008. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10626.html>.
2. Дем'янюк О.Й. Підвалини громадянського виховання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. Зб. м-лів ІХ Міжнарод. наук.-практ. конф. і ХХІІІ Всеукр. пед. читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина». Луцьк : Надстир'я, 2016. С. 62–67.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя: за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976–1977. Т. 1. С. 55–208.
5. Бех І. Д. Наукові принципи особистісно зорієнтованого виховання школярів. Київ : Знання, 1999. 200 с.
6. Сухомлинський В.О. Роль особи вчителя в духовному житті колективу та особистості. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976–1977. Т. 1. С. 558–604.
7. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976–1977. Т. 1. С. 403–640.
8. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976–1977. Т. 2. С. 419–656.
9. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976–1977. Т. 3. С. 283–658.
10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибр. твори: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976–1977. Т. 3. С. 7–279.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПИТАННЯ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПЕРІОД ВІЙНИ

У статті розглядаються питання важливості розумового виховання особистості, формування критичного мислення учнів на основі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського у період війни. Акцентується увага на основних аспектах активізації розумової діяльності учнів, науковому світогляді, класифікації видів мислення, культурі мислення, особливостях освітнього процесу побудованих на засадах критичного мислення.

Ключові слова: *розумове виховання, критичне мислення, пізнання, інтелект, науковий світогляд, освітній процес, соціальна пасивність, період війни.*

Kaminska V. V. The relevance of the intellectual education of individuals based on the V. O. Sukhomlynskyi pedagogical legacy during a war period

The article deals with the importance of the intellectual education of individuals, and the formation of students' critical thinking based on the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynsky during a war period. The primary attention is focused on the key aspects of enhancing students' intellectual activity, scientific outlook, classification of types of thinking, a culture of thinking, and features of the educational process built on the principles of critical thinking.

Key words: *intellectual education, critical thinking, knowledge, intelligence, scientific outlook, educational process, social passivity, war period.*

Сучасні тенденції розвитку людства ставлять певні вимоги до особистості: вона має володіти вміннями вирішувати складні проблеми, критично ставитися до обставин, порівнювати альтернативні точки зору та приймати зважені рішення.

Володіння навичками критичного мислення є найнеобхіднішим інструментом у період воєнного часу, коли відбувається дистанційне навчання здобувачів освіти, а російські терористи намагаються розхитати інформаційний простір України застосовуючи різноманітні інформаційно-психологічні спецоперації. Дорослим варто пам'ятати про відсутність будь-якої цензури на багатьох платформах, якими можуть користуватися учні у пошуках інформації. Контент про війну, з яким діти стикаються в додатках, може містити відверті зображення та відео, емоційно травмуючі історії людей, які постраждали від війни, а також дезінформацію. Тому важливо під час організації освітнього процесу зосередити увагу на розвитку навичок критичного та логічного мислення, розмовляти з дітьми про перевірені та неперевірені джерела інформації, про поточні події, щоб налагодити відкрите спілкування та довіру, а також акцентувати увагу на правилах керування емоціями, адже саме неконтрольовані негативні емоції руйнують навички критичного мислення.

Наявність критичного мислення є важливим як для самої людини, щоб бути незалежною, творчою особистістю, так і для розвитку суспільства, для активної свідомої участі кожного у демократичному процесі. Критичне мислення є не тільки результатом демократичного способу життя, але й чинником його функціонування та розвитку.

Таким чином, питання формування критичного мислення особистості за таких умов набуває особливого значення. У контексті дослідження питання формування та розвитку критичного мислення учнів, важливим є теоретичний аналіз праць В.О. Сухомлинського, в яких він висвітлював окремі аспекти розумового виховання дітей і молоді; визначення

педагогом категорії «мислення», розумових операцій і навичок, характерних рис різних видів мислення.

Мета статті – аналіз питання розумового виховання особистості, формування критичного мислення учнів на основі педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського у період війни.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню феномена критичного мислення присвячено праці багатьох науковців. Більшість зарубіжних авторів (Д. Дьюї, Ж. Піаже, Д. Стіл, Ч. Темпл, К. Меридіт) розглядають оволодіння критичним мисленням як набування компетентності щодо процесу мислення і його реалізації з врахуванням системи вищих індивідуальних і суспільних цінностей та ідеалів [1; 4].

Як функцію, спрямовану проти соціальної пасивності в суспільстві, вивчали критичне мислення А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метью, Д. Макінстер, О. Тягло [4; 5]. Вони включають до складу критичного й самокритичного мислення наявність власних об'єктивних оцінок, поглядів на різні життєві явища, здатність і готовність оцінювати ситуацію критично.

Досліджуючи мислення людини, психологи та педагоги вважають за необхідне виділяти певні його типи, специфічні особливості, зумовлені об'єктивною відмінністю задач, які доводиться вирішувати, залежно від предметної галузі як змістовної основи функціонування мислення. Науковці підкреслюють важливість теоретичного, творчого, системного, глобального, інформаційного, технологічного, економічного та іншого типів мислення.

Представлена В.О. Сухомлинським класифікація видів мислення є цінною та вагомою в контексті формування критичного мислення учнів. Видатний педагог поділяв мислення на образне та абстрактне. Не протиставляючи ці види мислення, він наголошував на необхідності формування та засвоєння учнями абстрактних понять, що є важливою передумовою не тільки їх розумового, але й анатомо-фізіологічного розвитку, завдяки якому підсилюється здатність «мозку мислити» [3, с. 145].

За В.О. Сухомлинським, мислення – це дискретна робота мозку особистості. Під час протікання розумової діяльності відбувається перехід від однієї думки до наступної. В.О. Сухомлинський зазначав, що швидкість цього переходу обумовлює здатність людини не тільки усвідомлювати властивості об'єкту пізнання, але й «мислити про думки», тобто реалізовувати рефлексивні здібності особистості. Це явище є характерним виявом критичності мислення у розумінні багатьох науковців (О. Марченко, Т. Олійник, Д. Халперн та інших) [1]. Зокрема, Д. Халперн наводить такі якості людини з розвиненим критичним мисленням: готовність до планування; гнучкість готовність розглядати нові варіанти, намагатися зробити щось інакше, міняти свою точку зору, мислити по-новому, переглядати очевидне; наполегливість; усвідомлення спостереження за власними діями, самоусвідомлення власного мислительного процесу; готовність виправляти свої помилки, уміння їх визнавати, шукати причини помилок, уміння визнати свої дії неефективними і відкинути їх, вибираючи нові і вдосконалюючи своє мислення; пошук компромісних рішень уміння знаходити рішення, які могли б задовольнити більшість; добре розвинені комунікаційні навички [1].

Значну увагу В.О. Сухомлинський приділяв розвитку розумових операцій та навичок у дітей і молоді: аналізу та синтезу, співставленню, порівнянню, протиставленню, виявленню та з'ясуванню нового, незрозумілого. Під час уроків мислення на природі, які проводили вчителі Павлиської школи, в ході активної дослідницької діяльності учнів, у них відбувалося моделювання зовнішньої практичної діяльності у внутрішньому плані дій, коли «рука

розвиває мозок». Інтеріоризація розумових дій, на думку В.О. Сухомлинського, сприяє створенню «Я – образ» особистості як складного світу її поглядів, переконань, моральних оцінок. Видатний педагог був переконаний, що засвоєна під час уроків культура мислення легко переноситься у ситуації, які не пов'язані з навчанням. А це, у свою чергу, приводить до сміливості суджень, прагнення до придбання нових знань, потреби у читанні, критичності оцінок власної діяльності та діяльності оточуючих людей.

«Найважливіша риса розвиненого розуму – спостережливість. Із спостережливістю тісно пов'язані інші риси розумового розвитку: допитливість, тобто активне ставлення до явищ навколишнього життя, прагнення пізнавати і знати; системність, тобто цілеспрямований відбір об'єктів пізнання, понять, висновків; місткість, тобто вміння зберігати в пам'яті знання й орієнтуватися в інтелектуальних багатствах; дисциплінованість, гнучкість, самостійність, критичність», – висловлював свої міркування педагог-науковець у праці «Формування розумових здібностей учнів» [2, с. 246].

Сприяє формуванню критичного мислення у молодій людині й усвідомлене формування наукового світогляду. В.О. Сухомлинський твердив, що формування наукового світогляду залежить від розуміння учнем причинно-наслідкових зв'язків у явищах природи, був категоричним супротивником механічного запам'ятовування формул, термінів. Учений переконував, що в такому разі зникає особистість учня як активна творча сила, що тільки творче застосування знань сприяє розумовому вихованню особистості.

Отже, за В.О. Сухомлинським, розумове виховання – це «надбання знань і формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури розумової праці, виховання інтересу й потреби в розумовій діяльності, у постійному збагаченні науковими знаннями, у застосуванні їх на практиці» [2, с. 214]. Реалізуючи положення про те, що серцевиною розумового виховання є науковий світогляд, педагог ставив собі за мету, щоб кожен його вихованець умів відстоювати і доводити істину. «Пізнаючи – доводити і доводячи – пізнавати – у цій єдності думки і праці якраз і заключається єдність розумового виховання і світогляд», – писав В.О. Сухомлинський [2, с. 221].

На думку видатного вчителя, особливо стимулює розумову діяльність учня стикання з новим, незрозумілим. «Дитина мислить, спостерігаючи, та спостерігає, мислячи», – у цій фразі знаходиться «світоглядна суть розумових зусиль учня», коли молода людина переживає глибоке особисте ставлення до істини, що є однією з головних передумов формування критичного мислення особистості [2, с. 106].

У дослідженнях В.О. Сухомлинського виокремлювалась ще одна важлива психолого-педагогічна проблема – зв'язок мислення з мовою (мовленням). На думку вченого, оволодіння рідною мовою визначає багатство та широту інтелектуальних інтересів особистості. Педагог повинен учити школярів правильно мислити та виражати власні думки, формувати внутрішнє мовлення. Все це сприяє самостійному усвідомленню та упорядкуванню отриманої інформації, рефлексивному аналізу власної навчальної діяльності, дозволяє зробити обмін думками між учасниками педагогічного діалогу.

Цінними у світлі формування критичного мислення учнів є погляди Василя Олександровича щодо організації навчального процесу: «Навчання – найважливіший засіб розумового виховання. Успіх розумового виховання в процесі навчання визначають такі фактори, як: багатство всього духовного життя школи; духовне багатство вчителя, широта його кругозору, його ерудиція, культура; зміст навчальних програм; характер методів навчання; організація розумової праці учнів на уроках і дома» [2, с. 207].

В.О. Сухомлинський наголошував на тому, що перехід від сприймання інформації до її опрацювання, тобто до складних розумових процесів, потребує від учителя великої уваги, жвавості методичних прийомів. Готуючись до уроку, вчителю слід уважно переглядати матеріал, щоб виявити всі можливості застосування активного навчання та критичного мислення.

«Майстерність керівництва розумовим розвитком полягає якраз у тому щоб, образно кажучи, правильно визначити дистанцію між досягнутим і тим, чого треба досягти, щоб процес подолання труднощів спирався на аналіз фактів, явищ», – твердив В.О. Сухомлинський [2, с. 252].

Кожна навчальна дисципліна має різні можливості у контексті формування критичного мислення та інших особистісно значущих якостей учнів, що тісно пов'язані з критичністю мислення. На думку В.О. Сухомлинського, важливими елементами розумового виховання в процесі навчання є: «при вивченні предметів природничого циклу – продуктивна праця, дослідження, експерименти; при вивченні гуманітарних дисциплін – самостійне вивчення життєвих явищ, літературних джерел, літературно-творчі досліді» [3, с. 207].

Узагальнюючи свій практичний досвід, В.О. Сухомлинський намітив основні шляхи активізації розумової діяльності учнів: самодисципліна в розумовій праці; формування пізнавальних мотивів; спеціальна організація розумової праці на уроці і після уроку; творчий характер завдань з елементами дослідження; навчання прийомам мислительної діяльності. «Справжнє розумове виховання, – зазначав видатний педагог, – орієнтує людину на життя у всій його складності, у всьому багатстві» [3, с. 100].

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що особливостями навчального процесу, побудованого на засадах критичного мислення, є такі: навчання обов'язково організоване як дослідження учнями певної теми шляхом інтерактивної взаємодії між ними; результатом навчання є не засвоєння фактів чи чужих думок, а вироблення власних суджень через застосування до інформації певних прийомів мислення; викладання є стратегією постійного оцінювання результатів із використанням зворотного зв'язку «учні-вчитель» на основі дослідницької активності вчителя у класі. Отже, у світлі формування критичного мислення важливим моментом є правильне оцінювання знань тих, хто навчається. В.О. Сухомлинський був переконаний у тому, що оцінка часто характеризує тільки результати праці учня, а не саму працю, тому педагогам слід звернути особливу увагу на сприйняття, мислення, уяву, активність розумової праці учнів. Таким чином, учитель може спостерігати, як розвивається мислення його учнів.

Висновки. Розглядаючи ідеї В.О. Сухомлинського щодо розумового виховання особистості, а саме, в контексті формування її критичного мислення, слід зазначити, що актуальними у період воєнного часу є запропоновані педагогом дидактико-методичні засоби: розвиток у школярів розумових навичок співставлення, протиставлення, порівняння, рефлексії власної інтелектуальної діяльності; зосередження уваги на формуванні абстрактного мислення учнів; проблемний характер навчального матеріалу та його відкритість до дискусійного обговорювання; установка на усвідомлене запам'ятовування; вербальна та письмова рефлексія навчального матеріалу; розвиток мовлення як необхідна умова розумового виховання; організація педагогічного діалогу на засадах доброзичливості, толерантності, партнерства; оцінювання знань учнів з врахуванням прикладених ними зусиль під час навчальної праці.

Педагогічний доробок В.О. Сухомлинського розкриває суть розумового виховання, його зв'язок з інтелектуальним і трудовим розвитком; висвітлює роль учителя, педагогічного

колективу в розумовому розвитку особистості; наукову організацію процесу оволодіння знаннями; керівництво розумовою працею учнів на уроці; шляхи розвитку мислення, його критичності; розумових здібностей школярів. Дослідження проблеми розумового виховання особистості найбільш повно відображено у збірнику «Про розумове виховання», наукові ідеї якого не втратили своєї цінності і для сучасної системи освіти. Подвижництво видатного вченого-педагога на ниві освіти і сьогодні, у складний період активної фази війни, російського терору, надихає освітян бути мужніми, **спиратися на реальність, критично мислити, керувати емоціями, відчувати спільноту та зосереджуватись на педагогічних пошуках**, новаторстві щодо формування духовного багатства, інтелекту, наукового світогляду гармонійно розвиненої особистості.

Список використаних джерел

1. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів. Харків: Вид. група «Основа» : «Триада+», 2007. 160 с.
2. Сухомлинський В. О. Розумове виховання: вибр. твори: в 5 т. Т.4. Київ: Рад. шк.,1977. С. 206 – 289.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: вибр. твори: в 5 т. Т.1. Київ: Рад. шк.,1976. С.55 – 209.
4. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ: Вид-во «Плеяди», 2006. 217 с.
5. Тягло О. В. Критичне мислення: навчальний посібник. Харків: Вид. Група «Основа», 2008. 189 с.

УДК 373.3.011.36

Неля Кінах

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Сучасна освіта вимагає яскравої, масштабної, творчої особистості вчителя, який покликаний опанувати культуру загальнолюдських цінностей, професійного мислення. В публікації проаналізовано погляди Василя Олександровича Сухомлинського на особливості професійного розвитку вчителя. Розкрито сутність важливих характеристик учителя, наведених у працях видатного педагога.

Ключові слова: професійний розвиток вчителя, особистість, індивідуальні професійні якості, педагогічні концепції.

Modern education requires a bright, large-scale, creative personality of the teacher, who is called to master the culture of universal values, professional thinking. The publication analyzes the views of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi on the peculiarities of the teacher's professional development. The essence of the important characteristics of a teacher, given in the works of an outstanding teacher, is revealed.

Keywords: teacher's professional development, personality, individual professional qualities, pedagogical concepts.

Вступ. Об'єктивні тенденції розвитку сучасної освіти сьогодні набувають характерних рис, які не були властиві для попереднього періоду, що висуває нові вимоги до професійного розвитку вчителя НУШ, а також змін у педагогічній науці та практиці. Для реалізації основних положень Концепції НУШ в шкільній практиці вчитель повинен дотримуватися вимог, які сприяють всебічному професійному його розвитку, а також створенню умови доброзичливої і водночас вимогливої взаємодії вчителя з учнями. Як зазначав В. Сухомлинський в своїй праці «Теоретичні й практичні проблеми, які висуваються життям у процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості», навчання тільки тоді стає бажаною діяльністю, коли: 1) «...воно відбувається на фоні багатого, багатогранного духовного життя і коли серцевиною цього багатства є гармонія колективного й особистого» [9, с. 79]; 2), «коли педагог є учителем – вихователем» [9, с. 84].

Проблемам професійного розвитку вчителя завжди приділялась належна увага. Це стосується таким її аспектам, як висвітлення закономірностей формування педагогічної майстерності (І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська), професійного мислення (Г. Нагорна), педагогічного світогляду (О. Цокур), професійної компетентності (І. Зимняя, С. Ніколаєва, Л. Романишин, Р. Хмелюк), реалізації професійної підготовки у системі неперервної освіти (І. Зязюн, А. Лігоцький, Н. Ничкало та ін.); сучасних педагогічних технологій у професійній підготовці фахівців (П. Воловик, Р. Гуревич, О. Падалка, О. Пехота, С. Сисоєва та ін.); гуманізації та гуманітаризації освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, М. Згуровський та ін.).

Виклад основного матеріалу. Ідея професійного розвитку вчителя «червоною» лінією проходить через всю творчість відомого педагога В. Сухомлинського. Вона зв'язує всі компоненти освітнього процесу і дозволяє досягти мети навчання і виховання особистості. І хоча практично всі праці Василя Сухомлинського призначались проблемам загальноосвітньої школи і учителям, можна сміливо сказати, що в них розкрита проблема професійного розвитку вчителя НУШ й особистості взагалі. А тому ми виокремили такі основні положення цієї системи, які допоможуть розвинути й вдосконалити систему професійного розвитку вчителя:

- бачити свою неповторність. Як стверджував Василь Сухомлинський, «кожна людська особистість неповторна, а виховання нової людини ...полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самотності, творчої індивідуальності» [3, с. 93];

- розвивати «інтелектуальний, емоційний і вольовий прояв таланту, обдарування», до того чи іншого діла. Але це можливо тільки коли людина «палко закохана в свою справу» [3, с. 91];

- створювати для вчителів середовище, «де з найбільшим напруженням своїх внутрішніх духовних сил людина зможе досягти найбільших успіхів» [3, с. 94] та «повністю задовільняти індивідуальні інтереси й нахили» [6, с. 138];

- дотримуватися умов, коли «зусилля творчої думки і фізична праця ...зливаються воедино» [6, с. 138];

- покласти в основу професійного розвитку «живе слово і творчість. Не повторювання чужих думок, а творення власних» [5, с. 340];

- «яскрава думка, живе слово і творчість. На цих трьох китах повинні стояти весь зміст, весь характер духовного життя, розумового розвитку,...» [5, с. 343];

- «...бути мислителем і трудівником. Не споживати готового, а бути добувачем знань. Якщо людина не добуває знань, не переживає при цьому напруження духовних, вольових сил,

до нього не дійде моє слово про людину». Тому, що без цього не може бути розвинена - «справжня громадянська освіченість..» [5, с. 507];

- організувати систематичне, протягом тривалого часу оволодіння вчителем уміннями і навичками улюбленої справи у колективі. Це є необхідність, що «впливає із закономірностей розвитку індивідуальних задатків, здібностей, нахилів, талантів, обдарувань» [3, с. 92];

- розвивати індивідуальні нахили, розкривати обдарування і талант шляхом включення в різноманітну творчу працю, створення атмосфери творчої праці в колективі [3, с. 89];

- самостійне складання проєктів з наступним їх захистом і перевірки правильності розв'язання [8, с. 124];

- правильна оцінка діяльності особистості, яка повинна характеризувати як результат роботи, так і враховувати зусилля, які були витрачені при їх виконанні [8, с. 125];

- організація освітнього процесу на основі трьох джерел - науки, майстерності і мистецтва. «Добре керувати навчально-виховним процесом - це означає досконало володіти наукою, майстерністю і мистецтвом навчання і виховання» [7, с. 397-398];

- постійне самовдосконалення вимагає «постійно збагачуватися і оновлюватися, бути сьогодні духовно багатшим, ніж учора» [7, с. 398];

- акумулювання педагогічних ідей, які «...образно кажучи, повітря, в якому парять крила педагогічної майстерності. Творча праця в нашій складній, багатогранній справі починається там, де загаряється іскра живої, трепетної думки, що шукає відповідь на питання, яке висувається життям. Без питання, без бажання знайти причинні залежності між явищами ця іскра ніколи не загориться. Питання, що запалює іскру творчості, виникає тоді, коли ти хочеш бачити свою справу, свою працю, результати своєї справи кращими, ніж вони є зараз, коли тобі не дає спокою думка: чому твої зусилля не приводять до того, до чого вони, здавалось б, повинні привести?» [7, с. 406];

- поєднання викладацької, наукової та дослідницької роботи, яка за словами Василя Сухомлинського, - «... це уроки: і свої уроки, і уроки товаришів. Тут - початки педагогічних ідей, тут - перші струмки творчості, перші паростки педагогічних переконань» [7, с. 413];

- вироблення в собі «уміння освітлювати повсякденні явища освітнього процесу світлом педагогічної теорії» [7, с. 415].

Висновки. Отже, основні положення педагогічної концепції професійного розвитку вчителя НУШ на основі індивідуального підходу Василя Олександровича Сухомлинського, які переважно призначалися вчителям загальноосвітніх шкіл, є актуальними в складних умовах трансформації освіти. Цим пояснюється те, що сьогодні вчитель НУШ має бути не тільки високопрофесійним фахівцем в освіті, а й бути високоосвіченою людиною та всебічно розвинутою особистістю, якій повинні бути притаманні високий рівень загальної культури, сформованість толерантності, вміння жити в колективі, наявність організаторських умінь і навичок, вміння відстоювати свої права, приймати рішення, взявши на себе відповідальність, і, безперечно - творчість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання сучасної вузівської молоді / І. Д. Бех // Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи / Зб. наук. праць. - Вип.3. - К., 2000. - С. 229-232.

2. Семиченко В. А. Шляхи підвищення ефективності вивчення психологій / В. А. Семиченко. - К., 1997. - 124 с.

3. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. - К.: Радянська школа, 1977. - С. 80-96.
4. Сухомлинський В. О. На нашій совісті - людина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. - К.: Радянська школа, 1977. - 639 с. - С. 203-217.
5. Сухомлинський В. О. На трьох китах / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. - К.: Радянська школа, 1977. - С.339-343. 140
6. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів/ В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. - К.: Радянська школа, 1977. - С. 122-139.
7. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.4. - К.: Радянська школа, 1976. - С. 393-626.
8. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.2. - К.: Радянська школа, 1976. - С. 7-146.
9. Сухомлинський В. О. Теоретичні й практичні проблеми, які висувуються життям у процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості / В. О. Сухомлинський // Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.1. – Київ, 1976. - С. 72-91.

УДК 37.091.4(477)-051-056.3

Ірина Климець

ПЕДАГОГІКА ГУМАНІЗМУ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розкриваються особливості використання ідей педагогіки гуманізму Василя Сухомлинського в роботі з дітьми з особливими потребами. Проаналізовано питання навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти. Визначено основні орієнтири для педагога в процесі організації освітнього процесу.

Ключові слова: гуманізм, педагогічні ідеї, навчання, виховання, діти з особливими освітніми потребами.

The article shows the peculiarities of using Vasyl Sukhomlynsky's ideas of humanistic pedagogy while working with children with special needs. The issue of education and upbringing of children with special educational needs in the educational institution is analyzed. The main guidelines for the teacher in the process of organizing the educational process have been determined.

Key words: humanism, pedagogical ideas, studies, education, children with special educational needs, socialization.

Вступ. За останні десятиліття в Україні збільшилась кількість дітей з особливими освітніми потребами, які потребують посиленої уваги з боку родини і держави. І сьогодні, як ніколи, державна політика спрямована на створення кожній дитині, що має особливі освітні потреби, умов для здобуття освіти відповідно до її здібностей і спроможностей. Це закріплено в Конституції України, Законі «Про освіту» та Концепції «Нова школа».

Основне завдання закладу освіти – створення умов для одержання цими дітьми освіти, формування життєвих навичок, адаптування до реалій життя. Саме тому педагогічна спадщина Василя Сухомлинського сьогодні привертає все пильнішу увагу вчених і практиків з проблеми її використання у навчанні й вихованні дітей з особливими потребами.

Аналіз гуманістичних ідей В.О. Сухомлинського розкривається в працях Ш.О.Амонашвілі, М.В.Богуславського, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинської та ін. Проблему «важких» дітей в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського вивчала Л.А. Штефан.

Ідеї видатного українського педагога актуальні в контексті сучасної системи інклюзивного навчання, зокрема: основа навчання та виховання є гуманне ставлення до особливих дітей та сприяння їх соціалізації; педагогічна спадщина, як концептуальна основа особистісно-орієнтованого навчання в системі інклюзивної освіти; духовно-гуманістичне виховання в теорії і практиці В.Сухомлинського; корекційна спрямованість педагогічної спадщини видатного вченого у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Мета статті – проаналізувати питання навчання й виховання дітей з особливими освітніми потребами в педагогічних поглядах видатного українського вченого.

Виклад основного матеріалу. Важливого значення В.Сухомлинський надавав створенню комфортних умов для навчання і виховання дитини, формуванню толерантного ставлення батьків, учителів та учнів до дітей з обмеженими можливостями, що є співзвучним із завданнями інклюзивної школи. Не вживаючи термін «особистісна орієнтація» та «інклюзія», у своїх працях «Як виховати справжню людину», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Сто порад учителям», «Батьківська педагогіка», «Важкі діти», «Вірте в людину» вчений відобразив основні принципи інклюзивної освіти та усебічно аналізував причини появи важких дітей.

Василь Олександрович був глибоко переконаний у тому, що «учити і виховувати важких дітей треба у звичайній школі: повноцінне середовище, що постійно інтелектуально збагачується, – одна з найважливіших умов їх порятунку» [3, с. 585].

Взагалі, до таких дітей В. Сухомлинський проявляв особливу увагу і підхід. Насамперед – це забезпечення однакових порівняно з іншими прав і умов, уникнення будь-яких проявів дискримінації, навчання разом з усіма у звичайних класах. Як знавець людських душ, вчений-гуманіст прагнув знайти і зрозуміти причини відставань в інтелектуальному розвитку дітей. Він вивчав спадковість, побут, харчування, духовне життя більше ніж двох тисяч родин. До таких учнів застосовував методику захисного навчання і виховання, яку вважав однією із найгуманніших, найтактовніших, безболісних методик.

Приділяючи увагу дітям з особливими потребами, В.О. Сухомлинський дійшов висновку, що у навчанні й вихованні таких дітей потрібні особливі заходи, необхідний тонкий, делікатний індивідуальний підхід, який не допустить відчуття дітьми своєї «неповноцінності», байдужого ставлення до навчальної праці. «Нещасна, знедолена природою маленька дитина не повинна знати про те, що вона – малоздібна, що в неї – слабкий розум, слабкі сили. Виховання такої дитини повинно бути у сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим» [3, с.590]. Досягти ефективності педагогічної діяльності з дітьми з особливими потребами можна лише за умови, що складовою частиною навчального процесу будуть толерантність, справедливість, доброзичливість і повага людей. Гуманна місія школи й педагога – врятувати цих дітей, ввести їх у світ суспільства, духовного життя, сприяти їхньому становленню. І це дійсно стає реальністю.

Справжній гуманізм у ставленні до дітей з особливими освітніми потребами полягає у створенні сприятливих умов для їхнього життя, навчання й розвитку. Разом з тим, у гуманному ставленні до учнів з порушеннями інтелекту нічого спільного не повинно бути з практикою опікунства, заснованою на жалісливості, з практикою звільнення дітей від будь-яких труднощів, відгородження їх від усіх життєвих турбот і негараздів, усунення від

виконання своїх обов'язків. Вважаю, якщо з ранніх років дитина з особливими потребами постійно уникає розв'язання проблемних ситуацій, то в неї формується толерантність до свого становища. Такий підхід породжує у дітей споживацькі настрої і звички, сприяє появі у школярів некритичності до своїх дій і вчинків, послаблює їх бажання до самовдосконалення.

Ідеї Василя Сухомлинського є визначальним орієнтиром у моїй роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Так, принцип гуманності реалізую через психологію спілкування з моїми вихованцями. Намагаюсь поважати особистісні риси дитини, прагну знаходити особливий індивідуальний підхід. Це дає змогу виховувати в дитини кращі людські якості – доброту, людяність, потребу допомагати і оберігати, а також не дає змоги розвиватись поганим якостям. Вважаю, що такий інтегральний підхід до учня з особливими освітніми потребами: віра в успіх, прийняття його таким, який він є, чутливість до його проблем, повага до його особистості та симпатія – усе це людяні, гармонійні взаємини, які допоможуть йому досягти набагато більше.

Уперше в педагогіці В. Сухомлинський обґрунтував неповторну концепцію, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних відносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю, визначив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості, розробив і перевінив на практиці ідею співдружності сім'ї і школи у вихованні дітей. «Найуніверсальніша, найскладніша і найблагородніша робота, одна для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини... Тонкість відчуття людини, емоційна сприйнятливість, вразливість, чуйність, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це досягається насамперед у родині» [3, с. 410-414].

На думку В.О. Сухомлинського, гармонійний і всебічний розвиток особистості можливий тільки там, де два вихователі – школа і сім'я – не тільки діють разом, висувають однакові вимоги перед дитиною, а ще й є одnodумцями, дотримуються єдиних принципів, не мають розбіжностей у цілях, методах і засобах виховання [1].

Педагог закликав через любов до дитини, через гуманне ставлення до неї пізнавати духовний світ вихованців і позитивно впливаючи збагачувати його. «Бо любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої дитини. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору» [3, с.292].

Майстерність вчителя полягає в умінні зробити навчальний процес творчим, осмисленим, активізувати всю пізнавальну діяльність школярів. Тому, організовуючи навчальну діяльність стараюсь допомогти своїм учням знайти себе, незалежно від розумових чи фізичних можливостей. Адже у кожної дитини є певні нахили, якщо їх розкрити, то навіть глухоніма дитина, або дитина, яка не може рухатися, зможе реалізувати себе в житті, адже треба кожному допомогти знайти себе, виявити себе в улюбленій праці, оволодіти необхідними знаннями й уміннями, стати майстром. «Найважливіше, що вимагається від учителя і що здається на перший погляд справою дуже простою, а насправді є сферою найтоншої педагогічної майстерності, – це зміцнювати у дитини віру в свої сили і терпляче чекати того моменту, коли відбудеться хоча б маленьке зрушення в її розумовій праці» [2, с. 516].

Вважаю, що учителю потрібно чітко розуміти можливості дитини і приймати її такою, якою вона є, підбирати оптимальні шляхи, завдання, прийоми, за допомогою яких дитина зможе наблизитися до певного рівня знань. Адже у дітей з особливими освітніми потребами не лише слабка пам'ять, увага, а й уповільнене мислення. Пам'ять таких дітей потрібно насичувати яскравими образами, новими враженнями і тільки тоді можна досягти успіхів у

навчанні. У дітей з особливими освітніми потребами необхідно розвивати індивідуальні нахили, бо тільки там, де є захоплення працею, натхнення, можливе інтелектуальне зростання.

Великий педагог В. Сухомлинський говорив: «Давайте кожному своєму вихованцеві таке трудове завдання, яке пробудило б у нього захопленість, одухотвореність, потребу знати більше, ніж він знає» [4, с. 252]. Тому творче завдання і об'єкт творчої діяльності мають відповідати компетенціям, віковим та індивідуальним можливостям учнів з особливими потребами. Адже лише наявність гострого пізнавального інтересу до творчого завдання може максимально мобілізувати творчий потенціал учня на здобуття необхідних знань і умінь у процесі виконання творчого завдання чи проекту, сприяє генерації ідей та виникненню почуття задоволення від процесу творчості.

Пам'ятаючи думку В.О. Сухомлинського про те, що дитина живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості, і якщо забрати все це від неї, то вона стане засушеною квіткою, намагаюсь робити все для того, щоб розпалити в дітях з особливими потребами іскру цікавості, подиву; прищепити своїм вихованцям шанобливе ставлення до рідної мови, народної казки, пісні, гри, залучаючи учнів до активної участі у навчальній діяльності.

Тому на уроках часто використовую елементи гри, творчі завдання, спеціальні вправи, психокорекційне малювання, технологію «Виховувати – граючи, грати - виховуючи», зорієнтовані на індивідуальні можливості учнів. Бо основне завдання вчителя полягає у створенні умов для того, щоб навчання було цікавим і продуктивним, адже учень працює там, де працює вчитель.

Вважаю, що кожен урок для дитини з особливими освітніми потребами має бути радісним, цікавим, бажаним, а головне – ефективним; це урок, який відрізняється стилем, формами, засобами навчання, який підвищує мотивацію здобуття знань, сприяє формуванню інтелектуальних і вольових сфер, сприяє розвитку творчої особистості, адже творчість – це незримі ниточки, що об'єднують серця. Зміст, форми та методи навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами мають бути й корекційно спрямованими. Це означає, що кожна тема, яка вивчається, кожний метод і прийом, який використовує вчитель, мають не лише сприяти засвоєнню знань, умінь, навичок, формування поведінки, а й повинні спрямовуватися на виправлення вад психофізичного розвитку.

У школі має бути створена своєрідна мережа підтримки. Всі працівники та адміністрація школи, всі, хто працює з дитиною з особливими освітніми потребами, мають допомагати один одному, обмінюватися знаннями, намагатися максимально використовувати ресурси для досягнення головної мети – реалізації дитиною її потенційних можливостей.

Критерієм результативності своєї роботи вважаю позитивні зміни в почуттях, емоціях, мисленні, практичній діяльності учнів, що навчаються на індивідуальній формі навчання та їх батьків, їх комфортний стан в навчальному процесі і освітньому просторі в цілому.

Висновки. Педагогіка гуманізму В.О. Сухомлинського не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями та відіграла значну роль у розвитку теорії і практики виховання й навчання дітей з особливими освітніми потребами, але й стала підґрунтям в організації інклюзивної освіти. Головне завдання суспільства – не відгороджуватися від дитини з особливими потребами, а приймати її як рівноправного громадянина і робити все для того, щоб вона могла скористатися усіма своїми можливостями задля успішної соціалізації та самореалізації.

Список використаних джерел

1. «Обережно: дитина»: В.О. Сухомлинський про важких дітей: Темат. зб. / упор. Т.В.Філімонова; за наук. ред. проф. О.В. Сухомлинської. – Луганськ: Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2018. 264 с.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 4. 672 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. Київ: Рад. школа, 1977. Т.5. 639 с.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. Київ.: Рад. шк., 1988. 310 с.

УДК 37.035:172.15

Наталія Климук

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИХОВАННІ ЛЮБОВІ ДО РІДНОЇ ЗЕМЛІ

У статті показано цінність творів педагога, особливо, у патріотичному вихованні учнів молодшого шкільного віку. Продемонстровано досвід класовода з використання оповідань і казок Василя Сухомлинського під час проведення ранкових зустрічей у НУШ.

Ключові слова: патріотичне виховання, національна ідея, ранкові зустрічі, твори Василя Сухомлинського

The article shows the value of the teachers works, especially in patriotic education of younger students. The experience of the class teacher in using the stories and fairy tales of Vasyl Sukhomlynskyi during the morning meetings at NUS was demonstrated.

Key words: patriotic education, national idea, morning meetings, works of Vasyl Sukhomlynskyi

*«Що найголовніше було
в моєму житті?»*

Без роздумів відповідаю:

«Любов до дітей»

Василь Сухомлинський

Життя висунуло суспільний запит на виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити та приймати сміливі нестандартні рішення, генерувати оригінальні ідеї.

У цьому аспекті педагогічна спадщина видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського залишається актуальною й сьогодні та широко використовується багатьма педагогами не лише нашої країни, але й в усьому світі. Вона має колосальне значення для українського національного виховання, яке передбачає цілеспрямований, систематичний, регульований педагогічний вплив, розрахований на прищеплення вихованцям любові до України, рідної мови й культури, утвердження в їхній свідомості відчуття етнічно-національної, духовної й мовної єдності, національну неповторність і вагомість. Учитель покликаний займатися особливим, духовним творенням людини, громадянина України, якому притаманні такі риси, як національна самоповага і патріотизм, гуманність і добропорядність, компетентність і волелюбність, при цьому важливо не втратити загальнолюдські якості.

Перші роки навчання видатний педагог назвав часткою багатого духовного життя, що дає розвиток дитині, цілющим джерелом її інтелектуального розвитку у світі фантазії. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього.

Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, любові, краси, справедливості.

У практиці В.О. Сухомлинського казка є засобом патріотичного виховання. «Казка - благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки - в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліттями, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його ідеали, прагнення, погляди на життя. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона - творіння народу».

Десятки, сотні оповідань та казок, притч і невеликих нарисів написав і сам педагог. Вони мають на меті зробити маленьку людину людяною. На простих, зрозумілих і цікавих прикладах діти вчаться відчувати різницю між гарними і недобрими вчинками та їх наслідками – вчаться бути Людиною.

Тому в своїй роботі я часто використовую твори Василя Сухомлинського. Один із шляхів – ранкові зустрічі.

Саме під час групових занять, обміну інформацією знайомлю дітей з творами педагога.

Їх зручно використовувати, тому що твори невеликі за обсягом, доступні для розуміння дитини, яскраві за художньою виразністю. Ці твори викликають у школярів доброзичливі, позитивні емоції, щирий інтерес до теми, розвивають комунікативні здібності дитини.

Оповідання «Щоб не наколовся», «Чорнобривці», «Троє рожевих яблук», «Хлопчик і хвора мама», «Щоб кіт мишки не впіймав», «Соромно перед соловейком», «Відломлена гілка», «Найдорожче», «Що найтяжче журавлям» та багато інших, прочитаних з учнями, спонукають їх до роздумів про найдорожче для кожної людини, про людяне ставлення до оточуючих, про збереження природи.

На ранкових зустрічах ми з дітьми прослухали і обговорили оповідання «Найдорожче». Воно змусило їх замислитися над тим, що дійсно є найдорожчим для кожної людини. Другокласники висловлювали цікаві міркування про те, чому найдорожчою є рідна земля, бо «пучка рідної землі» є оберегом для кожного воїна. На наступному занятті діти зробили висновок як важливо знати, підтримувати і пам'ятати людей, які сьогодні боронять рідну землю від ворога. Учні охоче малювали малюнки захисникам із зворушливими словами подяки за їх щоденні подвиги. Опрацьовуючи оповідання «Що найтяжче журавлям», ми дійшли висновку, що птахам, як і людям, найтяжчою є розлука з Батьківщиною. Діти постійно згадують однокласників, які разом з батьками змушені були виїхати за кордон, рятуючись від жахів війни. Ми спілкувалися з ними, запрошуючи на ранкові зустрічі онлайн, ділилися враженнями, чекали їхнього повернення. І сьогодні майже всі вдома, повернулися в Україну, радіють спілкуванню і розуміють, що, як каже прислів'я «Там земля мила, де мати народила», «Де рідний край, там і рай». Так інші твори В.О.Сухомлинського перекликаються із сьогоденням, вчать і виховують маленьких громадян України бути патріотами.

Твори Василя Сухомлинського особливо цінні в морально-естетичному вихованні учнів молодшого шкільного віку, адже теми, порушені у них, доступні для дитячого сприймання і розуміння.

На ранкових зустрічах школярі охоче складають і власні казки, що є найцікавішим для них видом мовленнєвої діяльності, залюбки беруть участь у театралізації казок.

Василь Олександрович Сухомлинський мужньо ставив і розв'язував проблему формування в молоді національного і естетичного світобачення. Він вважав, що в душах дітей

мають закарбуватися кращі народні традиції і стати святим законом, бо не можна увітати народ без імені, без пам'яті, без історії.

Особливість українського національного виховання на сучасному етапі полягає в тому, що воно повинно продовжувати відроджувати національну гідність і честь, високу духовність і суверенність мислення. У системі соціально-педагогічних поглядів Василя Сухомлинського, в усіх його творчих шуканнях практичного характеру цей зв'язок є органічним, багатостороннім. Письменник розкриває конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації, які подані у вигляді правил, законів, що складають азбуку моральної культури. Вона включає зміст і методику роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей. Особливо актуальними є настанови великого педагога у наш час, у час воєнного стану, у час окупації лютим ворогом нашої землі. Мабуть, багато із теперішніх молодих героїв виховувалися на творах В.О.Сухомлинського. Адже після підлого нападу фашистської росії молоде покоління, виховане за 30-річну історію незалежної України, мужньо стало на захист рідної землі.

Молоді хлопці й дівчата в перший день війни взяли в руки зброю і стали на захист Батьківщини. Тисячі чоловіків повернулися терміново з-за кордону, щоб влитися до лав ЗСУ. Виявляючи героїзм, вміння швидко приймати рішення, реагувати на прояви ворожої агресії, наші воїни-герої залишаються людьми. Саме такими бачив майбутніх патріотів, захисників

Рис 1 – ранкова зустріч

Батьківщини Василь Сухомлинський. Вони захищають не тільки нашу землю, свої сім'ї, але й рятують «сумного самотнього песика», який застряг на сьомому поверсі розбомбленого будинку, вивозять дітей і безпомічних стареньких у безпечні місця, ризикуючи власним життям.

Читаючи твори В.О.Сухомлинського, його праці, щоразу захоплюємося його мудрістю, педагогічним талантом, його добротою, чуйністю, людяністю. Повторити шлях великого педагога, звичайно, неможливо, тож кожен може обрати власний педагогічний шлях, керуючись його гуманістичними ідеями, торуючи шлях до сердець своїх вихованців, впроваджуючи методику Василя Сухомлинського – виховання людини й громадянина, яка спрямована на всебічний розвиток особистості.

Література

1. Сухомлинський В.О. Всі добрі люди – одна сім'я. Збірка творів для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.- К.: Видавничий дім «Школа», 2013.- 160 с.
2. Сухомлинський В.О. Квітка сонця. Притчі, казки, оповідання.- К.: Видавничий дім «Школа», 2013.- 240 с.
3. Котик Т.М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навчально-методичний посібник для вчителів початкової школи.- Тернопіль, Астон, 2020.- 192 с.
4. Лиженко В.І. Ранкові зустрічі. Лайфхаки для вчителя НУШ.1 клас.1 семестр.- Харків: Видавництво «Ранок», 2020.- 112 с. (Серія «Учителю початкових класів»)

УДК 37.0914(477)

Ковальчук Галина

ПЕДАГОГІКА ГУМАНІЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО – ОСНОВА СПІВРОБІТНИЦТВА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сьогодення в умовах війни кардинально змінило життя жителів України, зокрема, дітей-учасників освітнього процесу, їх батьків та надавачів освітніх послуг, вчителів.

Однак, сучасний заклад освіти створює образ багатогранної людини, освіту розглядає як шлях до духовної та матеріальної культури. У закладі освіти, крім набуття знань, діти проходять складний процес становлення особистості, пошуку відповідей на важливі питання життя. А саме: «Хто я?», «Навіщо я прийшов у цей світ?», «У чому сенс існування мене?», «Чому відбуваються війни?», тощо. Місія сучасного вчителя - виховати особистість із принципово новим рівнем розвитку самосвідомості та відповідальною у теперішній час. Проблема виховання молоді на засадах гуманної педагогіки є актуальною в умовах сьогодення, зважаючи на ті події, які відбуваються в нашій країні останні вісім років. На жаль, родини, сім'ї, в які війна внесла біль і сльози не може через суб'єктивні та об'єктивні чинники виховувати дитину на засадах гуманізму.

У теоретичних доробках і практичному досвіді Василя Олександровича щодо навчання і виховання дітей на засадах гуманної педагогіки, можна знайти шляхи вирішення завдань, які ставить сучасність. Можна впевнено зазначити, що спадщина педагога – гуманіста В.О.Сухомлинського, як вічна невичерпна криниця життєдайної води, сприяла, сприяє та активно сприятиме становленню і розвитку особистості в процесі набуття знань та виховання. Дає відповіді на запитання, які в нього виникають, навчиться пізнавати істину, навчиться жити та виживати.

Слід вказати, що розглядаючи питання гуманної педагогіки, на жаль, деякі вчителі та вихователі недооцінюють важливість поваги та любові до здобувачів освіти, мовляв, любити дітей — річ не є складною, особливих зусиль тут не треба. А от В. О.Сухомлинський дотримувався іншої думки. Він вважав, що без щирої, невдаваної і водночас мудрої, осмисленої любові й поваги до дітей (як у сім'ї, так і в школі) немає й уміння виховувати їх. [6]

Впевнена, саме завдяки великій любові до учнів, В. О. Сухомлинський здобув таку неймовірно велику повагу учнів, колег і до нашого часу Василь Олександрович залишився

непохитною постаттю українського народу. Невипадково він писав: «Що було найголовнішим у моєму житті? Без роздумів відповідаю - любов до дітей».[6]

Вважаю, що корифей педагогіки, В. Сухомлинський, залишив по собі для нашого покоління і наступних поколінь цінні поради. А особливо для майбутніх вчителів. Завжди раджу молодим педагогам перечитувати книгу «Сто порад учителю».

В. О. Сухомлинський, як переконаний гуманіст розв'язував і проблеми навчальної роботи закладу освіти. Процес навчання розглядав, насамперед, як людські стосунки. Ось чому ставлення до навчання зумовлюється, насамперед, ставленням учителя до учнів, його душевною чуйністю і теплотою, терпеливістю, власним прикладом, ненав'язливим переконуванням. Шлях до серця та розуму дитини - людяність учителя.

Його віра в могутню силу виховання та гуманістичні переконання В. О. Сухомлинського невіддільні. Фундаментом педагогічного оптимізму є щира віра в дитину.

У працях Василя Олександровича неодноразово зазначається, що для того, щоб любити та поважати дитину, треба її знати. Тому, метою статті є коротке теоретичне обґрунтування шляхів підвищення морального, естетичного та трудового розвитку здобувачів освіти, впровадження педагогіки гуманізму В.О.Сухомлинського в освітній процес.

Враховуючи тему загальної проблеми, можна поставити наступні завдання молодим педагогам: вивчити та проаналізувати спадщину педагога – гуманіста; визначити шляхи реалізації гуманної педагогіки В.О.Сухомлинського в освітньому процесі; показати ефективність застосування різноманітних форм організації освітньої роботи щодо використання настанов, порад і доробків Василя Олександровича.

Гуманізм (від лат. – людяний, людський) – у широкому розумінні – історично змінна система поглядів, котра визначає цінність людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток і вияв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою взаємин між людьми. [11, 47]

Гуманістична педагогіка – напрям у сучасній теорії і практиці навчання та виховання. [4, 47]

Найвидатніші гуманісти епохи Відродження - Петрарка, Данте, Боккаччо, Леонардо да Вінчі, Бруно, Рабле.

Гуманізм — це, свого роду, формування моралі у людей, духовності. Ще в сиву давнину люди переконалися, що, крім сили фізичної, людина має ще й духовну. Виховання духовної сили — це і є гуманізм. Гуманна людина - людина з високими моральними цінностями, з душевним добром і серцем, відкритим для інших людей.

Гуманізм педагогіки В. Сухомлинського ґрунтується на положеннях про самоцінність людини, її прав на свободу і гідність як неповторну індивідуальність. Він висунув і розвинув концепцію відносної автономії конкретної особи, її права на вибір на основі власної совісті.

Одна з найважливіших гуманістичних ідей, що пронизують педагогічну систему Сухомлинського, полягає у запереченні, неприступності будь-якого насильства над дитиною, необхідне передусім беззастережне визнання педагогом права учня бути суб'єктом виховного процесу, рівноправним, хоч і різнозобов'язаним учасником, бути суб'єктом власної активності, носієм волі.

Школа, виховання в розумінні В.О. Сухомлинського — це «світ душевних людських доторкань» і «владарювання над дітьми» - найважче випробування для педагога, показник його педагогічної етики та культури. Василь Олександрович вважав, що потрібно ставити до

дітей чіткі, ясні і тверді вимоги у навчанні і поведінці. Вимоги повинні бути саме чіткими, а не грубими. [5, 152-165]

Педагог стверджував, що треба оберегати дитину від «необережних», а інколи і «варварських» доторкань. Різкість, грубість, «сильно діючі», «вольові» методи і прийоми (окрик і погроза) огрублюють серце дитини, роблять її байдужою до людей, до навколишнього світу, до самої себе.

«Кожен педагог має бути вимогливим і твердим у своїх вимогах» - так вважав Василь Олександрович Сухомлинський, але це не означає, що до дітей потрібно ставитися грубо. [4, 152-165] Дуже важливим є те, що впливає на почуття вихованців, збудження позитивних, високих емоцій, що допомагає здобувачам освіти бачити своїх друзів та інших людей кращими, ніж вони є, відповідно потім у дітей виявляється бажання й самим бути тільки хорошими.

В. О. Сухомлинський пише: «...серце стискається від болю, коли я бачу, як кілька дошкільників, не зрозумівши, не відчувши прихованої думки, сміються, їм смішно, що «бабуся грається горіхами, немов камінцями». Це йсміх ховає в собі маленькі корінці зла». [4, 8] А все це тому, що педагоги були з дітьми грубими, вони не виховували в них моральні почуття, у таких дітей відсутня гуманність.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що мета освітнього процесу в державі — всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства.[6] Йдеться про необхідність утвердження ідеалів правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродійностей. [2]

Яким має бути сьогодні сучасний учитель? Які ідеали йому сповідувати, коли життєва практика ставить під сумнів ідеали гуманізму, віддаючи перевагу силі й спритності? За якими законами він мусить жити й працювати, аби не зрадити ані своєї професійної честі, ані покликання педагога?

Наш час можна назвати часом глобального переосмислення сенсу життя і підбиття підсумків. Через те, що триває нове, сповнене таємниць, тисячоліття.

І триває воно демонструванням майже первісного культу сили та насильства. Власне, після Революції Гідності та повномасштабного військового вторгнення росії в Україну думки В.Сухомлинського про людину як найвищу цінність сприймаються з новою силою актуальності.

Втілюючи в розвиток та формування дітей ідеї гуманістичної педагогіки Василя Сухомлинського, необхідно пам'ятати, що природа є важливим джерелом розвитку мислення дитини. Адже з пізнання природи починається становлення її розуму, почуттів, знань, поглядів, переконань. Та при цьому не слід забувати: людина, крім того, що є продуктом природи, є і суспільною істотою. І сприйняття нею світу речей опосередковується суспільними моральними відносинами добра, честі, совісті, справедливості, милосердя, гуманізму. Тому, маючи за можливість надати дітям «хвилинку спілкування з природою», під час уроків математики та фізики інколи виходжу з дітьми на подвір'я школи та «зустрічали перші кроки весни», спостерігаючи як паралельними струмочками скапує тала вода з дахів, розглядати явище поверхневого натягу краплин води, тощо. Дійсно, діти краще розуміли поняття вертикальності, паралельності, починали бачити зв'язок математики та навколишнього світу. Таким чином, забезпечувався розумовий розвиток, мислення, уява, збагачувався словниковий запас. Виховувалась зацікавленість до вивчення математики та фізики.

Намагаюся, використовуючи педагогіку гуманізму Павлиського вчителя, сформувати моральні якості у «важкої» дитини, підлітка. Під час нашої першої бесіди дитина характеризувалась як пасивний, замкнутий, малослівний. Завжди пригадую слова Василя Олександровича: «Грубість, вульгарність, цинізм окремих молодих людей мають своїм корінням невихованість почуттів, байдужість, безсердечність ставлення людини до людини насамперед у сім'ї, потім у школі». [4, 8-58] Дійсно, сім'я, в якій виховується дитина, не має елементарних моральних цінностей, звідси й непорозуміння як з учителем, так і з однокласниками. Але систематично проводячи етичні бесіди за порадами В.Сухомлинського, підліток почав включатись у діалог і давати обґрунтовані відповіді, які стосувались саме морального виховання. Таким чином, можна вважати за корисну справу проведену роботу з «важкою» дитиною – початковою стадією формування у дитини стає вияв доброти, чуйність, допомога товаришам, що є серцевиною морального виховання за В.О.Сухомлинським.

Висновки. В умовах війни кому як не нам, педагогам, потрібно дбати про те, щоб навчальний процес якнайбільше відповідав стратегії гуманізму. Ми повинні піклуватись про те, щоб ще з дитинства дитина навчалась гармонійно співіснувати з природою, суспільством і самою собою.

Спадщина В.О. Сухомлинського доводить, що гуманістичні засади роботи з дітьми в Павлиській школі створювали підґрунтя для всебічного розвитку дитини, для демократизації освітнього процесу, коли кожна дитина має доступ до інформації і можливості сформулювати й повідомити власну точку зору.

У своїй роботі з дітьми В. О. Сухомлинський ніколи не заперечував відповіді учня, навіть неправильні, давав змогу висловитися усім, вступити в дискусію, формувати самостійність міркування, критичність мислення. Видатний педагог був прихильником гуманної поведінки з дітьми. Він ставив особистість дитини на перше місце, враховуючи її індивідуальні й вікові особливості. В. Сухомлинський добирав різноманітні види діяльності та форми їх проведення, що сприятливо відображалось у навчально-виховному процесі. Що і є ключовим тепер у Новій Українській Школі.

Учитель стане тільки тоді справжнім педагогом, коли вмітиме читати в очах дитини голос її душі, — в цьому полягає гуманістична сутність життєвого і науково-практичного кредо В.О. Сухомлинського. [6]

Аналіз теоретичного доробку і практичного досвіду В.О.Сухомлинського щодо гуманістичного виховання, можна визначити основні вимоги до вирішення поставленого завдання таким чином:

1. давати учням глибокі знання про сутність і значення у вихованні моральності і розвитку людського суспільства спадщини В.О.Сухомлинського;
2. постійно впроваджувати педагогічні ідеї педагогіки гуманізму видатного педагога;
3. розвивати інтерес до знань, духовної праці, формування наукового світогляду як серцевини самосвідомості людини;
4. організовувати навчання з максимальним урахуванням індивідуальностей дітей.

Отже, використанню педагогіки гуманізму Василя Олександровича Сухомлинського слід приділяти увагу не лише на макрорівні, але й в умовах роботи освітнього закладу, сім'ї і протягом всього її життя та продовжувати вивчати педагогічні погляди й переконання педагога – гуманіста.

Бібліографія

1. Великий український, славетний педагог – гуманіст і дитячий письменник // Освіта України. 2008. – С.5
2. Закон України «Про освіту».
3. Лавриненко О. Гуманізм В.О. Сухомлинського //Рідна школа. – 2005. - №1 – С.9-11
4. Педагогіка гуманізму В.О.Сухомлинського // Рідна школа. – 2002. - №7. – С.19
5. Соціолого-педагогічний словник. За ред.. С.У. Гончаренко та ін. // К. – 2004
6. Сухомлинський В.О. Вибр.тв.: У 5т. – 1977.

УДК 37.091.4

К-76

Тетяна КОШИРЕЦЬ,

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ТА ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У публікації розглянуто питання «патріотизму», «патріота». Розглянуто контекст цих понять за ідеями Василя Сухомлинського. Подано матеріал про діяльність Народного зразкового етнографічного музею «Світлиця» Луцького ліцею №14 імені Василя Сухомлинського як приклад платформи, на основі якої в учнів формується інтерес до походження своєї родини, українського народу, його традицій та звичаїв.

Ключові слова: музейна педагогіка, патріотизм, патріот, Батьківщина, символ, діяльнісний патріотизм, свідомий громадянин, Народний зразковий етнографічний музей «Світлиця» Луцького ліцею №14 імені Василя Сухомлинського.

Museum pedagogics, patriotism, patriot, Motherland, symbol, active patriotism, socially conscious citizen, City Lutsk Lyceum 14 Folk exemplary ethnic museum «Svitlytsia» named after Vasyl Sukhomlynski

Актуальність патріотичного виховання розкривають конкретні реалії суспільного життя в Україні ХХІ століття та неспровокованого широкомасштабного вторгнення РФ з лютого 2022 р. Те, що багатьма сприймалося як щось самоочевидне, набуло особливої гостроти, мешканці Херсонщини, Миколаївщини показали ефективність партизанської боротьби з ворогом, а вцілілі маріупольці літеру «І» обрали символом опору москалям. Захід України приймає тих, хто втратив домівку на лінії гарячого зіткнення. Наша Волинь стала одним із опорних волонтерських хабів. У колективі Луцького ліцею №14 імені Василя Сухомлинського складно знайти таку сім'ю, яка б не долучилася до допомоги Збройним Силам України чи боляче не відчула на собі найбільшого після 1945 року конфлікту. Розірвані кордонами сім'ї, сім'ї, які чекають додому з війни найближчих, – це реальність. Важкий урок сьогодні засвоює все українство: важливості рідної мови, відданості Батьківщині, пропагування нашої історії, культури, здатності робити на своєму місці те, що ти можеш для спільної ПЕРЕМОГИ.

Цілком очевидно, що виховання молодого покоління у душі любові до Батьківщини, готовності стати на її захист, своєю працею сприяти розквіту країни – завдання, яке стоїть і перед сучасними педагогами. Вивчаючи педагогічну спадщину Василя Сухомлинського, кожен учитель знаходить для себе щось цікаве, що буде використовувати у своїй професійній

діяльності, вплине на його педагогічне кредо, допоможе знайти правильний шлях у налагодженні спілкування з дітьми.

Відомо, що Василь Сухомлинський присвятив своє життя вихованню дітей повоєнних років. Педагогічні надбання Василя Сухомлинського набувають ще більшої актуальності як для освітян, які вже мають великий досвід роботи, так і для тих, хто тільки розпочинає свою професійну діяльність.

Знайомлячись із творами великого педагога, бачимо, як багато уваги він приділив питанню патріотичного виховання молодого покоління. Тільки на прикладі однієї з його книг «Батьківщина в серці» можемо проаналізувати, як педагог подає конструкт «патріотизм», які епітети добирає для опису цього поняття: «патріотичні пориви юної душі»; «святина – любов до Батьківщини»; «серцевина людини – любов до Батьківщини»; «патріотична краса і патріотична велич громадянина»; «громадянська патріотична сила і краса». Читаючи такі вирази, мимоволі починаєш розуміти, яким важливим почуттям він є для людини. Такі слова, як знакові коди, закладають у нашу свідомість розуміння того, що бути патріотом своєї країни – це «сєнс і сутність життя людини».

Василь Сухомлинський писав: «Тільки там, де є безмежна і негасима любов до святого і великого – Батьківщини, тільки там живе і ненависть до ворога, готовність віддати життя в ім'я щастя народу». Отже, у розглянутому нами контексті в понятті патріотизму можна виділити дуже важливу складову – любов як показник емоційного ставлення до Батьківщини.

Підкреслимо, що В. Сухомлинський багато писав про патріотизм та патріотичне виховання, і аналіз його праць дає змогу визначити, на нашу думку, такі головні складові патріотизму: любов, обов'язок, вірність.

Василь Сухомлинський стверджував, що в учня має бути сформованим передусім «багаж» знань про Батьківщину. Учень має знати історію й культуру своєї країни, її геополітичний уклад, розумітися на стратегіях її розвитку.

Отже, від знань педагог переходить до наступної складової – почуттів обов'язку та відповідальності. У своїй статті «З чого починається громадянин» Василь Сухомлинський робить висновок: «громадянин виростає там, де є почуття обов'язку перед людьми».

На наш погляд, тільки людина зі сформованим почуттям обов'язку перед Батьківщиною може стати істинним патріотом. Починається цей обов'язок в родині, перед самими рідними, хто віддав йому частинку свого життя, любові, турбот, інколи і здоров'я.

У книзі «Народження громадянина» педагог звертає увагу на проблему громадянського бачення світу його вихованцями. У своїй педагогічній діяльності він «прагнув пробудити почуття того, що Вітчизна – це рідний дім; щастя Батьківщини – моє особисте щастя, її горе в годину тяжких випробувань – моє горе». І дійсно, тільки людина, яка любить свою Батьківщину, може мати таке ставлення до неї. Принагідно зазначимо, що залишаючи «на рідній землі частинку свого серця», молода людина вчиться любити свою рідну домівку, природу рідного краю, а значить, і турбуватися про них, переводячи «обов'язок у дію».

Слід зазначити, що патріотизм має бути діяльним. Не на словах – говорити про патріотизм, а на ділі – робити щось корисне для країни – так має відбуватися прояв патріотизму. Треба не тільки говорити з молоддю, а й діяти, бо «думка, ідея стає переконанням тоді, коли вона одухотворена діяльністю і живе в діяльності».

Підкреслимо, що наступною складовою патріотизму є свідомість юного громадянина. Очевидно, що ніяка країна за різними показниками не ідеальна, але необхідно формувати свідоме ставлення молодшої людини до стану чи подій, які є в її країні. Молодь має розуміти,

що відбувається в конкретній ситуації, чого у певний період потребує країна тощо. І ще одна складова, яку визначає Василь Сухомлинський, – виховання на прикладах: «відкрийте його очі і серце на минуле й сьогодні свого народу так, щоб люди з їхніми радощами і бідами, з любов'ю до рідної землі та з ненавистю до її ворогів постали перед вашим вихованцем у живому втіленні, щоб, пізнаючи минуле, юний громадянин думав про сьогодні і майбутнє». Наразі в Україні багато прикладів героїчних вчинків наших громадян, на яких можна і треба виховувати молоде покоління.

Зважаючи на вищесказане, можна скласти певну систему компонентів патріотичного виховання за Василем Сухомлинським й успішно реалізовувати її в освітніх закладах різних рівнів. Необхідною умовою для цього залишається готовність педагога до здійснення патріотичного виховання за такими складовими, адже кожен із педагогів надає ідеям Василя Сухомлинського своє тлумачення. Отже, тільки тоді патріотичне виховання молоді буде дієвим, коли сам педагог має розвинені патріотичні почуття. Відсутність відчуття єдності зі своєю рідною землею – це один з чинників, який сьогодні уможливив появу значної кількості колаборантів на окупованих територіях, випадків, коли місцеві мешканці так чекали «руського міра», що здавали ворогу місця розташування ЗСУ.

Прикладом дієвого патріотизму педагогів ліцею, виховання у молоді любові до рідного народу через глибоке вивчення його історії й культури є робота зразкового народного етнографічного музею «Світлиця», який створений на громадських засадах у грудні 1978 року з ініціативи директора закладу Богдана Свереди та учительки історії Галини Марущак.

Завідувачем музею з вересня 2019 року є Коширець Тетяна Анатоліївна, учитель історії, вчитель-методист, магістр історії.

Музей при закладі загальної середньої освіти – невід'ємна складова системи навчання та виховання молодого покоління українців-патріотів. Саме тому такою важливою справою є його діяльність.

У музеї зібрано понад дві тисячі експонатів, деякі з них унікальні, тому взяті на облік Волинським краєзнавчим музеєм, який здійснює методичне керівництво.

Педагоги школи разом з учнями ще до 1978 року розпочали пошукову краєзнавчу роботу. Існувала традиція: учні, вчителі та дирекція школи кожної весни вирушали у походи за попередньо запланованими маршрутами, зустрічалися з цікавими людьми, народними умільцями, а поверталися з експонатами для музею. Учні, які були учасниками цих експедицій, зараз є вчителями Луцького ліцею №14 імені Василя Сухомлинського і продовжують спільно з батьками та учнями поповнювати фонди музею.

У музеї зібраний і оформлений матеріал з етнографії, історії, культури України, зокрема Волині. Експозиції створювалися силами учнів, учителів і батьків. Музей розташований у трьох кімнатах: спеціально побудованій світлиці (1981 р., автор – Свереда Б.А.) та пристосованих двох кімнатах. Загальна площа музею - 165 кв. м., однак при розгортанні тематичних виставок використовуються ще й додаткові площі.

Музей співпрацює із Волинським краєзнавчим музеєм, Волинським національним університетом імені Лесі Українки, Луцьким національним технічним університетом, Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти, Волинським обласним центром національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради, представником Українського інституту національної пам'яті на Волині Бондарук Л.В.

Розділи експозиції музею: 1) народний одяг; 2) декоративні тканини; 3) знаряддя праці; 4) предмети побуту та хатнє начиння; 5) «Світлиця».

Поповнення фондів музею здійснюється завдяки небайдужим. В ліцеї щороку відбувається акція «З бабусиної скрині – на музейну полицю». У грудні 2021 року до нас надійшов рідкісний предмет – фрагмент рукава дитячої сорочки, вишитої на початку ХХ століття. Надійшло це поповнення від родини Ольхових з Луцька. Зберігався цей зразок вишивки серед сімейних реліквій народної майстрині, відомої волинської вишивальниці Ольги Ольхової. Привертає увагу споглядача техніка, якою вишитий цей рукавчик – напівхрестик.

У музеї зібраний і оформлений матеріал з етнографії та історії нашого волинського краю. Фонди музею налічують 2570 одиниць збереження, з них 61 – унікальні предмети, тому їх взято на облік Волинським краєзнавчим музеєм. Експозиції створювалися силами учнів, учителів і батьків.

У музеї зберігаються оригінальні зразки волинського одягу і взуття кінця ХІХ – початку ХХ століття: чоловічі й жіночі сорочки (понад 40 предметів), спідниці, хустки, запаски (пілки), станіки. Перлиною колекції тканин одягового призначення нашого музею є вбрання волинської нареченої.

Збірка тканин декоративного призначення представлена у музеї рушниками, картинами (так званими «рамками»), ряднами та скатертинами.

У музеї представлено понад 100 старовинних і сучасних рушників (тканих і вишитих хрестиком і гладдю).

У ліцеї існує гарна традиція, коли випускники на пам'ять про себе дарують музею пару рушників, які нашиваються за зразками старовинних.

Збірка рушників музею неймовірно багата. Вона активно досліджується та популяризується.

У кожного з нас є рідна домівка: місто, вулиця, село, де ми народилися і вирости. Куди б людина не йшла чи їхала, вона ніколи не забуде рідного дому. У сиву давнину хати були маленькими, завжди повернутими вікнами до сонця. Обсаджували їх калиною, мальвами, чорнобривцями, рutoю-м'ятою, півниками. Таку ж хатину-світлицю вирішили створити й у нашому ліцеї. Для проведення уроків є шкільні класи, а для проведення різних свят, виховних заходів потрібне спеціальне приміщення, яким і стала «Світлиця». У ній експонується і використовується при проведенні народознавчих свят збірка рушників, відшитих випускниками ліцею зі старовинних рушників.

Особливою гордістю нашого музею є копія Томосу, передана у музей батьками наших учнів – військовими капеланами. Цей документ привертає увагу наших екскурсантів, адже побачити навіть копію документа такої культурно-релігійної ваги у шкільному музеї – це велика рідкість.

Світлиця зручна для проведення різних заходів, зустрічей, свят. Вона радо вітає всіх гостей, які її відвідують, яким не байдуже минуле і майбутня доля нашої України, її коріння з глибокої давнини. Тут панує особлива атмосфера, у якій закладаються знакові коди патріотизму засобами музейної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. Монографія. Видання 2-е, допрацьоване, доповнене. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. – 392 с. – С. 40-48.
2. Головка Л. Творча реалізація педагогічних ідей В. Сухомлинського і родинне виховання в сучасній школі / Трансформація гуманістичних ідей Василя Сухомлинського в освітньому просторі / Упоряд. Н.А. Калініченко. – Кіровоград : КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2013. – 210 с. – С. 116-121.
3. Кузьменко В., Мусієнко В. В.О. Сухомлинський про патріотичне виховання дітей / Наукові записки / Ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. – Випуск 171. – Серія : Педагогічні науки. – Кропивницький : «КОД», 2018. – 273 с. – С. 79-83.
4. Свєреда Б. Шкільний музей – осередок формування національної свідомості та самосвідомості учнів, батьків та вчителів: Посібник. – Луцьк, 2018. – 244 с.
5. Філімонова Т. В. Потреба людини в людині у спадщині В. Сухомлинського / Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Випуск 26. – 319 с. – С. 130-135.

УДК 373.3.014.68(477)

Галина Лук'янчук

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА НА УРОЦІ В НУШ

Анотація. В змісті тез зроблена спроба проаналізувати співвіднесення структури уроку, стилю суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня/учениці та методів навчання за вимогами Концепції «Нова українська школа».

Annotation. In the content of theses, an attempt is made to analyze the correlation of the structure of the lesson, the style of subject-subject interaction of the teacher and student, and methods of teaching according to the requirements of the New Ukrainian School Concept.

Ключові слова: гуманістична педагогіка; партнерська взаємодія; стилі партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу; інтерактивна модель навчання.

Keywords: humanistic pedagogy; partnership interaction; styles of partner interaction of subjects of the educational process; interactive learning model/

Урок як універсальну форму організації навчання вивчали різні вітчизняні та зарубіжні вчені, акцентуючи увагу на різних аспектах та складових цієї соціально-педагогічної системи. Зокрема серед дослідників цього педагогічного феномена Я. Коменський, яким було обґрунтовано цю універсальну форму навчання. Про ведучу роль учителя у своєму педагогічному вченні наголошував К. Ушинський, при цьому багато уваги приділяв уроку, необхідною умовою успішної організації якого мають бути поєднанням фронтальних та індивідуальних форм навчання, рекомендував урізноманітнювати методи навчання. В. Сухомлинський зауважував на гуманістичній ідеї шкільного навчання, акцентуючи увагу на особистості вчителя, який є наріжним каменем виховання у школі. Його педагогічні ідеї, що закликають до глибокого розуміння особистості кожного учня, про гуманну педагогіку є актуальними й тепер, а особливо актуальні сьогодні, в умовах реформування освіти України. Дослідженню педагогічного феномену уроку в різних аспектах присвятили свої розвідки М. В. Богданович, В. І. Бондар, О. К. Дусавицький, Ю. А. Конаржевський, Н. М. Островерхова,

О. І. Пометун, М. І. Скрипник, О. Я. Савченко, інші. Кожна педагогічна епоха накладала свої вимоги, характерні тому часу, в який відбувалась навчальна діяльність. Нинішня доба, доба цифровізації, також має свої особливі вимоги до організації, змісту, засобів, технологій навчання тощо. Л. Ампілогова говорить, що сучасний урок – це урок демократичний, де навчальна діяльність здійснюється не для учнів, а разом з учнями, де учні досліджують, критично оцінюють здобуту інформацію, роблять висновки, висловлюють власні думки, доводять свої переконання та формують свідоме ставлення до фактів, явищ, понять, процесів, предметів та практично перевіряють і застосовують нові знання та вміння. [1]

Нинішня українська освіта, яка продовжує реалізувати ідеї та виконувати завдання реформи «Нова українська школа», актуалізує потребу зміни поглядів щодо змісту, структури, технологій та стилю взаємодії педагога з учнями на уроці. Співвіднесення структури уроку в НУШ стилю психолого-педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу та, на цій основі, вибору методів та засобів навчання є метою цього дослідження.

Урок з його класичним визначенням модернізується в часи електронної епохи. В сучасній школі, школі цифрового середовища готують людей не до засвоєння минулого досвіду, але на його основі, з врахуванням попередніх надбань і допущених помилок, до майбутнього. Урок як складова освітнього процесу в сучасних умовах реформування освіти зазнає значної трансформації та вимагає оновлених підходів щодо організаційно- та психолого-педагогічної взаємодії його суб'єктів. «Урок – форма організації навчання, де є можливість активної й послідовної навчально-пізнавальної діяльності групи учнів одного віку, спрямована на розв'язання поставлених навчально-пізнавальних завдань» [4], задовільнення індивідуальних пізнавальних потреб і запитів на основні поєднання елементів навчально-виховного процесу: змісту, засобів, методів, організаційних моментів.

Гуманістичний характер сучасного освітнього процесу базується на основоположному принципі Концепції «Нова українська школа», яким є принцип дитиноцентризму. Коли в попередній період розвитку педагогічної науки наші школи працювали лише на рівні транспарентного проголошення цього принципу, то на сьогодні, обравши європейський (можна сказати – цивілізований) вектор розвитку вітчизняної освіти, ми приходимо до глибинного усвідомлення значення цього принципу.

В сучасному освітньому процесі важливим стає орієнтація на потреби конкретної дитини (учня/ученицю), а не вікової групи, класифікаційної спільноти учнів, чи групи за ознакою інтелектуальних здібностей з публічною демонстрацією цієї особливості індивіда чи групи. Вперше за багато років нашої освіти вектор діяльності педагога спрямований на конкретну дитину (учня/ученицю) з вимогою максимального врахування індивідуальних фізичних (стан здоров'я), психічних (тип темпераменту, основи характеру, здібності) та інтелектуальних (домінуючі типи інтелекту, індивідуальні особливості мислення, пам'яті, сприйняття, відчуття, уява) особливостей кожного індивіда і, на цій основі, побудова індивідуальної траєкторії розвитку школяра/школярки. Тому при плануванні, організації та здійсненні освітньої діяльності на уроці вчитель, перш за все, має бути добре обізнаним з психологічними, фізіологічними та інтелектуальними особливостями своїх учнів/учениць, щоб могли добирати відповідні методи, прийоми, засоби та педагогічні впливи на конкретного учня/ученицю з метою побудови позитивного тла для його/її розвитку.

Докорінних змін зазнав традиційний спосіб (бального оцінювання шляхом акцентування на недоліках і прогалинах) до оцінювання результатів навчання через застосування формувального (формативного) оцінювання досягнень учнів засобами

бербальних мотиваційних суджень, невербальних емпатійних впливів (жести, міміка). Оцінювання процесу здобуття знань та формування компетентностей з акцентом на позитивну динаміку змін у освітній діяльності створює мотиваційно привабливе для учня тло, що сприяє формуванню стійкого інтересу до навчання та вибудовує базові основи для цілеспрямованого самоствердження особистості в життєдіяльності та соціумі. «...урок є не лише організаційною формою, а й відрізком, клітинкою обмеженого в часі навчального процесу, характер якого залежить від його цілей, що мають на ньому розв'язуватися, змісту і методів навчання». [3]

Організаційно-педагогічна діяльність вчителя здійснюється на рівні найближчого розвитку учня/учениці (показник того, що учень/учениця не може виконати самостійно, але з чим він/вона впорається з невеликою допомогою інших, педагога). Проте, формування нового досвіду не буде успішним, якщо не опиратиметься на попередній досвід та уже сформований рівень компетентностей учнів (рівень найближчого розвитку). Щоб збудити пізнавальний інтерес до вивчення нової інформації найбільш ефективним є дослідницько-пошуковий метод, метод, що забезпечує реалізацію природної пізнавальної потреби людини в пізнанні і дослідженні навколишнього світу. Успішність педагогічної діяльності та продуктивність навчання школярів/школярок тут великою мірою залежить від педагогічного стилю вчителя/вчительки щодо взаємодії з учнями. Тут слід зауважити, що авторитарний стиль (коли вчитель ставить свою особу над площиною діяльності учнів) знеособлює дитину (школяра), та формує соціальну нерівноправність в освітньому процесі, оскільки за авторитарного стилю відсутня довіра, яка є основою партнерства. «Довіра — соціологічна та психологічна категорія; впевненість у порядності й доброзичливості іншої сторони, з котрою довіряючий знаходиться в тих чи інших відносинах, що базується на його досвіді», зазначено у Вільній енциклопедії. Такий стиль взаємин вимагає беззаперечного ієрархічного підкорення волі вчителя та призводить до появи бар'єрів у педагогічній комунікації. Ліберальний стиль взаємодії вчителя і учнів/учениць спричинить безвідповідальне ставлення до навчання, може стати причиною нехтування педагогічною діяльністю вчителя і в результаті цього призведе до зниження якості результатів освітньої діяльності, ефективності та продуктивності самого уроку. Партнерство на засадах рівноправ'я формує демократичний стиль взаємодії суб'єктів освітнього процесу на уроці. Педагог має зуміти вибудувати таку систему взаємодії, де він з учнем (учнями) будуть діяти на основі взаємопідтримки, емпатії, та взаємної мотивації до пошуку та вибору правильних рішень. Партнерської взаємодії на основі демократичного стилю взаємин можна досягати завдяки інтерактивній моделі навчання, де всі суб'єкти мають можливість не лише обмінюватися змістом тематичної інформації, але й впливати на зміну ставлення партнера до того чи іншого факту чи повідомлення, розвиваючи навички критичного мислення.

Якою ж має бути структура уроку в технологіях інтерактивної моделі взаємодії? На наш погляд вона заснована на елементах тренінгу, де є досліджувана проблема, що проектується в зону найближчого розвитку дитини через створення проблемної ситуації та активізації пізнавального інтересу до нового знання з опорою на попередній досвід (зона актуального розвитку). За цим слідує пошук шляхів дослідження проблеми через групову взаємокомунікацію і визначення форм ефективної навчальної взаємодії (індивідуальна, групові (парна, трійками, групами)). Далі слід розпочати власне дослідження відповідей на питання, що впливають з заявленої проблеми: робота з джерелами інформації; дослідження; обговорення і формулювання понять; отримання проміжних результатів та їх перевірка; формалізування та візуалізація результатів дослідження звітуванням про результати

самостійної дослідно-пошукової навчально-пізнавальної діяльності учнів. Завершується пошуковий цикл загальними висновками, рефлексивною діяльністю на основі консолідації зусиль всіх учнів щодо реалізації завдань уроку. Отже, можна визначити таку структуру уроку на основі інтерактивної моделі навчання: етап актуалізації попереднього досвіду учнів; етап дослідження і усвідомлення нової інформації; етап рефлексії, узагальнення і оцінювання результатів освітнього процесу на уроці.

Щодо змісту навчальної діяльності на уроці в НУШ, то слід зазначити, що на нашу думку, він визначається не лише навчальними програмами з конкретного предмета, але й може варіюватись в рамках програми з опорою на індивідуальні запити та можливості і пізнавальні потреби конкретних учнів/учениць через проекти, квести, презентації, створення творчих навчально-пізнавальних продуктів навчальної діяльності тощо. «Ми прагнемо до того, щоб, готуючись до уроку, вчитель продумував матеріал саме з цього погляду – відкрити перед учнями ті непомітні на перший погляд «вузлики», в яких переплітаються причинно-наслідкові, часові, функціональні зв'язки, де народжуються запитання, а запитання – це вже стимул, який пробуджує бажання знати».[5]

Таким чином, зваживши вище зазначене, приходимо до висновку, про те, що зміст уроку за Концепцією НУШ може не лише бути підпорядкованим вимогам навчальної програми, але і зазнавати варіативної інтерпретації залежно від можливостей, інтересів, запитів та потреб конкретних учнів/учениць. Для реалізації завдань уроків у сучасній школі найбільш ефективними є методи інтерактивної взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, що сприяють розвиткові навичок критичного мислення. Найпродуктивнішим стилем психолого-педагогічної взаємодії є демократичний, партнерський стиль на основі довіри, емпатії та мотивації до саморозвитку та самовдосконалення суб'єктів освітньої діяльності на уроці.

Список джерел:

1. Ампілогова, Л. Образ інновацій в аналізі уроку [Текст] / Л. Ампілогова // Директор школи. – 2006. – № 5, лютий. – С. 11-14 ; № 6, лютий. С. 20-22.
2. Пометун О. Урок, що розвиває критичне мислення: структура і методи (частина I). URL : <https://u.to/WA7aGw>
3. Савченко О. Я. Сучасний урок: суб'єктність навчання і варіативність структури/О.Я.Савченко. Початкова школа. 2011. № 9
4. Скрипник М. І. Шкільний урок ХХІ ст. : типи, проекти, аналіз : нотатник педагога. URL : <https://u.to/1TLGGw>
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Т.4 //В.О.Сухомлинський. -К.: «Рад шк.», 1977. 638 с. С. 564.

**В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ
ПРО ПЕДАГОГІКУ ПАРТНЕРСТВА ДИРЕКТОРА НУШ**

Представлено погляди всесвітньо відомого українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського на управлінську діяльність директора на основі педагогіки партнерства у Новій українській школі.

Ключові слова: педагогіка партнерства, управлінська діяльність, гуманізм, педагогіка, психологія.

The views of the world-famous Ukrainian pedagogue-humanist V. O. Sukhomlynskyi on the managerial activity of the director based on the pedagogy of partnership in the New Ukrainian School are presented.

Key words: partnership pedagogy, management activity, humanism, pedagogy, psychology.

Нова українська школа розпочала освітній процес на засадах педагогіки партнерства, в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Основні принципи цього підходу: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [1].

В. О. Сухомлинський – самобутній педагог, з оригінальним власним почерком, практична і теоретична діяльність якого найяскравіше висвітлюють можливості Нової української школи. Його творчий доробок складає органічну частину золотого фонду вітчизняної педагогіки, несе в собі ідеї, які ще недостатньо вивчені, осмислені і вимагають подальшого дослідження. В умовах реформування освіти критичне переосмислення, наукове узагальнення теоретичних і практичних набутоків педагога-гуманіста, на чому і ґрунтується педагогіка партнерства, є нагальною потребою сьогодення. Адже тільки більш повне пізнання творчої спадщини В. О. Сухомлинського, орієнтація на інноваційні процеси у його педагогічній теорії та практиці з урахуванням альтернативних концепцій світового педагогічного досвіду допоможе узагальнити здобутки з питань педагогіки співробітництва і тим удосконалити партнерську роботу вчителя, дітей, батьків.

Погляди всесвітньо відомого українського педагога на цю проблему відображено в багатьох працях і, насамперед, у власному дисертаційному дослідженні «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи», широко відомих творах «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Розмова з молодим директором», «Сто порад учителеві» та інших, що дає змогу зробити висновок про Василя Олександровича як неперевершеного майстра у цій справі, а його практична діяльність як директора школи є результативним підтвердженням тому. Праці педагога-новатора пройняті любов'ю, повагою, добротою, теплом серця і душі, з одного боку, та з іншого – підтверджені глибоким теоретичним, а головне практичним досвідом управлінська діяльність щодо організації освітнього процесу на основі педагогіки партнерства(гуманізму), де у нього в центрі уваги завжди була дитина з її особливим внутрішнім світосприйманням: «Уміння керувати колективом залежить від того,

наскільки глибоко розуміє керівник найтонші деталі педагогічного процесу, його глибинні джерела – духовний світ школяра, особливості його розумової праці, процес опанування знань, формування переконань. Директор школи повинен бути знаючим, досвідченим педагогом і психологом» [4, с. 395].

В.О. Сухомлинський розробив і реалізував послідовну систему управлінських дій директора з підготовки вчителів щодо використання педагогіки співробітництва. Проведений аналіз науково-практичного досвіду Василя Олександровича дає можливість виділити такі складові педагогіки співробітництва: гуманізм – ставлення до дитини як до найвищої цінності, який проявляється у наявності доброти, любові, милосердя, чуйності; професіоналізм – глибоке знання вчителем навчального предмету, його методик, сучасних досягнень педагогіки і психології; педагогічні здібності – комунікативність, перцептивність, інтуїція, навіювання, оптимізм, здатність до творчості; педагогічна взаємодія – професійний такт учителя, культура мови спілкування з учнями, врахування психолого-фізіологічних особливостей дитини. При цьому необхідна умова – особистий приклад директора школи, який повинен бути зразком для своїх колег у відносинах з педагогами, учнями, батьками. «Учителем учителів – а тільки вчитель учителів і є справжнім керівником, якому вірять і якого поважають, - можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, в тонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові й нові грані того, що можна назвати мистецтвом впливу на душу людини» [4, с. 398]. Саме таким був директор Павлівської середньої школи, який вбачав залежність створення колективу майстрів педагогічної справи від управлінської діяльності керівника навчального закладу.

Для В. О. Сухомлинського головним завданням було наявність сприятливих умови для формування та розвитку особистості, де виховання – це не ліквідація недоліків дитини, а знаходження, розвиток, зміцнення тієї краси, що є в дитині. Не влада та підкорення, а повага, розуміння та любов повинні бути в основі роботи директора школи, – «Що було найголовніше в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [6, с. 7].

Новаторський підхід В.О. Сухомлинський у розв'язанні проблеми форм і методів з удосконалення управлінської діяльності з використанням педагогіки партнерства полягає в тому, що в школі був організований психологічний семінар, а також психологічна комісія, яка готувала заняття для вчителів і надавала їм рекомендації з дитячої психології.

Ідеї видатного педагога були реальністю в 50-60-тих роках у Павлівській середній школі, а в практиці сучасних шкіл - лише в 90-тих роках. Можемо беззаперечно стверджувати, що саме завдяки геніальній науково-практичній роботі В. О. Сухомлинського в Новій українській школі були внесені ефективні зміни в організацію управління освітнім процесом школи на основі педагогіки співробітництва. «Уміння керувати колективом залежить від того, наскільки глибоко розуміє керівник найтонші деталі педагогічного процесу, його глибинні джерела – духовний світ школяра, особливості його розумової праці, процес опанування знань, формування переконань. Директор школи повинен бути знаючим, досвідченим педагогом і психологом» [4, с. 395].

Вивчаючи і творчо використовуючи управлінську діяльність директора Павлівської школи ми можемо виділити основні складові педагогіки співробітництва вчителів і учнів:

– високий гуманізм і професіоналізм, глибоке знання і розуміння педагогом психології дитини, вміння «побачити в очах свого вихованця найтонші порухи його душі»;

- зворотній зв'язок у взаємостосунках, тобто організація взаємодії не від себе, а від дітей, вміння вчителя «пересісти до дитини в її дитячий човен, побути з нею, подивитись на світ її очима»;
- оптимістичний підхід до кожної дитини, опора на позитивне в її характері, вміння педагога поєднувати «сердечність з мудрістю»;
- володіння вчителем вольовим гальмуванням, витримкою, врівноваженістю, «вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії»;
- утвердженість у взаємодії атмосфери доброзичливості, емоційної піднесеності та «інтелектуального запалу»;
- обґрунтування педагогічно доцільної ситуації взаємовідносин, що дає можливість кожному учневі відчути «індивідуальну, особисту радість успіху»;
- емоційна розвиненість педагога, що дає йому можливість «доторкнутися до серця дитини словом», удосконалювати мистецтво мовлення [2, с. 120-121].

Гуманізація виховання і навчання виступає необхідним елементом педагогіки співробітництва. В гуманізації взаємодії учителів і учнів В.О.Сухомлинський вбачав джерело підвищення якості уроку як основної форми освітнього процесу школи. В його численних працях знаходимо цінні думки та обґрунтовані управлінські рекомендації директору школи щодо організації педагогічної взаємодії саме з цієї проблеми. Він писав, що «навчання — це не механічна передача знань від учителя до дитини, а насамперед людські взаємини. Ставлення учня до знань, до навчання значною мірою залежить від того, як він ставиться до вчителя» [6, с. 166]. Павлівські вчителі організовували на уроці освітній процес саме на основі таких взаємостосунків, які природнім шляхом стимулювали творче мислення та активну діяльність дітей. Педагог своїми діями, підкреслював В.О.Сухомлинський, повинен формувати у вихованців переконання в тому, що вони і їхній наставник — друзі, однодумці у спільній праці на уроці.

За переконанням В. О. Сухомлинського «педагогіка повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків» [3, с. 42]. З цією метою у Павлівші була створена школа для батьків, де вони записувались на навчання за два роки до вступу їхньої дитини в школу. Вони відвідували заняття до закінчення їхньої дитини середньої школи. Батьки в школі проходили курс педагогіки та психології, який був розрахований на 250 годин. Їх розділяли на 5 груп, в залежності від віку їхньої дитини: дошкільна група (від 5 до 7 років); 1-2 класи; 3-4 класи; 5-7 класи; 8-10 класи. З кожною з цих груп заняття проводились два рази на місяць. Формою занять були лекції та бесіди директора, завуча та досвідчених вчителів. Всі теоретичні заняття тісно пов'язували з практикою виховання в сім'ї. Директор постійно намагався зробити так, щоб у батька і у матері було єдине уявлення про те, кого вони разом із школою виховують, про єдність їхніх вимог.

Таким чином, спадщина В.О. Сухомлинського – невичерпне джерело збагачення сучасної науки й практики, зокрема, теорії та практики управління освітніми навчальними закладами на основі педагогіки співробітництва, підготовки керівників у системі післядипломної педагогічної освіти до гуманістичної управлінської діяльності.

Література

1. Концепція «Нова українська школа» <https://ua/school/reform/54276>.

2. Луцюк А. М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя (до 100-річчя з дня народження). Монографія // Луцьк. Вежа друк. 2018. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. С.176.
3. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976-1977. – Т. 4. – С. 7–390
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Вибр. Твори: В 5. т. – К. : Рад. шк., 1976 – 1977. – Т. 4. – С.393-626, 2,с. 395
5. Сухомлинський В.О. Сто порад учителяві// Вибр. Твори: В 5. т. – К., : Рад. шк., 1976 – 1977. – Т. 2. – С.410-653.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. Твори: В 5. т. – К., : Рад. шк., 1976 – 1977. – Т. 3. – С.5-279. 3, с.7

УДК 37.091.4(477)

Наталія Луцюк

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО МОВЛЕННЄВУ КУЛЬТУРУ ВЧИТЕЛЯ

Пропонуються думки відомого українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського на мовленнєву культуру вчителя, що є актуальною потребою Нової української школи.

Ключові слова: культура, спілкування, слово, мова

The opinions of the famous Ukrainian pedagogue-humanist V. O. Sukhomlynsky on the speech culture of the teacher, which is an urgent need of the New Ukrainian School, are offered.

Keywords: culture, communication, word, language

У роботах В. О. Сухомлинського, особливо останніх, проблема культури спілкування вчителів з учнями є фактично однією із центральних. Неодноразово зустрічаємо і сам термін «спілкування», що є сьогодні однією з основ педагогіки співробітництва у Новій українській школі. Педагогічна праця за своєю природою – це повсякденне спілкування з дітьми, – писав видатний педагог, – і, отже, від рівня культури вчителя в цій сфері залежить успіх всієї його педагогічної діяльності.

На думку В. О. Сухомлинського, особа вихователя, його ідейні переконання, багатство його духовного життя є тією силою, що «примушує кожного вихованця глянути на себе, замислитись над власною поведінкою, управляти собою» [2, с. 589]. Безперечно, зазначає Майстер у царині виховання й навчання, виховний потенціал учителя реалізується через його поведінку, вчинки, ставлення до інших людей і довкілля, а особа вихователя приваблює, захоплює й одухотворює вихованців цілісністю, красою ідейно-життєвих поглядів, духовним багатством.

Однак помиляється той, наголошує Василь Олександрович, хто вважає другорядною роль слова вчителя серед методів впливу на дитину або ж гадає, що мистецтво володіти словом потрібне лише вчителю-філологу на уроках мови й літератури. Кожному вчителю, незалежно від обраного ним фаху, слід пам'ятати, що «і поведінка, і взаємини, і праця — все це залежить від складних процесів, що відбуваються в душі, найважливішим засобом впливу на яку є слово, слово — це ніби той місточок, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність» [4, с. 160].

Саме в слові закодовано духовний досвід народу, й слово є наймогутнішим комунікативним знаряддям людини, учителя насамперед, бо він має значний суспільний і естетичний вплив на Юного слухача. Наголошуючи на виховних можливостях слова, В. О. Сухомлинський підкреслює, що від загальної культури (передусім мовленнєвої) учителя, його професійної майстерності й ерудиції значною мірою залежить духовне становлення молоді, її інтелектуальний поступ, соціальна зрілість.

Досвідчений педагог В. О. Сухомлинський визначає ті умови, за яких слово учителя, вимовлене цілеспрямовано, своєчасно, щиро, вміло й небайдуже, стає могутнім засобом впливу на свідомість та чуття вихованців. Значення, сила слова залежить від багатьох чинників — як мовних, так і екстралінгвістичних.

Перш за все, на думку В. О. Сухомлинського, особистість учителя розкривається в єдності слова й поведінки. Основна вимога до живого слова викладача — його чесність, недопущення споживацького ставлення до мови, відсутність лицемірства, що його одразу відчують діти.

Передача через слово інтелектуально наповненого життя і нашої країни, і людства загалом ще не є гарантом високої моральності. Етичне в мові, тобто «конкретно-історична система мовних засобів (ресурсів) відповідно до форми моральної свідомості й поведінки людини, що передбачає ефект добра (чи покарання зла)» [1, с. 21] виявляється в конкретній життєвій мовленнєвій ситуації. З огляду на це В. О. Сухомлинський радить усім учителям: «Якщо ви хочете бути могутньою силою, що впливає на колектив, будьте для своїх вихованців, за висловом Тараса Шевченка, апостолом правди і науки» [2, с. 591].

Навчаючи школярів мови чи іншої дисципліни, учитель також має навчити учнів володіти мовою, тобто застосовувати набуті знання в конкретній ситуації. Спонукаючи дітей до мовленнєвої діяльності, учитель може досягти певних результатів в активізації інтелектуальної та емоційної діяльності учнів, вважає В. О. Сухомлинський, лише за умови єдності ідеалів, принципів, переконань, поглядів, уподобань, симпатій і антипатій, морально-етичних засад у словах і вчинках педагога, яка виступає як організаційна потреба вихователя, як закон його життя [2, с. 590–592].

За відсутності національної держави, коли цілеспрямовано нівелювалися національні культури й мовна освіта і виховання здійснювалися за теорією двох рідних мов, В. О. Сухомлинський не мав змоги приділяти значної уваги виховній ролі рідного слова. Однак повністю зігнорувати це питання він, син українського народу, викладач української мови й літератури, не міг. Так, основне спрямування педагогічної діяльності він убачає в руслі виробленої в Україні протягом віків морально-етичної концепції кордоцентризму. Суголосно цій концепції, де серце розглядається як «осереддя всього тілесного й духовного життя людини, як найістотніший орган і щонайближче містилице всіх сил, функцій, рухів, бажань, почувань і думок людини з усіма їхніми напрямками й відтінками» [8, с. 73], В. О. Сухомлинський застерігає учителя від закритості серця.

Своєю розмовою педагог повинен залучати вихованця до спільних роздумів, не обов'язково зробити своїм одноступнем, але полонити своїми думками, підкорити переконаннями. Навіть після хибного чи провинного кроку школяра його наставник має йти до нього не з бурхливим гнівом, не з роздратуванням, обуренням, а з ясною, твердою думкою. Глибоко усвідомлюючи роль мови як консолідуючого засобу, В. О. Сухомлинський підкреслює, що мистецтво вчителя говорити — «це насамперед мистецтво звертатися до

людського серця, зазначає, що багато шкільних конфліктів, які не рідко закінчувалися бідною, починалися з невміння вчителя говорити з учнями [7, с. 238; 5, с. 321].

Оскільки мова є універсальним засобом вираження внутрішнього світу індивіда, сфокусованого у свідомості, інтелекті, емоціях та волі, розкрити його для інших можна тільки за допомогою мови. Чим досконаліше носій мови володіє нею, тим виразніше і яскравіше постає як особистість. Підвалини мовної особистості учителя слід убачати не лише у володінні сумою знань, а й у виробленні навиків активної роботи зі словом, у спонуканні індивідуальної мовотворчості, що забезпечує вільне самовираження особистості вчителя у різних сферах спілкування, насамперед у професійній.

Навіть працюючи в умовах тоталітарної держави, В. О. Сухомлинський розуміє, що входження у світову культуру, залучення до здобутків світової цивілізації можливе завдяки відтворенню картини світу рідною мовою як специфічного бачення довкілля та взаємин людини з ним, у формуванні ціннісних орієнтирів у мові як генетичного коду нації. Відчуження від рідної мови зумовлює інформаційну обмеженість у навчанні та його збідненість.

Словник і виражальні засоби української мови мають великі потенційні можливості для індивідуального й колективного використання, тому В. О. Сухомлинський радить учителям: «Якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах, знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості...» [4, с. 167].

Особистість учителя розкривається перед учнем також і залежно від емоційної його культури. Справжній майстер-вихователь, за В. О. Сухомлинським, дає моральну оцінку вчинкам, поведінці учнів не спеціально дібраним, гострим, «крутим» слівцем, а насамперед емоційним відтінком звичних слів. Умова дієвості слова вихователя — широкий зміст, різноманітність цілей звертання педагога до вихованців (роз'яснення моральних істин, навіювання, спонукання до творчості, до вольових і розумових сил, покарання, вияв довіри тощо). Наука наповнюється для учнів сенсом, якщо пройнята живим, трепетним биттям серця педагога, тому вчителеві необхідно відшліфувувати вміння добирати з арсеналу понятійних, емоційно-експресивних і навіть екстралінгвістичних засобів такі, що викликають діяльність уяви, тобто змушують учня «бачити» почуте й давати йому оцінку.

Таким чином, В. О. Сухомлинський розкрив культуру педагогічного спілкування і його ролі в духовному житті учнів та професійному удосконаленні вчителя Нової української школи

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. — Львів, 1990. — 232 с.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу // Вибрані твори: В 5-ти т. - К., 1976. — Т. 1. - С. 403--640.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 3. — С. 283—581.
4. Сухомлинський В. О. Слово про слово // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 5. - С. 160—167.
5. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 5. — С. 321—329.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 2. — С. 419-656.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: В 5-ти т. — К., 1977. — Т. 2. — С. 149-418.
8. Юркевич П. Вибране. — К., 1993. — 416 с.

УДК 37.091.4(477)

Юлія Луцюк

ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ НУШ НА ОСНОВІ СПИДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Розглянуто значення актуальної проблеми здоров'я дитини у педагогічній спадщині всесвітньо відомого українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського як важливої складової всебічного гармонійного розвитку особистості у НУШ.

Ключові слова: *природа, здоров'я, особистість, уроки на природі, фізична культура, навчально-виховний процес.*

The role of urgent health problems of the child in the creative legacy of the world famous Ukrainian teacher-humanist V. A. Sukhomlinsky as an important component of the overall harmonious development of personality.

Keywords: *nature, health, personality, lessons in nature, physical culture, the educational process.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Початок ХХІ сторіччя ознаменовано вдосконаленням інформаційних технологій, зростанням кількості інформації яка свідчить про значне погіршення стану здоров'я громадян України, а – головне дітей шкільного віку. Тільки за шкільний період у дітей зростає: у 2, 3 рази порушення гостроти зору; у 1, 4 – постави; у 3, 8 частіше діагностується сколіоз та майже у 3 рази більше захворювання серцево-судинної та ендокринної систем. Як наслідок – кількість хронічно хворих учнів збільшується за роки навчання у 2,5 рази.

Аналіз причин такої ситуації вказує на істотний вплив екологічного фактору, вживання генномодифікованих продуктів, наднормовані психоемоційні та фізичні навантаження. Тому виховання ставлення до свого здоров'я є важливою умовою оздоровлення українського суспільства. Безумовно, за років незалежності в Україні було розроблено та впроваджено нормативно-правову базу, спрямовану на збереження та формування здоров'я населення, яка гарантує розвиток соціально-активної, фізично здорової особистості. Слід зауважити, що цих заходів виявляється недостатньо для успішного розв'язання проблеми збереження здоров'я підростаючого покоління. Отже на часі формування нових підходів, напрацювання нових ідей, зокрема творче провадження спадщини В. О. Сухомлинського.

Аналіз досліджень і творчої публікацій. Сьогодні дослідження, пов'язані з соціальним і культурним осмисленням здоров'я дитини у школі, набувають все більшого значення забезпеченні всебічного розвитку школярів, їх інструментальної і мотиваційно-ціннісної сфери. Правильний фізичний розвиток учнів, зміцнення їхнього здоров'я є актуальною потребою сучасної української педагогіки. У цьому аспекті теоретичні і практичні напрацювання В. О. Сухомлинського потребують ґрунтовного аналізу й творчого використання. Систему його роботи з проблеми здоров'я дитини проаналізовано у працях українських і зарубіжних учених: М. Антонця, І. Бега, А. Богуш, М. Богусловського, Л.

Бондар, Н. Колініченко, М. Мухіна, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Риндак, Чжоу Жуньчжі та багатьох інших. Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість досліджень педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського, проблема здоров'я дитини у його творчій спадщині потребує подальшого вивчення і практичної реалізації.

Формування мети і завдань статті. Мета полягає у з'ясуванні значення науково-педагогічної діяльності В. О. Сухомлинського у збереженні здоров'я дитини у навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи.

З урахуванням поставленої мети було визначено такі завдання: проаналізувати окремі аспекти розробленої системи збереження здоров'я учнів, вплив природи на розвиток особистості, роль вчителя у формуванні свідомої культури здоров'я у школярів.

Творчість Василя Сухомлинського належить до тих здобутків світової та української педагогічної науки та практики, яка є фактично невичерпною криницею актуальних поглядів сьогодення. Він спонукає нас задуматися над багатьма педагогічними проблемами Нової української школи. Як талановита людина з величезним творчим потенціалом, зумів принципово по-новому побачити світ дитини, її духовність у зв'язку з життям, природою. Його педагогічний світ, професіоналізм, розуміння виховання як процес формування людини-громадянина є зразком універсальної виховної концепції.

Педагог-гуманіст надзвичайно великого значення надавав всебічному вивченню особистості дитини. Він вважав, що вчитель зобов'язаний знати все про духовний, інтелектуальний та фізичний розвиток дитини. Серед усіх цих завдань важливе місце він надавав знанням про здоров'я учня. Тому у своїх творах неодноразово повторював про те, що у праці вчителя найважливішим є турбота про здоров'я вихованців. «Від життєрадісної бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то добра половина їх – про здоров'я» [5, с. 103].

Спостерігаючи за своїми вихованцями протягом багатьох років В. О. Сухомлинський переконливо доводив, що стан здоров'я дітей значною мірою впливає на їх пам'ять, увагу, мислення, тобто навчання школярів. Саме наукові дослідження фізичного і розумового розвитку учнів, які відстають у навчанні, дало змогу зробити висновок, що у 85 % таких учнів причиною відставання у навчанні є поганий стан здоров'я.

У своїй праці «Розмова з молодим директором школи» він писав: «В багатьох дітей одною з важливих причин відставання, незнання, поганої роботи на уроках і дома, другорічництва є поганий стан здоров'я, яке-небудь захворювання, найчастіше непомітне і таке, що піддається лікуванню тільки в результаті спільних зусиль батьків, лікарів і вчителя» [4, с. 442]. Саме тому вивчення особистості дитини В. О. Сухомлинський радив починати саме з'ясування її здоров'я. Системний аналіз стану здоров'я був предметом особливої уваги на засіданнях педагогічної ради школи, методичних об'єднаннях, психологічного семінару, нарадах при директору, індивідуальних бесідах із вчителями. За дітьми, які виявили схильність до хвороб, встановлювався постійний медичний і психолого-педагогічний нагляд. Такі спостереження здійснювалися з метою запобігання хвороб та створення належних умов для зміцнення захисних функцій молодого організму.

Джерелом здоров'я В. О. Сухомлинський вважав природу: «З цього, на мій погляд, повинні починатися освіта і виховання» [2, с. 559]. Думки педагога з цієї проблеми відображені у багатьох творах і вони наповнені глибоким філософським змістом, наприклад: «живий світ природи», «книга природи», «мислення серед природи», «природа – найтонша

міра краси», «перше джерело прекрасного є природа», «природа – джерело виховання», «природа – це наш дім», «природа – частина нас самих», «люди – діти природи», «природа – джерело добра», «колиска думки - природа», «краса природи», «природа – джерело здоров'я».

Заслугує особливої уваги така форма виховання культури здоров'я школярів як «урок мислення серед природи». Педагог вважав, що духовне, психічне та фізичне здоров'я учнів в прямій залежності від природи довкілля: «Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і насамперед серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на «обробку» інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель» [5, с. 34]. Питання, які виникають у дитини у процесі вивчення природи, стосуються спочатку конкретного факту, явища, переходячи до абстрактного узагальнення. Таким чином, діти набувають навичок поступового оперування абстрактними поняттями.

Уроки на природі, наголошував В.О. Сухомлинський, потрібні для повноцінного функціонування мозку та розвитку інтелектуальних сил школярів. Адже у природі закладені в доступній для дитини формі прості і разом з тим дуже складні речі, предмети, факти, явища, залежності, закономірності, що і є першоджерелом уявлень, думок, понять, узагальнень, суджень учня. Звертаючись до вчителів, він стверджував: «Природа – колиска думок і треба прагнути, щоб кожна дитина пройшла школу дитячого мислення. Дорого, дуже дорого доводиться розплачуватися за забуття цієї істини» [5, с. 539].

Завдяки праці, особливо на свіжому повітрі, незважаючи на пори року, навчання чи час канікул, на думку Василя Олександровича, загартовувався дитячий організм. Знайти для школярів роботу, яка розвиває їх фізично і духовно, загартовує організм, виховує почуття краси було предметом особливої турботи всього Павлиського педагогічного колективу. І як підсумок: «Вихованці які займаються такою працею, відзначаються прекрасним фізичним розвитком, красою, гармонійною пропорційністю органів, поєднанням стрункості, краси постави, пластичності рухів і фізичної сили» [1, с. 195].

Найважливішим елементом всебічного гармонійного розвитку В. О. Сухомлинський вважав фізичну культуру. В своїх творах він наголошував, що саме в підлітковому віці в організмі здійснюється складні, бурхливі і повні протиріч процеси, які на все життя визначаються функціонуванням найважливіших систем – нервової, серцево-судинної, органів дихання, травлення. Від гармонії фізичного розвитку, здоров'я та праці залежить всебічність духовного світу особистості – моральне, інтелектуальне, емоційне, естетичне багатство потреб, інтересів. Фізична культура, на думку В.О. Сухомлинського, повинна забезпечити свідоме ставлення підлітка до свого організму, виробити вміння берегти своє здоров'я, виконувати правильний режим праці, відпочинку, вживання їжі, гімнастики і спорту, загартовувати фізичні і нервові сили, попереджувати захворювання.

У своїй книзі «Сто порад учителям» В. О. Сухомлинський дає поради щодо самовиховання у фізичній культурі:

«1. Здоров'я – це повнота духовного життя, радість, ясний розум. Твоє здоров'я – у твоїх руках.

2. Найважливіше джерело здоров'я – навколишня природа...

3. Зробити для себе правилом: щоденно, прокинувшись, відразу ж зроби ранкову гімнастику.

4. Змушуй себе кожного ранку робити холодні обтирання.

5. Жодного дня без фізичної праці.
6. Щодня прохось від трьох (у молодшому віці) до десяти кілометрів.
7. Нехай стануть твоїми заповідями простота, невибагливість, стриманість» [6, с. 619-620].

Причиною поганого стану здоров'я дітей є неправильно організований режим дня, праці та відпочинку. Ретельне вивчення здоров'я школярів педагогічним колективом Павлівської школи це підтвердило. Саме тому одним із завдань навчально-виховного процесу школи В. О. Сухомлинський вважав прищеплення учням навичок правильної побудови режиму дня. Молодшим школярам рекомендував лягати спати о 8 годині вечора і вставати о 6 годині ранку. Сон при відкритій квартирі, обов'язкова ранкова гімнастика, загартування, раціональне харчування. Тривогу викликало те, що спостерігаючи за дітьми він помітив, що четверта частина дітей молодшого віку не снідають вранці, майже стільки з'їдають менше половини їжі, і лише 22% снідають так, як цього вимагають норми. Рекомендував домашні завдання учням 1-4 класів виконувати вранці, перед уроками, переконував, що за півтори години розумової праці вранці можна зробити вдвічі більше, ніж за такий самий час після уроків. При цьому педагог-гуманіст стверджував: «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості» [5, с. 109].

Формування культури здоров'я учнів здійснювалося і на уроках предметів шкільного курсу. Доцільно підбирався зміст, форми і методи, це збагачувало дітей знаннями про здоров'я людини, а саме: здоровий спосіб життя, улаштування і функціонування органів та їх системи життєдіяльності, вплив навколишнього середовища, профілактика захворювань, заходи щодо оздоровлення організму, гігієнічні вміння та навички тощо. Розвитку духовного і психічного здоров'я школярів, тобто формуванню емоційно-чуттєвої сфери особистості, сприяли предмети художньо-естетичного циклу. При цьому В. О. Сухомлинський застерігав від захоплення прийомами «ефективного», «прискороного» навчання, коли кожна хвилина уроку наповнена напруженою розумовою працею. «Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитись дбайливо і обережно», - писав він [1, с. 127].

Висновки. Взаємозалежність освіти і здоров'я для людини доведено життям. Аналіз стану здоров'я дітей у Новій українській школі потребує пошуку інноваційних технологій навчання і виховання щодо збереження здоров'я молодого покоління. Саме творча спадщина Василя Сухомлинського витримала перевірку часом, не втратила актуальності, показала життєдіяльність поглядів великого педагога і є педагогічною скарбницею ідей й знахідок у збереженні здоров'я дитини.

Література

1. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 7 – 390.
2. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 551 – 562.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 55 – 206.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 393 – 626.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 9 – 279.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 410 – 653.

7. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 536 – 551.

УДК 37.091.4 Сухомлинський:613.9(043.2)

Сергій Марчук

ІДЕЇ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Проаналізовано валеологічні ідеї В. Сухомлинського. Визначено найважливіші умови для збереження та зміцнення здоров'я школярів: організація освітнього процесу відповідно до їх вікових особливостей, залучення у процес навчання мистецтва й трудової діяльності, дитячої творчості; належне забезпечення медико-гігієнічних умов (правильне харчування, зміна режиму праці та відпочинку, загартування та ін.).

Ключові слова: здоровий спосіб життя, здоров'я, В. Сухомлинський.

The valeological ideas of V. Sukhomlynskyi are analyzed. The most important conditions for preserving and strengthening the health of schoolchildren have been identified: the organization of the educational process in accordance with their age characteristics, the involvement in the learning process of art and work, children's creativity; proper provision of medical and hygienic conditions (proper nutrition, change of work and rest regime, hardening, etc.).

Key words: healthy lifestyle, health, V. Sukhomlynskyi.

Вступ. Здоров'я є необхідною умовою продуктивної, активної, креативної життєдіяльності людини. Сучасний стратегічний орієнтир діяльності всіх підрозділів освіти – виховання гармонійно розвиненої особистості. У Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті визначено, що «пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточення як до найвищих суспільних та індивідуальних цінностей» [2].

Одним із представників здоров'язбережувального підходу до виховання та навчання учнів є український педагог В. Сухомлинський. Аналіз його педагогічної спадщини засвідчує, що організація навчального процесу Павлівської «Школи радості», директором якої протягом багатьох років був В. Сухомлинський, є найяскравішим прикладом здоров'язберігаючої освіти молодого покоління.

Питання формування здоров'я дитини у творчості В. Сухомлинського досліджуються В. Бурчівською, В. Горашуком, О. Іоновою, В. Ликовим, Н. Побірченко, О. Чернишовим та ін.

Мета дослідження – проаналізувати ідеї здорового способу життя у науковому доробку Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі здоровий спосіб життя розглядається як сформованість психологічної установки на збереження, зміцнення та примноження власного здоров'я та здоров'я оточення, активна діяльність індивіда в цьому напрямку, зокрема, оздоровлення способу життя, боротьба зі шкідливими звичками й чинниками ризику для здоров'я, подолання інших несприятливих чинників способу життя.

Здоровий спосіб життя людини, позитивно впливаючи на стан її здоров'я, на її духовність, моральні орієнтири, формування певних рис характеру (наприклад, волі, оптимізму, цілеспрямованості) та інші якості, полегшує переборювання психоемоційних навантажень, стресових ситуацій, що свідчить, у свою чергу, про високий рівень її психічного здоров'я.

Тому актуальним завданням є формування здоров'я. Звідси виникає ще один валеологічний принцип – принцип формування здоров'я, який має загальнопедагогічне значення. Дотримання цього принципу дасть можливість удосконалити механізми збереження і підвищення адаптаційних резервів організму людини цілеспрямованим оздоровленням власного способу життя [1, с.4].

Проведений науковий пошук дає підстави стверджувати, що людинознавча спрямованість педагогічних поглядів В. Сухомлинського виявляється у дбайливому піклуванні про здоров'я дитини, про збереження й розвиток її фізичних і духовних сил. В. Сухомлинський у своїх працях «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Сто порад учителю», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» на яскравих прикладах із власного педагогічного досвіду та досвіду колег довів необхідність фізичного виховання, створення відповідних умов для збереження здоров'я школярів. Читаючи розділи книги «Серце віддаю дітям» («Школа під блакитним небом», «Наш куток мрії», «Природа – джерело здоров'я», «Ми живемо в саду здоров'я», «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я» тощо), переконуємося, якого великого значення в Павлівській школі надавали проблемі фізичного виховання школярів. У розділі «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я» педагог-гуманіст писав: «Я не боюсь ще й ще раз повторювати: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежать їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [3, с. 103].

В. Сухомлинський наполегливо відстоював гуманний підхід до дитини, активно виступаючи проти засилля авторитарної педагогіки, яка нерідко є причиною конфліктних ситуацій, педагогічних неврозів. У статті «Не бійтеся бути ласкавими!» він з тривогою писав: «Покрикування, нервозність, запальність подекуди стали звичними у взаєминах учителя з учнем» [4, с.203]. Він був непримиренним до зневажливого, грубого ставлення до дітей, підкреслюючи, що «крик у стінах школи – це дрімуче педагогічне безкультур'я».

Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського дав змогу виокремити педагогічні ідеї, на яких ґрунтуються основоположні підходи до виховання здорової дитини. У праці «Серце віддаю дітям» він писав: «Виховання фізичної культури – це, по-перше, турбота про здоров'я і збереження життя як найвищої цінності; по-друге – система роботи, що забезпечує гармонію фізичного розвитку і духовного життя, багатогранної діяльності людини» [7].

Вчений багато уваги приділяв педагогічно-доцільній організації процесу навчання, методам та формам викладання. У першу чергу він наголошував на тому, що підбирати навчальний матеріал відповідно до вікових особливостей дітей. Важливе місце у своїх дослідженнях В. Сухомлинський приділяє чергуванню видів діяльності, встановленню індивідуального для кожної дитини режиму праці й відпочинку, активізації учнів через фізичну працю, рух, ходьбу, біг, гру – оскільки без втоми не може бути здоров'я.

Педагог звертав увагу, що формування здорової особистості неможливе без зв'язку із сім'єю. Він надавав величезного значення постійним бесідам з батьками про здоров'я. В. Сухомлинський зазначав про необхідність інформувати батьків про раціональний режим учнів дома (виконання вправ, читання, малювання тощо), щоб домашня розумова праця не була

втомливою для дитини. Не менш важливим є усвідомлення батьками про необхідність відпочинку дитини, повноцінного сну (обов'язково при відкритій квартирці, а в теплі пори року – на свіжому повітрі; виконання вимог рано лягати спати і рано вставати), ранкової гімнастики, водних процедур по можливості у природних водоймах).

Важливим аспектом здоров'я В. Сухомлинський вважає раціональне повноцінне, здорове харчування, від якого залежить гармонійний, пропорційний розвиток частин тіла (правильний розвиток кісткової тканини, особливо, грудної клітки). Він радить батькам обов'язково давати дітям такі важливі для здоров'я продукти як мед («шматочок сонця на тарілці»), багаті на вітаміни та мінерали фрукти й овочі, насичені фітонцидами злакові рослини (пшениця, жито, ячмінь, гречка), лугові трави, горіхи тощо.

На думку В. Сухомлинського, збереження й зміцнення здоров'я учнів у школі – це одна з головних проблем, що вимагають від учителів теоретичних знань і практичних умінь, але й валеологізації всього освітнього процесу, спрямованого на формування високого рівня культури здоров'я школярів.

В. Сухомлинський зазначав, що найістотніші зміни у стані здоров'я дітей відбуваються саме на етапі шкільного навчання. Перевантаженість навчальних програм, поглиблене вивчення навчального матеріалу в умовах дефіциту навчального часу, психоемоційне напруження, недостатність рухової активності й перебування на свіжому повітрі та недостатність сну спричиняють функціональні порушення фізіологічних функцій і систем організму школярів. Тому під час планування будь-яких педагогічних заходів необхідно враховувати функціональні можливості дитини. Окрім цього, велике значення мають правильна організація режиму дня та фізичного виховання, нормування розумового навантаження. Все це сприятиме нормальному розвитку нервової системи школярів, особливо кори великих півкуль.

Спостереження за багатьма дітьми молодшого шкільного віку привели педагога до висновку, що головним засобом лікування дітей, у яких хворобливий стан психіки впливає на їхню поведінку, має бути «медична педагогіка». Важливими її засадами він вважав такі: щадити легкохворобливу психіку дитини; всім стилем, укладом шкільного життя відвертати дітей від тяжких думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття; за жодних обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої [7, с. 52].

Запобігаючи застудним захворюванням, загартовуючи організм, у Павлиській школі дбали про здоров'я дитини. Саме практичний досвід переконав В. Сухомлинського і педагогічний колектив у доцільності застосування спеціальних виховних прийомів, що надмірно не збуджували б нервову систему, а оберігали її, тобто запобігали захворюванням серця й усього організму. Адже серцеві порушення ведуть до загального розладу всіх систем організму школяра. Тому В. Сухомлинський прагнув донести до свідомості підлітків не тільки наукові уявлення про єдність духовного і фізичного, а й у цілому знання основ психічної культури. «Я б назвав ці знання, – писав педагог, – азбукою самопізнання й самоутвердження, культурою духовного світу особистості». Він розповідав школярам про темперамент і характер, про типи нервової системи, типи мислення, проводив бесіди «Розповіді про людину», розкривав єдність емоційної та моральної сфер, учив оволодівати дослідницьким методом пізнання, домагався того, щоб «знання азів психічної культури одухотворяло підлітків, утверджувало в них оптимізм, віру в свої сили» [5, с. 378].

Дбаючи про здоров'я школярів, педагог-гуманіст велику увагу приділяв різним видам загартування, а саме: ранковій гімнастиці та обтиранням мокрим рушником; обливанню

холодною водою; правильному диханню під час класних занять і відпочинку; обов'язковій фізичній праці в саду, взимку – очищенню подвір'я від снігу, тобто фізичній праці на свіжому повітрі в усі пори року; фізкультхвилинкам під час уроку тощо. Важливе місце відводилося катанню на велосипеді, ковзанах, лижах, плаванню та художній гімнастиці. Хлопчики захоплювалися волейболом і баскетболом, дівчатка – настільним тенісом і баскетболом. Однією з найважливіших умов фізичного загартування в Павлівській школі вважалося дотримання девізу «Бути в русі».

Висновки. Отож, В. Сухомлинський розглядав здоров'я школяра як цілісну систему. Педагог визначив єдність духовного, психічного й фізичного аспектів здоров'я особистості, що досягається через цілеспрямоване організоване здоров'язбережувальне середовище освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Горашук В. П. Валеологічні погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі. *Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр.* Луцьк, 2000. № 3. С. 4–10.
2. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України.* 2002. №33. 23 квітня. С. 4–6.
3. Сухомлинський В. О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я. *Вибрані твори: в 5 т. Т. 3.* Київ: Рад. школа, 1977. С. 103–111.
4. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина. *Вибрані твори: в 5 т. Т. 5.* Київ: Рад. школа, 1976. С. 203–217.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори: в 5 т. Т. 3.* Київ: Рад. школа, 1976. С. 283–583.
6. Сухомлинський В. О. Режим харчування, праці й відпочинку. *Вибрані твори: в 5 т. Т. 3.* Київ: Рад. школа, 1977. С. 360–362.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори: в 5 т. Т. 3.* Київ: Рад. школа, 1976. С. С. 7–279.

УДК 37.091.4(477)

Миць Мар'яна

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ

У статті на прикладі творчої спадщини В.О. Сухомлинського аналізуються особливості та перспективи національно-патріотичного виховання в Україні на сучасному етапі.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, громадянське виховання, педагогічна спадщина, компетентнісний підхід, дослідження

Василь Олександрович Сухомлинський належить до плеяди славетних педагогів України, котрим вдалося сформулювати педагогічну концепцію, яка має загально-людський характер, спирається на об'єктивні закони, не пов'язані з кон'юктурою, концепцію, в якій вагоме місце належить стратегії виховної роботи підростаючого покоління, а саме – патріотичному вихованню.

І лише, коли Україна проголосила свою Незалежність, ідеї Василя Олександровича стали реально впроваджуватися в освітній процес, зокрема, втілилися у конкретні компоненти НУШ, наприклад, системний підхід до процесу виховання, який формує цінності.

У свій час він написав: «Учителю! Ми горимо і згорасмо в ім'я того, щоб єднати людей узами добрих побажань. Щоб людині хотілося жити від того, що поряд із нею живуть люди. Учитель творить Людину» [8]. Проводячи часові паралелі, зауважимо, що сьогодні окремим листом Міністерства освіти і науки від 10 червня 2022 року «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України» підкреслюється: «Міністерство освіти і науки України зосереджує увагу на тому, що в умовах агресії Російської Федерації в Україні національно-патріотичне виховання є одним з пріоритетних напрямків діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму...»[10].

Освіта має особливу відповідальність за завтрашній день вільної незалежної соборної України. Саме тому пріоритетним у виховній системі є національно-патріотичне виховання. Сьогодні пріоритетного значення набуває патріотичне виховання, формування громадянської компетентності згідно концептуальних положень НУШ. Зокрема, в умовах формування в Україні громадянського суспільства постає потреба в становленні громадянина як культурно освіченої, творчої, високодуховної, всебічно розвиненої особистості зі сформованим світоглядом, з почуттям національної приналежності та патріотизму. Це пробудило інтерес до зазначеної проблематики через історію вітчизняної педагогічної думки. За своїм характером виховання завжди є національним. У його основу закладено український виховний ідеал.

Сьогодні необхідно брати до уваги досвід вітчизняної педагогічної думки, яка складалася століттями і в якій відображені засоби, традиції та звичаї виховання. Це стосується і творчої спадщини видатного українського педагога-новатора Василя Олександровича Сухомлинського, справжнього громадянина нашої держави. Саме в працях В.О. Сухомлинського ми знаходимо трактування актуальних для нашого часу понять «громадянське виховання» та «патріотичне виховання».

Але перш, ніж, проаналізувати цю проблему творчості В.О. Сухомлинського, звернемося до розгляду вище згаданих двох понять сучасною вітчизняною наукою.

У підручнику М.М. Фіцули «Педагогіка» у розділі «Теорія виховання» серед інших підпунктів («Розумове виховання», «Формування наукового світогляду», «Моральне виховання», «Фізичне виховання» тощо) [9] ми не знайдемо параграфу присвяченого патріотичному вихованню.

У навчальному посібнику С.П. Максимюка «Педагогіка» [3] у другій частині «Теорія і методика виховання» міститься тема «Характеристика основних напрямів виховання, в якій перелічені ці напрями: «Розумове виховання. Формування наукового світогляду», «Моральне виховання», «Трудове виховання», «Система профорієнтаційної роботи з учнями», «Економічне виховання», «Естетичне виховання», «Фізичне виховання». Як бачимо, такої дефініції, як «патріотичне виховання» у зазначеному переліку не спостерігається. Хоча у темі «Система національного виховання» є параграфи «Українська педагогіка й національне виховання», «Сутність національного виховання (мета, завдання, принципи, зміст)», «Українські виховні ідеали і традиції родинного, лицарського і козацького виховання»,

«Шляхи формування цілісної особистості громадянина України, реалізація Концепції національного виховання»».

У другому виданні навчального посібника С.П. Карпенчук «Теорія і методика виховання» висвітлено сутність національного виховання як цілісної системи, його науково-методичні засади, але поняття «патріотичне виховання» чи або ж «національно-патріотичне виховання» не висвітлюється. Хоча у контексті тлумачення національної системи виховання, згадується, що український педагог О.Духнович «на перший план ... ставив в дітей почуття патріотизму». [2, с. 12]

У навчальному посібнику В.Л. Омеляненка, А.І. Кузьменського «Теорія і методика виховання» значну увагу приділено надбанням української народної педагогіки. Але і тут не згадується про таку її важливу складову як «патріотичне виховання». Проблеми виховання людини розглядаються через призму «морального виховання», «розумового виховання», «трудового виховання», естетичного виховання, фізичного виховання, родинного виховання. [4, с. 54-55]

Основні напрями виховання перелічено у навчальному посібнику Н.П. Волкової «Педагогіка»: [1] «Громадянське виховання»; «Розумове виховання»; «Моральне виховання»; «Екологічне виховання»; «Статеве виховання»; «Правове виховання»; «Трудове виховання»; «Естетичне виховання»; «Фізичне виховання». Лише в підпункті про громадянське виховання зазначається, що «виховання громадянина має бути спрямованим на розвиток патріотизму...» [1, с. 110], а також зазначається, що патріотизм – це риса, яка «...постає як глибоке громадянське почуття, змістом якого є любов до свого народу, Батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традицій, культури свого народу, вболівання за його майбутнє» [1, с. 111].

У кінці підручника вміщено короткий термінологічний словник, де авторка дає визначення громадянському вихованню, екологічному вихованню, естетичному вихованню, моральному вихованню, національному вихованню, правовому вихованню, родинному вихованню, розумовому вихованню, статевого вихованню, трудовому вихованню, фізичному вихованню. Як бачимо, термін «патріотичне виховання відсутній. [1, с. 606-614]

Обумовлюючи важливість звернення до творчості В.О. Сухомлинського, зазначимо, що радянський період розвитку педагогічної науки є заідеологізований, але теоретичні проблеми та практичні питання патріотичного виховання відображені як в нормативних, так і в творчій спадщині вчених. Як зазначає у своєму дослідженні Б.М. Ступарик: «...Зрозуміло, що в складних умовах радянської дійсності українські педагоги не могли займатися розвитком теорії національної освіти і виховання. Педагогіка «служила» тим виховним завданням, які ставила компартія і радянський уряд. Однак викреслити цей період у розвитку педагогічної було б не тільки не правильно, а й шкідливо. Бо при зовнішньому інтернаціоналізмі українська педагогіка не втратила своєї внутрішньої сутності як наука, що обґрунтовує виховання для майбутнього, опираючись на історію народу, його традиції, культуру. Це добре видно з педагогічної спадщини найвидатнішого українського педагога того часу В. Сухомлинського (1918-1970), праці якого привернули увагу педагогів багатьох країн світу». [5, с. 272]

Так, у праці В. О. Сухомлинського «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», а саме у розділі «Виховання любові до соціалістичної Батьківщини, патріотичної вірності, відданості Вітчизні» вчений зазначає: «Виховання патріотичної свідомості, почуттів і переконань нерозривно пов'язане з розумовим, моральним, трудовим, ідейно-світоглядним, естетичним, емоційним становленням особистості. Патріотичне виховання – це сфера

духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, знає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки і діла дуже складно пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею». [6, с. 131] Далі вчений формулює критерії «патріотичної вихованості».

“У патріотичному вихованні, - продовжує вчений, - найяскравіше виявляється проектування людини. Виховуючи юного патріота, ми уявляємо собі, яким би виявився наш вихованець під час тяжких випробувань для Батьківщини... Формуючи патріотичне почуття і переконання, далекоглядний вихователь орієнтується на майбутнє - незалежно від того, настане воно завтра чи через багато років...” [6, с. 133]

Завдання патріотичного виховання В. О. Сухомлинський вбачає у тісному взаємозв'язку з краєзнавчою роботою. Так, у цій же праці він зазначає: «Завдання вихователя полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто, колгосп, підприємство, де працюють батьки, і славне минуле Вітчизни, її героїчна історія... Усі ці джерела мають бути відкриті перед дитиною постійно – з перших кроків її свідомого життя» [6, с. 133-134]. Як бачимо, вчений перелічує складові сучасного шкільного краєзнавства. Підтвердженням цього є подальше трактування проблеми вченим: «Світ дитини – це насамперед природа, яка оточує її в дитинстві, піклування матері й батька, казка, пісня. Спогади про цей світ накладаються на все наступне життя, надають емоційного забарвлення усім прагненням, помислам, поривам. Азбука патріотичного виховання полягає в тому, щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які б хвилювали усе життя. У кожній людині повинен бути рідний куточок, який став незабутнім спогадом про найдорожче - без цього немає людини, немає її морально-емоційного й естетичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни. Вдумливий і далекоглядний вихователь починає творити патріотичний стержень людини з того, що допомагає дитині побачити світ навколо себе...» [6, с. 133-134]

Як на продовження думки щодо шкільного краєзнавства, його складових частин, зокрема сімейно-родинного виховання, В. О. Сухомлинський пише: «Вічно живим і незамінним джерелом патріотичних почуттів і переконань є любов сина і дочки до матері й батька, матері й батька до дітей, взаємна відданість і вірність, яка створює честь сім'ї. Честь батьків, дідів і прадідів, гордість моральним надбанням сім'ї – все це ідейне, моральне, громадянське коріння людської особистості, все це перша колыска громадянськості. Людина, не вихована належним чином у цій колысці, людина, низька в глибоко особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в громадському. Людська особистість, гармонія етичного Я неподільні й нерозривні. Той, хто забув колыску, з якої піднявся, щоб піти по землі, той, хто байдужий до матері, яка вигодувала і виховала його, - нездатний переживати високі патріотичні почуття». [6, с. 134]

В. О. Сухомлинський наповнює конкретністю поняття патріотичного виховання. Так, він наводить приклади з історії. Підкреслює значення літератури, фольклору та музики, естетичних переживань у виховному процесі. [6, с. 137]

Взявши до уваги досвід видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, справжнього громадянина нашої держави, можна упевнитись в тому, що тема виховання патріотичних почуттів у дітей та учнівської молоді зокрема не втрачає актуальності в наш час. Зробивши ретроспективний аналіз поняття «патріотизм», приходимо

до логічного висновку, що патріотизм складає найважливішу ціннісну основу будь-якого демократичного суспільства і виступає суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття усіх потенціальних можливостей у духовній, економічній, соціальній сферах життя суспільства, що відповідає компетентнісному підходу НУШ. Формування патріотизму, національної свідомості та самосвідомості – це складний і тривалий процес, який починається у дошкільному віці й передбачає цілий комплекс організаційних, дидактичних, методичних, психологічних, виховних заходів.

Для кожного вчителя педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського є невичерпною скарбницею пізнання, дослідження таких сучасних і незмінних для людства істин. Такі знання допоможуть виростити цілісно сформованих особистостей, духовно багатих, цивілізованих людей, які повинні мати на меті вибудувати високоморальне громадянське суспільство.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: навч. посіб. / Н.П. Волкова. – 4-е вид., стереотип. – К.: Академвидав, 2012. – 616 с.
2. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – 2-е вид., допов. І переробл. – К.: Вища шк., 2005. – 343 с.
3. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 667 с.
4. Омеляненко В.Л., Кузьминський А.І. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 415 с.
5. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навчально-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
6. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. - Т.1. – К.: Рад. школа, 1976.
7. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. - Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 149-333.
8. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві / В. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. - Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 334-654.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник. Видання 2-е, виправлене, доповнене. – К.: «Академвидав, 2005. – 560- с.
10. Лист МОН від 10.06.2022 № 1/6267-22 “Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України”/ <https://imzo.gov.ua/2022/06/13/lyst-mon-vid-10-06-2022-1-6267-22-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy/>

УДК 37.091.4

Назар Наумчук

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (ЗА ПОРАДАМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО)

Визначено важливість педагогічної спадщини В. Сухомлинського у створенні здорового освітнього середовища у Новій українській школі. На основі вивчення та аналізу праць Сухомлинського виокремлено умови створення безпечного освітнього середовища для збереження здоров'я школярів.

Ключові слова: В. Сухомлинський, освітнє середовище, здоров'язбережувальна освіта, здоров'я учнів, Нова українська школа.

The importance of the pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi in creating a healthy educational environment in the New Ukrainian School was determined. Based on the study and analysis of Sukhomlynskyi's works the conditions for creating a safe educational environment for preserving the health of schoolchildren have been identified.

Key words: V. Sukhomlynskyi, educational environment, health education, student health, New Ukrainian School.

Вступ. Аналіз державних документів: Конституції України, основ законодавства України про охорону здоров'я, Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Державного стандарту початкової освіти, Національної доктрини розвитку освіти, Концепції «Нова українська школа», що пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності. Адже здоров'я – найдорожчий скарб, який дає людині природа від народження й на довгі роки життя.

У Законі України «Про повну загальну середню освіту», а саме у статті 21 «Здоров'я учнів» зазначається, що «заклад освіти створює безпечне освітнє середовище з метою забезпечення належних і безпечних умов навчання, виховання, розвитку учнів, а також формує у них гігієнічні навички та засади здорового способу життя» [1, с. 22].

Сьогодні дослідження, пов'язані з соціальним і культурним осмисленням здоров'я дитини у школі, набувають все більшого значення у забезпеченні всебічного розвитку школярів, їх інструментальної і мотиваційно-ціннісної сфери. Правильний фізичний розвиток учнів, зміцнення їхнього здоров'я є актуальною потребою сучасної української педагогіки. У цьому аспекті теоретичні й практичні напрацювання Василя Сухомлинського потребують ґрунтовного аналізу і творчого використання. Систему його роботи з проблеми здоров'я дитини проаналізовано у працях науковців: Л. Бондар, В. Горащук, А. Луцюка, О. Савченко, О. Сухомлинської, О. Чернишова та багатьох інших.

Слід зазначити, що незважаючи на значну кількість досліджень педагогічної діяльності В. Сухомлинського, проблема фізичного виховання та здоров'я дитини у його творчій спадщині потребує подальшого вивчення і практичної реалізації. *Мета дослідження* – теоретично обґрунтувати проблему здоров'язбережувального освітнього середовища у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського та окреслити перспективи її застосування в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. У пошуках шляхів збереження і зміцнення здоров'я дітей, профілактики захворювань, ефективних шляхів фізичного виховання учнів звертаємося до талановитого вчителя В. Сухомлинського і знаходимо відповіді на всі запитання. Адже на першому плані у педагогічній діяльності В. Сухомлинського стояла проблема фізичного розвитку й здоров'я дітей...Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили...», – зазначав педагог-новатор [6]. Його праці («Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (розділ «Турбота про здоров'я молодого покоління, фізичний розвиток», книга «Сто порад учителям» (порада «Як спонукати до самовиховання у фізичній культурі?»), «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа» (розділ «Фізичне виховання») виступають як керівництво до організації системної роботи у вихованні дітей та молоді в світлі реалізації здоров'язбережувальної освіти. Вивчення та

аналіз книг В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» («Школа під блакитним небом», «Наш куток мрії», «Природа – джерело здоров'я», «Ми живемо в саду здоров'я», «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я» тощо), переконує, якого великого значення в Павлівській школі надавали проблемі здоров'язбережувальної освіти.

Здорове життя – одна із ключових компетентностей Нової української школи. Здоров'я – найперша необхідна умова успішного розвитку кожної людини, її навчання, праці, добробуту, створення сім'ї і виховання дітей.

Навчити дітей берегти і зміцнювати своє здоров'я – одне з найважливіших завдань сучасної школи, яке має стати атрибутом будь-якої освітньої діяльності у навчальному закладі і поза його межами.

Здоров'язбережувальна компетентність як ключова формується на міжпредметному рівні за допомогою предметних компетенцій з урахуванням специфіки предметів та пізнавальних можливостей учнів початкових класів.

Здоров'язбережувальна компетентність – здатність учня застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції (життєві та спеціальні) – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю у всіх сферах життєдіяльності людини [2].

Заслуговують на увагу поради В. Сухомлинського щодо самовиховання у фізичній культурі, які він висловив у книзі «Сто порад учителів»:

1. Здоров'я – це повнота духовного життя, радість, ясний розум.
2. Найважливіше джерело здоров'я – навколишня природа – повітря, сонце, вода, літня спека й зимова холоднеча, тіністі гаї й квітучі поля конюшини. Живи й трудися серед природи. Прокидайся рано, вставай до сходу сонця. Іди в поле, дихай свіжим повітрям, умий руки й обличчя росюю.
3. Щоденно, прокинувшись, відразу ж зроби ранкову гімнастику. Влітку спи надворі – на сіні чи свіжій соломі – фітонциди, що їх виділяють сіно і свіжа солома, оберігають від захворювання на грип.
4. Змушуй себе кожного ранку робити холодні обтирання, купайся в ставку до останніх заморозків.
5. У постійній повсякденній праці – людське довголіття.
6. Щодня прохось від трьох (у молодшому віці) до десяти кілометрів.
7. Нехай стануть твоїми заповідями простота, невибагливість, стриманість [4, с. 619–620].

Василь Олександрович був переконаний у тому, що слабка, квола, схильна до хвороб дитина на уроці швидко втомлюється. Тому він радив навчальну діяльність розглядати на фоні розвитку фізичних і духовних сил дитини, а батькам разом з учителем та шкільним лікарем установлювати для кожного вихованця режим праці, відпочинку й харчування. Адже «дитина, – стверджував педагог-новатор, – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно» [3, с. 193].

В. Сухомлинський зауважував, що особливої уваги потребують діти, в яких млявість, уповільненість розумових процесів є наслідком загальної слабкості організму. На матеріалі багаторічних спостережень за змінами рівня розумової працездатності протягом доби й динамікою навчально-виховного процесу в школі, фізичного розвитку і здоров'я учнів він

сформулював головні принципові вимоги до режиму праці й відпочинку в системі виховної роботи:

- органічно поєднувати навчальне навантаження з коригуючою руховою активністю;
- дотримуватися здорового режиму, організовувати відпочинок на свіжому повітрі; навесні, влітку й восени спати під відкритим небом; харчуватися багатою на вітаміни та фітонциди їжею; регулярно виконувати фізичні вправи;

- після уроків займатися творчою працею в гуртку, на пришкольній ділянці, в саду, читанням художньої і науково-популярної літератури, тобто використовувати 5-6 год вільного часу за своїм бажанням;

- рано лягати спати й рано пробуджуватися, відразу ж після пробудження 1-2 год займатися найважчими уроками [3, с. 193–195].

Щоб запобігти розвиткові хвороб та зміцнити захисні сили організму, в Павлівській школі здійснювався постійний медико-педагогічний нагляд за учнями. З перших днів перебування у школі

- «знати здоров'я дитини, знати індивідуальні риси її мислення, знати сильні і слабкі сторони її розумового розвитку» ;

- проводити моніторинг працездатності школярів на початку та в кінці навчального року (уроку) та визначати рівень адаптації до навчального процесу;

- викликати в учнів жадобу до навчання й одночасно вчити їх учитися.

До *основних валеологічних принципів організації освітнього середовища належать:*

- створення в учнів свідомої мотивації на здоровий спосіб життя шляхом надбання певних теоретичних і практичних знань та формування валеологічного світогляду для гармонійного психічного розвитку учнів;

- забезпечення навчального навантаження з урахуванням вікових особливостей школярів;

- урахування біоритмів працездатності при організації освітнього процесу з метою запобігання втоми і перевтоми учнів;

- правильна організація праці та відпочинку школярів;

- попередження психотравмуючих ситуацій в школі;

- запровадження валеологічних технологій в навчально-виховну роботу закладів освіти, що забезпечують виникнення позитивних емоцій в процесі навчання.

Важливе значення для поліпшення розумової працездатності має *відпочинок*. Основними видами відпочинку є щорічний, щотижневий, щоденний, а також короткочасний протягом дня. Для здоров'я і працездатності учнів небезпечно нехтувати щоденним і особливо щотижневим відпочинком від навчальної діяльності, адже він є фізіологічною потребою організму. Кращими його формами є перебування на свіжому повітрі, прогулянки, заняття фізкультурою і спортом.

Дотримання моральних норм – основи духовного здоров'я – можна розвивати у молоді і на уроках фізичного виховання. Різні рухові ігри та змагання можна використати як одну з форм рольового навчання духовної свідомості та мислення. Із їх допомогою дітям можна прищеплювати найважливіші духовні якості, зокрема такі: готовність піти па жертву ради далекої мети; сприйняття критики на свою адресу та бажання робити з неї повчальні для себе висновки; увага до ближнього та повсякчасна готовність допомогти будь-кому; здатність творчо працювати у колективі; здатність працювати без ворожнечі, позбутися заздрощів; цілеспрямованість, наполегливість, самодисципліна, дотримання

загальноприйнятих етичних та моральних норм тощо [5].

Висновки. Отож, В. Сухомлинський у своїх працях «Серце віддаю дітям», «Павлівська середня школа», «Сто порад учителям», «Народження громадянина», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» на яскравих прикладах із власного педагогічного досвіду та досвіду колег довів необхідність відповідних умов створення освітнього середовища для збереження здоров'я школярів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту»: чинне законодавство станом на 14 липня 2020 року: Офіц. текст. Київ: Алеута, 2020. 82 с.
2. Концепція. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 01.10.2022).
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 1. Київ: Рад. школа, 1976. 654 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 2. Київ: Рад. школа, 1976. 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 4. Київ: Рад. школа, 1977. 640 с.
6. Сухомлинський В. О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 103–111.

УДК 371.3

Невірець Оксана

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ЯК ОДИН З ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАНЯТЬ У ШКОЛІ

Зміни життя в сучасному світі вимагають і змін мети та призначення сучасної освіти. Знижується функціональна значущість і привабливість традиційної організації навчання, передача «готових» знань від викладача до слухача перестає бути основним завданням навчального процесу.[1] Пошук ефективних шляхів навчання, розвиток пізнавальних інтересів і виховання в кожного школяра свідомого ставлення до оволодіння знаннями з англійської мови залишаються дуже актуальними. Ефективність навчання насамперед залежить від чіткої та гнучкої організації навчального процесу на уроці, від вміння вчителя враховувати реальне засвоєння матеріалу кожним учнем та його індивідуальні особливості.

Важливо викликати зацікавлення до навчальної теми, перетворювати аудиторію з пасивних спостерігачів на активних учасників заняття. Якщо викладач у своїй роботі буде використовувати активні форми та методи навчання то це важливе питання буде вирішеним саме собою. Активні форми навчання будуються на інтерактивних методах, коли існує взаємозв'язок не лише між викладачем і слухачем, а й між слухачами у навчанні.

Обґрунтувати актуальність і необхідність застосування інтерактивних методів навчання з метою підвищення ефективності занять у школі.

Еволюція змісту, форм і методів освіти спонукала науковців, педагогів та вчених до розробок та впровадження новітніх освітніх технологій. У зв'язку з цим виникла необхідність дослідити роль інтерактивних технологій у формуванні та становленні активної взаємодії типу вчитель-учень, учень-учень.

Так, у Концепції НУШ було визначено важливість використання саме інтерактивних методів навчання, за допомогою яких у дітей відбувається розвиток критичного мислення, ключових компетентностей, якими мають володіти учні[4, ст. 14].

Модернізація навчально-виховного процесу на сучасному етапі сприяє формуванню та розвитку творчої особистості, спроможної повноцінно реалізуватись в житті. Одним із кроків підвищення ефективності заняття математики є впровадження разом з традиційними методами навчання інтерактивних технологій навчання. Ефективними вважають заняття з використанням інтерактивних технологій навчання, які активізують процес особистісно-зорієнтованого навчання й унеможливають домінування одного учасника процесу над іншими[2, ст. 7].

Інтерактивне навчання – це діалогове навчання, яке заперечує домінування як однієї людини, що виступає, так і однієї думки над іншою. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної взаємодії всіх учнів, що базується на засадах співпраці, взаємонавчання. При цьому вчитель і учень – рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання[3, ст. 18-19].

В сьогоденних умовах інтерактивні методи повинні стати головними, оскільки вони формують творчу, мовленнєву особистість, спроможну швидко реагувати та адаптуватися до будь-якого середовища і певних соціальних умов.

Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу вчителю стати лідером колективу.

Переваги інтерактивного навчання перед традиційним:

- 1) у роботі задіяні всі учні класу;
- 2) учні навчаються працювати в команді;
- 3) формується доброзичливе ставлення до опонента;
- 4) кожна дитина має можливість пропонувати свою думку;
- 5) створюється «ситуація успіху»;
- 6) за короткий час опановується велика кількість матеріалу;
- 7) формуються навички толерантного спілкування;
- 8) вміння аргументувати свій погляд, знаходити альтернативне рішення проблеми. [5]

В наш час як ніколи важливо дослідити як саме інтерактивні методи впливають на підвищення ефективності. Шкільна математична освіта має бути орієнтована на виховання предметного мислення, яке в своєму розвинутому вигляді означає здатність створювати математичні структури, уміння аналізувати їх властивості.

Під час проведення уроків та позакласних заходів використовують різні види інтерактивних методів. Наведемо фрагменти уроків, з використанням елементів інтерактивних технологій [3, ст. 44-45].

Метод мозкової атаки - це метод розв'язання невідкладних завдань за короткий час. Сутність методу полягає в тому, що необхідно висловити як можна найбільшу кількість ідей за невеликий проміжок часу, обговорити їх та класифікувати. Цей метод використовується для вирішення складних проблем. Метод мозкової атаки можна використовувати в різних видах діяльності: в роботах з малими та великими навчальними групами, командами, індивідуальній роботі.

«Круглий стіл» - метод проведення заняття із слухачами які, як правило, мають досвід роботи, практичний діяльності з питання, що обговорюється. На «круглому столі» слухачі можуть і повинні

спробувати обґрунтовано поставити питання по темі обговорення, серйозно аргументувати підходи до їхнього вирішення, а також повідомити про вдалий і невдалий досвід. «Круглий стіл» - це свого роду нарада по обміну досвідом і обговоренню практичного досвіду, досягнень і помилок. В такий спосіб слухачі освоюють зміст теми, її ключові проблеми.

Дискусія –активний метод проведення занять, покликаний мобілізувати практичні й теоретичні знання, погляди слухачів на проблему, що розглядається. Дискусія доречна при розгляді спірних питань, але у навчальному процесі може не виникати ситуації спірності трактувань. Із цих причин заздалегідь планувати проведення заняття як дискусію не цілком коректно. Основні передумови використання дискусії в активному навчанні такі: необхідно в складі теми, що досліджується знайти питання, про які слухачі усвідомлено дотримуються істотно різних точок зору. Це може бути зроблене в ході лекцій і інших занять; варто визначити чи відносяться ці спірні питання до інтересів, що зачіпають багатьох. [4]

Висновок.

Інтерактивні методи навчання на сьогодні є актуальним способом роботи викладача в аудиторії, тренера в групі та педагога в будь-якому освітньому закладі. Інтерактивні методи навчання, на відміну від традиційних, базуються на активній взаємодії учасників навчального процесу, при цьому основна вага надається взаємодії слухачів між собою. Такий підхід дозволяє активізувати навчальний процес, зробити його більш цікавим та менш втомлюваним для учасників.[5]

Список використаних джерел

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології.- К.: Академвидав,2004.
2. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. авт.- уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н.; 2002, - 136 с.
3. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтеракт. технологій навчання: Метод. посіб. / А. Панченков, О. Пометун, Т. Ремех. – К.: А.П.Н. – 72 с.
4. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004 – 192 с.
5. Придатко О.В., Ренкас А.Г. Дослідження ефективності та аспекти впровадження інтерактивних засобів навчання в організацію навчального процесу ЛДУБЖД. Збірник наукових праць Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Львів – 2010.

УДК 37.017

Тетяна Нечипорук

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

*Анотація: у статті проаналізовано погляди педагога Василя Олександровича Сухомлинського на проблему патріотичного виховання дітей у новій українській школі.
Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, Батьківщина, Вітчизна.*

Постановка проблеми: в наш час Україна перебуває на шляху великих змін, які пов'язані з широкомасштабною війною, яку розв'язала Росія проти України. У зв'язку з цим основним завданням нової української школи є переосмислення і оновлення значного обсягу світоглядних речей, і найголовніше формування єдиної нації. Як відомо, однією з найголовніших ознак гармонійно розвиненої особистості є любов до своєї Батьківщини [1].

На основі цього, необхідно створити відповідні умови для майбутніх громадян країни з метою інформування про свій рідний край, формування гордості за нього, на постійній основі підтримувати зв'язок між поколіннями, прагнути до всебічного розвитку своєї Батьківщини. Тому набуває актуальності проблема патріотичного виховання. І, насамперед, вважаємо, що не можливо залишити поза увагою педагогічну спадщину В. Сухомлинського, у зв'язку з тим, що його творчість, яка пов'язана з вихованням майбутніх громадян нашої країни, відображає сьгоднішні реалії.

Мета: аналіз педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, яка присвячена патріотичному вихованню дітей та виявлення системи методів і засобів роботи з учнями нової української школи.

Аналіз досліджень: спадщину Сухомлинського досліджували багато українських науковців.

Це Л. Петрук, О. Соколовська, Т. Врублевська,

Л. Костенко, В. Матешук. Різноманітні складові патріотичного виховання розкривають і сучасні науковці: В. Гонський, В. Коваль, Г. Гуменюк, М. Качур, О. Коркішко.

Його стиль викладу педагогічних порад є простим та зрозумілим, і наповнений глибоким національно-філософським смислом, що орієнтований на виховання національно-свідомого громадянина, патріота, який любить свою Батьківщину, землю та мову.

Аналізуючи наукову працю В. Сухомлинського «Як виховати справжню людину: Любов до соціалістичної Батьківщини, висока ідейність і громадянськість», можемо констатувати, що педагог поетично описує словами на духовному рівні образ «Батьківщина», які читачі сприймають як національно-патріотичне кредо в наш час. Крім того, вчений постійно акцентує увагу дітей, молоді, педагогів до патріотичного вектору «Батьківщина», а їх власне відношення до всенародного одухотворення специфічним яскравим образом «Батьківщина», тобто це володіння знаннями про історію держави [5, с. 147].

Крім того, важливо підкреслити, що В. Сухомлинський саме з образом Батьківщини в серці кожного громадянина, безмірною любов'ю до своєї Вітчизни пов'язує почуття патріотизму. Так, наприклад, у зазначеному творі вчений вказує на те, що високий рівень патріотизму формують «любов до Батьківщини і любов до людей» [5, с. 179].

В процесі своєї наукової діяльності педагог В. Сухомлинський, запропонував наступне визначення поняття «патріотизму», яке він розглядав як систему, що пов'язана з вихованістю індивіда, а також сферу духовного життя людини в процесі її формування [2, с. 129]. Крім того, даний феномен учений аналізує у рамках активної діяльності особистості, поєднанні свідомості, поглядів, сили волі, морально-духовних та етичних почуттів, її рівня освіти та виховання. На основі вищезазначеного, основним мотивом патріотичного виховання, на думку вченого, виступає «проектування» майбутнього патріота, з метою сформуванню уявлення для себе, яким був би вихованець в процесі складних ситуацій для своєї Вітчизни [3, с. 135].

Також в процесі аналізу патріотичного виховання за В. Сухомлинським, були виділені запропоновані ним основні критерії патріотичної вихованості, які на наш погляд, нечітко обґрунтовані вченим, а саме:

- знаннєво-інформаційний критерій, який характеризується такими показниками, як: володіння інформацією про героїчне минуле і обізнаність про нових героїв в сучасних умовах; знання про Основний Закон України – Конституцію, державні, національні і народні символи країни; володіння традиціями, звичаями, святами, родинними традиціями народно-ужитковим мистецтвом, національною кухнею і одягом; обізнаність про український

національний етикет під час спілкування, українську літературу, мистецтво та володіння основними аспектами культури; обізнаність національного багатства країни; володіння українською мовою на високому рівні;

- мотиваційно-громадянський критерій, який включає в себе такі характеристики, як: любов до Батьківщини; готовність здійснювати захист у випадку виникнення загрози; наявність почуття гордості за волелюбний український народ та почуття обов'язку перед Вітчизною, а також високий рівень відповідальності за власні дії; вірність та відданість своїй Батьківщині;

- діяльнісно-продуктивний критерій спрямований на формування необхідних умінь інтегрувати знання з інтенсивною діяльністю індивіда стосовно прояву любові до свого народу (українського), свого рідного краю, традицій, звичаїв, мови та культури.

Крім того, слухним є зауваження В. Сухомлинського стосовно того, що саме Батьківщина починається з родини, з ліжечка новонароджених, тобто іншими словами, вчений зазначав, що під час виховання особистості в родині, всі методи, засоби і прийоми мають пов'язувати особистість дитини з Батьківщиною [3, с. 169].

А основним засобом патріотичного бачення і проявів почуттів до Батьківщини, на думку вченого, є любов до рідної матері [5, с. 482], а також любов батька і матері до дітей, обопільна відданість і вірність [3, с. 137]. Цінним у поглядах педагога, на наш погляд, було те, що в основу любові до матері, родини він ставив священну готовність віддати своє життя в процесі боротьбі за свою Батьківщину [3, с. 139].

Крім того, В. Сухомлинський зазначав, що найголовнішим емоційним «джерелом любові до Батьківщини» є захоплення дитиною красою, яку вона бачить перед собою і у що вкладає частку своєї душі, тобто звідси бере початок любов до Батьківщини [5]. А образ навколишньої дійсності, свого рідного дому створюють перші уявлення про свою Вітчизну і виступають з позиції вченого азбукою національно-патріотичного виховання. Це пов'язано з тим, що саме ці образи є патріотичною основою любові людини до Батьківщини. Також вчений підкреслював, що неможливо виховати усвідомленого патріота своєї Вітчизни не акцентуючи увагу на вихованні любові до людей, оскільки кожний громадянин визначає себе як частину одного народу, як єдине ціле.

Основним джерелом національно-патріотичного виховання молоді педагог вбачав у поєднанні народів будь-яких національностей, які проживають на території нашої держави на основі дружніх взаємин.

Крім того, В. Сухомлинський підкреслював, що подорож робить вагомий вплив на дітей і формує високе відчуття Батьківщини, а могутнім засобом патріотичного виховання дітей та любові до своєї Вітчизни, на думку вченого, виступає «образ рідного слова». Саме рідна мова є цінним духовним багатством, постійно діючим джерелом, з якого дитина черпає інформацію про свою Батьківщину. Тому, вчений констатує, що без любові до рідного слова неможлива любов до Батьківщини [5]. Відповідно до цього, засобами рідної мови відбувається національно-патріотичне виховання майбутніх громадян.

Також, у рамках нашого дослідження, було проаналізовано Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні та встановлено зв'язок з науковими поглядами вченого В. Сухомлинського стосовно національно-патріотичного виховання майбутніх громадян України, і визначено, що складовою національного виховання є патріотичне виховання, а його основною метою є формування самостійного громадянина, що є патріотом своєї Батьківщини, який функціонує на основі гуманізму і демократії та готовий

до реалізації обов'язків на громадянському та конституційному рівнях, до переймання надбань українського народу в духовних і культурних сферах, оволодіння культурою взаємин на високому рівні. У своїх працях В.О.Сухомлинський зазначив різні методи і засоби патріотичного виховання, якими користуються в новій українській школі і нині, адже за теперішніх умов це стає основою всієї системи навчально-виховної роботи.

Список використаної літератури

1. Національно-патріотичне виховання: особливості сучасності // Сучасна школа України. 2016. № 3. С. 4-9.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори: в 5-ти т. Т.3. Київ: Рад. шк., 1976.
3. Сухомлинський В.О. Проблема виховання всебічно розвиненої особистості: Виховання любові до Батьківщини, патріотичної вірності, відданості Батьківщині. Вибрані твори, у 5 т. Т. 1. Київ: Радянська школа, 1976.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям: Ви майбутні господарі своєї Батьківщини. Вибрані твори, у 5 т. Т. 3. Київ: Радянська школа, 1977.
5. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину: Любов до соціалістичної Батьківщини, висока ідейність і громадянськість. Вибрані твори у 5 т. Т. 2. Київ: Радянська школа, 1976.

УДК 371.3

Оласюк Оксана

ФОРМИ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПОЗИТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ПІД ЧАС УРОКІВ

На сьогодні пріоритетним в системі освіти є модернізація освітнього процесу відповідно до вимог Нової української школи. Виховний процес має стати невід'ємною складовою процесу навчання й виховання учнів, включаючи в себе і навчальні предмети, і систему позакласної та позашкільної роботи. З метою ефективного впливу на особистість та задля формування в неї позитивних якостей використовують інноваційні форми виховної роботи, а саме: вікторина, флешмоб, тренінг, квест і ін.

Обґрунтуємо вплив підбору форм виховної роботи на формування позитивних якостей школярів.

Концепція Нової української школи визначає одним із основних завдань закладів освіти – виховання загальнолюдських цінностей. В учнів потрібно формувати базові цінності особистості – відповідальність, повагу до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини; екологічну культуру, доброту, милосердя, толерантність, шанобливе ставлення до сім'ї, до оточуючих, до своєї країни. За допомогою різних форм виховання можна створити атмосферу сповнену свободи, довіри та безпеки. Саме цікаві та змістовні форми виховної роботи сприятимуть прояву активності, творчості, незалежності в учнів та подоланню сором'язливості.[2] Виховна функція освітньої установи пов'язана насамперед із формуванням у школярів ціннісного відношення до світу, культури, навколишньому середовищу, з усвідомленням себе в цьому світі і знаходження свого місця серед інших людей. Ця функція не може бути реалізована тільки в процесі навчання; вона стосується

також гри, трудової й творчої діяльності, сфери дозвілля, пов'язаних з задоволенням і розвитком індивідуальних інтересів.

Поняття «форма» в педагогіці визначається як зовнішнє вираження виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємовідносини вихователів і вихованців [1]. Уже інноваційні форми виховної роботи – варіанти організації виховного процесу, композиційна.

При організації роботи в класі різного вікового складу слід враховувати умови, дотримання яких забезпечує успіх у розвитку свідомих пізнавальних інтересів учнів. Результативність шкільного навчання залежить від своєчасного розвитку у учнів таких якостей, як цілеспрямованість, зацікавленість в учінні, прояви вольових зусиль, відповідальне ставлення до своїх обов'язків.

Формування відповідальності до виконання навчальних обов'язків передбачає розвиток соціально значущих мотивів, до яких належить бажання вчитися на совість, інтерес до знань, потреба в знаннях, що перебуває у прямій залежності від тих внутрішніх умов, в яких відбувається діяльність учня.

Формування відповідального ставлення до навчання у школярів відіграє важливу роль в їх підготовці до самостійного життя, тому що навчання – головна праця школяра і від того, як він нею опановує, буде залежати його подальше життя.

Наприклад, квест «У пошуках скарбу», спрямований на формування в школярів таких якостей як дружелюбність, відповідальність, терплячість, впевненість в собі та чуйність. Умови проведення квесту наступні: розділимо клас на дві групи, команди повинні одночасно проходити станції із завданнями, де отримуватимуть частини карти, яку наприкінці вони мають зібрати повністю. Зібравши карту, вони зможуть знайти захованні скарби. Метою такого квесту є розвиток стандартного мислення, вміння швидко приймати рішення; сформувати здатність працювати в команді; виховати товариськість, почуття взаємоповаги і взаємодопомоги, поважливе ставлення до думки інших. [4]

Цікавою та такою, що викликає захоплення в учнів є інноваційна форма виховної роботи турнір. Наприклад, для виховання в учнів доброти, милосердя, любові до слова, уважності та сміливості можна розробити турнір між п'ятим і шостим класами під назвою «Мовознавчий турнір». Для цього можна підготувати різні вправи на обговорення і змагання між класами про українську мову. Запитання на такі теми як орфографія та пунктуація, також про прислів'я і приказки, та інші питання про мову. Мета цього турніра відновити знання учнів про українську мову і літературу; виховати у дітей любов і повагу до мови, [4].

Також чудовим прикладом проведення позаурочного часу є поїздка на екскурсії в різні визначні місця, музеї, галереї, театри тощо. За допомогою цієї форми можна виховати в учневі дружелюбність, уважність, чуйність, дбайливість, індивідуальність, розсудливість. До прикладу може слугувати похід до музею анатомії й лісових звірів та птахів у Дніпрі. В музеї зібрана чимала колекція опудал птахів і ссавців, пташиних гнізд і яєць, рогів копитних, а також скелетів, тушок, хутра. Таким чином учні краще зможуть познайомитися із лісовими жителями. Метою є формування наочних знань про тварин; зацікавити учнів до різних мешканців лісу; привернення уваги до вимираючих видів тварин і птахів; виховати любов, турботу, милосердя до тварин.

Ще одним із прикладів може бути бесіда, наприклад на тему «Патріотизм українського народу». Разом із учнями поговорити як вони розуміють такі слова: Батьківщина, Україна, патріот, герой, козак, прапор, герб. Вчитель може привезти в приклад патріотичний вчинок і

закликати учнів робити їх, а також розказати подібні вчинки про які вони знають. Також можна розказати різноманітні вірні цю тему. Метою є сформувати знання про патріотизм; виховати у дітях вірність, любов і турботу до неї; поглибити знання про Україну та українців; розвивати громадянську самосвідомість учнів. Доцільно стимулювати учнів до усвідомлення й аналізу власного досвіду поведінки, особистих цінностей і почуттів. Зазвичай бесіда організовується спочатку у напрямку огляду життєвих практичних ситуацій, а потім – підведення підсумків і висновки.

Також важливим компонентом для формування в учнів позитивних якостей є виховна година із класним керівником. Їх форми й технології можуть мати безліч варіантів залежно від поставленої мети, віку учнів, досвіду класного керівника й шкільних умов.

Виховні години привчають учнів вбачати за своїми діями та вчинками їх місце в колективі, розвивають у них здатність до осмислення життєвих явищ, усвідомлювати соціальну спрямованість своєї життєдіяльності. Тематика виховних годин може бути різноманітною, й отже не існує меж для педагогічної творчості класного керівника щодо форми проведення виховної години. Також неможливо заздалегідь передбачити всі проблеми в класі і включити їх обговорення до плану виховної роботи, що привносить в проведення виховної години завжди елемент новизни, непередбачуваності.[3]

Важливе місце у виховній діяльності вихователя належить індивідуально-виховні роботи із учнями. Але для її реалізації будь-який вихователь має оволодіти набором педагогічного інструментарію. Для цього потрібно досконало оволодіти методикою індивідуально-виховної роботи, яка становить сукупність підходів, методів, способів і прийомів взаємодії з окремими учнями.

В індивідуально-виховній роботі із учнем провідним аспектом є проектування його особистості на зміст навчально-виховної діяльності та суспільного життя. Чимале значення має також інформація про те, чого хоче учень у житті, чого він чекає від навчання тощо.[3]

Висновок. Отже, на цих прикладах можна зрозуміти, що є дуже багато різних форм виховання учнів, які допоможуть сформувати в них якомога більшу позитивних якостей. Тому важливим є виховання загально культурних і національних цінностей та якостей, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва і самого себе.

Список використаних джерел

1. Андрощук І.В., Андрощук І.П. Методика виховної роботи: навчальний посібник. Навчальна книга. «Богдан», 2014.320 с.
2. Дичківська І. М. Іноваційні педагогічні технології. Київ, 2004. 179 с.
3. Кондрашова, Л.В., Лаврентьєва, О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник / Л.В.Кондрашова, О.О.Лаврентьєва, Н.І.Зеленкова. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008 – 187 с.
4. Пазиніна Анна Миколаївна *Форми виховної роботи в школі* [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/>.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Проаналізовано важливість національно-патріотичного виховання школярів на традиціях української козацької педагогіки. Охарактеризовано основні принципи козацької педагогіки. Окреслено шляхи реалізації традицій козацько-патріотичного виховання у практиці сучасної школи.

Ключові слова: козак, козацька педагогіка, національно-патріотичне виховання.

The importance of national-patriotic education of schoolchildren based on the traditions of Ukrainian Cossack pedagogy is analyzed. The basic principles of Cossack pedagogy are characterized. The ways of implementing the traditions of Cossack-patriotic education in the practice of the modern school are outlined.

Key words: Cossack, Cossack pedagogy, national-patriotic education.

Вступ. В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

Сьогодні, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери.

Багатотисячний визвольний козацький рух покликав до життя унікальне явище не лише української та східнослов'янської, а й світової культури – козацьку педагогіку. Ідеал українця-козака, людини-лицаря був і залишається понині центральним як в українській культурі (фольклорі, художній літературі, живопису та ін.), так і в народній педагогіці, національній системі навчання і виховання. Дослідженням процесів становлення системи освіти запорізьких козаків та козацької педагогіки в цілому, присвячені наукові праці сучасних вчених Б. Ведмедки, В. Задунайського, Є. Приступи, В. Кузя, Ю. Руденка, Д. Федоренко, М. Стельмаховича, Б. Ступарика та ін.

Мета дослідження – розкрити способи реалізації традицій козацько-патріотичного виховання у практиці сучасної школи.

Виклад основного матеріалу. Упродовж століть козацтво виробило свою педагогіку, яка формувала у юнаків вірність рідній землі, традиціям, мові, звичаям, обрядам, сім'ї. Усім своїм змістом і характером козацька педагогіка – складова частина народної педагогіки і переконує у тому, що справжня педагогіка – народна педагогіка.

За словами найбільш авторитетного історика Запорізької Січі, професора Д. Яворницького, кожному, ким би він не був, звідки, коли б не прийшов на Запоріжжя, доступ

на Січ був вільний за таких умов: бути вільною і неодруженою людиною, розмовляти українською мовою, сповідувати православну віру і пройти певне навчання [5].

До провідних принципів козацької педагогіки відносяться: козацьке братерство, єдність помислів і дії, волелюбство, індивідуальна воля, справедливість, лицарство, шляхетність, військову майстерність, освіченість, оптимізм, життєлюбство.

Безперечно, що над усе на Січі славилася козацьке братство. Кожен запорожець знав: «Свої люди не татари, не дадуть загинати», «Погибай, а товариша виручай», «Або будемо на Україні-Русі або пропадемо усі».

В основі братства лежало волелюбство, індивідуальна воля: «Степ та воля – козацька доля», «Козак без волі, що кінь на припоні», «Коли козак у полі, то він на волі», «Нуте, браття, або перемогу добути, або дома не бути».

Як стверджують історичні джерела, найтяжчим гріхом у козацькому братстві було запроданство, зрадницький вчинок: «Нестрашні нам турки і татари, а страшні перевертні і яничари». Козак вважався типовим правдошукачем, правдолюбцем. Сивочубі козаки повчали молодиків: « Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води».

Козаку притаманне було лицарство, шляхетність. «Козацька потилиця панам-ляхам не хилиться», «Ширий козак ззаду не нападе». Мужність і хоробрість, військова майстерність – ці якості виховувалися з пелюшок. «Козак не боїться ні тучі ні грому», «Береженого Бог береже, а козака шабля стереже», «Гляди, козаче, щоб татари сидячого не взяли». Козаки також кохались у науці, грамоті. Недаремно вони склали і таку приповідку: «До булави треба ще й голови».

Питання патріотичного виховання розглядаються науковцями як важливий чинник державотворення (І. Бех, О. Вишневецький, В. Гнатюк, Ю. Руденко, М. Стельмахович). Кожен народ має свою систему виховання, яка відповідає його характерним рисам. Виховання, створене самим народом, має виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу, – підкреслював К. Ушинський. Він вважав, що «виховання бере людину всю, якою вона є, з усіма її народними і поодинокими особливостями, – її тіло, душу й розум» [4, с. 123]. Народність українського виховання визначають його мова, побут, етнос, традиції, етикет, гумор тощо. Саме ці складові зумовлюють специфічні особливості системи виховання кожного народу.

На думку В. Сухомлинського, національне виховання без патріотизму немислиме. Саме відданість рідній землі, любов до Батьківщини, рідного народу, його історії, мови, культури породжують національний менталітет, психіку, характер людини. «Азбука патріотичного виховання полягає у тому, щоб утвердити в людській душі багате, яскраве, незабутнє дитинство, закарбувати в ньому образи рідної природи, які хвилювали б усе життя. У кожної людини повинен бути рідний куточок, який став би незабутнім спогадом про найдорожче, – без цього немає людини. Немає її морально-емоційного і естетичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни» [3, с. 30].

На основі вивчення та аналізу літератури, ми погоджуємося з думкою В. Гнатюка, що зміст національно-патріотичного виховання учнів визначає тріада: «громадянин – патріот – гуманіст» [9, с. 17]. Кожен з цих компонентів має свої специфічні ознаки.

1. Громадянин: громадянська свідомість, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність; громадянська гідність, громадянська активність.

2. *Патріот*. Патріотизм є головним чинником національного світогляду молоді. Від того, наскільки широко вона буде пройнята патріотичним почуттям, залежить міцність Української держави.

3. *Гуманіст*. Характерні ознаки гуманної людини: доброта, толерантність, справедливість, щирість, сумлінність, взаємоповага, принциповість, непримиренне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства, підлабузництва.

Метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [2].

Таким чином, патріотичне і національне виховання – це цілеспрямована діяльність різних соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини. Його зміст визначає тріада: «громадянин – патріот – гуманіст».

Кожен учитель, вихователь, керівник школи, працівник освіти переконується в тому, що національні, зокрема козацькі виховні традиції і звичаї є важливим засобом формування духовності сучасної молоді людини.

У закладах загальної середньої освіти, в позанавчальній роботі доцільно систематично і цілеспрямовано поширювати знання про козацький національно-визвольний рух, про заслуги українських лицарів у боротьбі з чужоземними загарбниками. У цьому допоможуть насамперед фольклорні джерела (думи, пісні, легенди, їх місцеві записи від літніх, старих людей), історичні документи, козацькі літописи, наукові праці М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, М. Аркаса, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, художні твори Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка, Б. Лепкого, О. Олеса, В. Симоненка, І. Драча, Л. Костенко, Д. Павличка та ін.

Величезний виховний потенціал має вивчення героїчного шляху, подвижницької діяльності українських гетьманів П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, кошових отаманів І. Сірка і П. Калнишевського та ін.

Багато молоді виявляє бажання досліджувати і відроджувати спортивно-військове мистецтво козака. Для цього можна організовувати групи, загони юних козаків, які б за відповідною програмою займалися вивченням, практичним опануванням бойовим козацьким мистецтвом.

Упровадження традицій фізичного гарту козаків забезпечить зміцнення здоров'я дітей та молоді, підірваного в умовах війни. Оволодіння козацькими видами боротьби, зокрема одноборствами, стимулюватиме не лише фізичний, а й психофізичний, моральний і духовний розвиток особистості.

Висновки. Отже, творче впровадження в життя ідей і засобів козацької педагогіки має забезпечити виховання фізично здорових, морально чистих і по-лицарськи мужніх та сильних духом громадян вільної України.

Список використаних джерел

1. Гнатюк В. Зміст і форми національного виховання учнів. *Рідна школа*. 1999. №9. С. 17–20.

2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novu-kontseptsiyu-patriotychnoho-vyhovannya/> (дата звернення: 15.10.2022).

3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 5. Київ: Рад. школа, 1977. 639 с.

4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. Т. 1. Київ: Рад. школа, 1983. 488 с.

5. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: в 3-х т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1990. 580 с.

УДК 378.013.43(477)

Петро Олешко

СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ НА ВОЛИНІ

Розглянуто використання спадщини всесвітньовідомого педагога-новатора В. О. Сухомлинського у системі післядипломного підвищення кваліфікації педагогічних працівників в контексті ідей Нової української школи.

Ключові слова: *Нова українська школа, післядипломна освіта, освітній процес, вчитель, форми і методи навчання, компетентність, дослідження, патріот.*

The use of the legacy of the world-famous innovative teacher V. O. Sukhomlynskyi in the system of postgraduate professional development of pedagogical workers in the context of the ideas of the New Ukrainian School is considered.

Keywords: *New Ukrainian school, postgraduate education, educational process, teacher, forms and methods of teaching, competence, research, patriot.*

Постановка проблеми. Одним із структурних елементів моделі інноваційного розвитку системи освіти України є Концепція Нової української школи. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми має відігравати система післядипломної освіти. Тому виникає необхідність вироблення нових підходів до організаційно-педагогічних засад, змісту та методичного забезпечення процесу підвищення професійної майстерності педагогічних кадрів. Відповіді на ці та багато інших питань освітяни Волині систематично знаходять у творах Василя Сухомлинського – невичерпного й інноваційного джерела збагачення сучасної педагогічної науки і практики.

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського в умовах реалізації Нової української школи на теренах Волині – один із найважливіших напрямків діяльності управління освіти і науки обласної державної адміністрації, інституту післядипломної педагогічної освіти. Результативність творчого впровадження спадщини педагога-новатора виносяться на розгляд педагогічних рад закладів освіти та відображені в планах роботи керівників шкіл, методистів, педагогів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій Питання теоретичного і практичного використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського відображені в наукових дослідженнях учених М. Я. Антонця, І. Д. Беха, М. В. Богуславського, В. І. Бондаря, М. С. Вашуленка, С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, Н. Г. Ничкало, О. Я. Савченко,

О. В. Сухомлинської, М. Д. Ярмаченка та інших. Тому сьогодні творчий доробок педагога-гуманіста вивчається і широко популяризується в освітньому середовищі Волині.

Мета статті полягає в тому, щоб ознайомити з досвідом науковців, методистів, керівників освітніх закладів, учителів з окремими особливостями творчого використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в контексті ідей Нової української школи у Волинському краї.

Виклад основного матеріалу. Підтвердженням практичної реалізації спадщини вченого є проведення I Всеукраїнських педагогічних читань «Освітньо – виховні ідеали В. О. Сухомлинського в контексті сучасності» у Волинському ІППО (1994 р.). Започаткована на Волині, така форма вивчення і практичного використання педагогічних надбань директора Пависької школи щорічно проводиться в одній із областей України до дня народження педагога. У вересні 2016 року у ВІППО були проведені Міжнародна науково-практична конференція та XXIII Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина». Учасниками були науковці і практики з України, Білорусії, Польщі. Серед присутніх: 3 академіки, 13 докторів та 20 кандидатів наук, з них 10 професорів та 21 доцент, що є міжнародним і всеукраїнським визнанням творчої реалізації досвіду всесвітньо відомого педагога на Волині.

Науково-педагогічні працівники та методисти інституту переосмислили соціальну і професійну місію вчителя Нової української школи з метою перепідготовки фахівців, адаптованих до сучасних соціокультурних умов, здатних творчо працювати, уникаючи стереотипізації і шаблонів, засвоювати нові професійні ролі і функції, реалізовувати освітні проекти, витримувати конкуренцію на ринку освітніх послуг тощо. Саме такий учитель, що і підтверджує наукова і практична інноваційна педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського, допоможе кожній дитині розкрити та розвинути її здібності, таланти й можливості на основі партнерства між педагогом, учнем і батьками.

Учитель з хорошими професійними якостями до школи приходить рідко. Тому як директор Василь Олександрович проводив копітку роботу з молодими педагогами і прагнув того, щоб через три, п'ять років після закінчення вищого навчального закладу той знав у три, п'ять, десять разів більше, ніж на початку своєї педагогічної діяльності, щоб йому не загрожувало «духовне закріплення», а учням – «нудне зубріння». Він наголошував: «Інтелектуальне зростання, постійне збагачення, оновлення, поповнення, поглиблення, вдосконалення знань – це питання життя вчителів» [3, с. 51]. Причому, постійне вдосконалення знань – це справа не лише початкуючих молодих вчителів, стверджував В. О. Сухомлинський, а навіть тих, хто працює в школі 10, 20, 30 років. Набуття педагогічної майстерності - процес тривалий. Він починається у стінах педагогічного закладу освіти і продовжується все життя.

Підвищення кваліфікації вчителів Нової української школи проводиться відповідно до вимог державних і галузевих нормативних документів. Спочатку було підготовлено 41 тренера для навчання педагогічних працівників, які навчатимуть учнів перших класів у 2018/2019 і 2019/2020 навчальних роках: 5 працівників ВІППО, 14 працівників міських та районних методичних кабінетів, 22 вчителі початкових класів ЗЗСО області. Для підготовки педагогів до роботи в умовах Нової української школи в області створено 21 локальний центр з відповідними умовами для практичного відпрацювання інноваційних технологій навчання дітей.

Навчальні заняття є практико-орієнтованими. У змісті професійного та фахового модулів передбачається оновлення й поповнення знань і вмінь учителів із питань педагогічної інноватики, сучасної педагогічної психології, цифрових освітніх ресурсів, навчально-методичного забезпечення. Особливу увагу зосереджено на питаннях інтегрованого навчання, екологізації, проектних технологій, використання ігрових та діяльнісних методів навчання, практичної спрямованості змісту освіти, формування відповідних компетентностей педагогів щодо реалізації програм навчальних предметів на основі нового Державного стандарту.

У міжкурсовий період впроваджуються різноманітні форми роботи: науково-методичні семінари, методичні студії, науково-практичні семінари, зустрічі з авторами підручників, творчі групи вчителів, під час роботи яких відбувається обмін практичними результатами, новими ідеями, технологіями, розробляються методичні посібники, які потім охоче використовуються в роботі вчителів.

Кафедрою педагогіки і психології розроблено лекційний курс «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського і Нова українська школа» та методичні рекомендації «Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в школі» для вчителів, методистів, керівників шкіл. Науковці та методисти інституту через регіональні ЗМІ роз'яснюють суть освітньої реформи: 2 телепередачі, 1 радіопередача, інтерв'ю для двох телеканалів та Інтернет-видання «Конкурент», газети «Волинь», підготовлено 3 телелекції.

На курсах підвищення кваліфікації ми прагнемо сприйняття і розуміння вчителями формули Нової української школи, а згодом - опрацювання технологій практичної реалізації восьми її базових компонентів:

- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві;
- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм;
- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- нова структура школи, що дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя;
- децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;
- справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти [7].

Усі вони перегукуються з ідеями великого педагога В. О. Сухомлинського та розкривають найважливіші проблеми навчання й виховання, є надійним підґрунтям побудови національної освіти.

Видатний педагог вважав, що злиття практичної і науково-дослідницької роботи сприяє розумінню та правильному поясненню теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми, у нашому випадку, Концепції «Нова українська школа», що і забезпечує постійне заглиблення дослідника в суть справи, у конкретні питання освітнього процесу. Він особисто практично довів, що праця вчителя, яка збагачується теоретичним мисленням, стає джерелом нових відкриттів. Педагог-практик обстоював думку про спорідненість творчої праці вчителя з науковим дослідженням: «Глибоко поважаючи науку і вчених, я завжди вважав себе тільки практиком, народним учителем. Але мені завжди здавалось, і так здається багатьом учителям, що перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці – це найскладніша сфера дотикання науки до практики» [5, с. 401-402].

Концепцією «Нова українська школа» передбачено перехід зі знаннєвої системи освіти до компетентнісного навчання, тобто реальної підготовки дитини до самостійного дорослого життя. Цю ідею ми знаходимо у спадщині В. О. Сухомлинського: «У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати світ, багатства науки і мистецтва. У школі учать жити. Школа – це духовна колиска народу. Чим більше піклування про свою колиску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє» [6, с.337].

Випускник Нової української школи повинен бути особистістю, патріотом, інноватором. Сьогодні у період війни патріотизм народу, її громадян проявляється на славу, незалежність України та європейський вибір загальнолюдських цінностей. «Патріотична свідомість, любов до Батьківщини передбачають глибоке розуміння сучасності» [4, с.146]. Хвиля патріотизму активізувала громадянську свідомість дітей, які свою любов до рідного краю та її захисників виявляють у малюнках, листах, творчих доробках, що потім волонтери передають воїнам, які захищають Вітчизну від російської агресії. На переконання В. О. Сухомлинського: «У такої людини з'являється найважливіша риса справжнього патріота – особиста зацікавленість у долі Вітчизни, почуття особистої причетності до всього, що діється на рідній землі» [4, с.147].

Висновки. Науково-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського розкриває найважливіші проблеми навчання й виховання, є надійним підґрунтям побудови національної освіти. Результати проведеного дослідження засвідчують, що волинська педагогічна наука і практика внесла свій вагомий доробок у вивчення та використання в освітньому просторі регіону спадщини В. О. Сухомлинського і робота буде продовжена, я в цьому переконаний, особливо в процесі реалізації концепції «Нова українська школа» у післядипломній педагогічній освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Спадщина В. О. Сухомлинського – джерело сучасної педагогічної і практики : монографія / авт. кол. : В. О. Сухомлинська, О. Я. Савченко, П. С. Олешко, А. М. Луцьок та ін. ; упоряд. П. С. Олешко. – Луцьк : Надстир'я, 2016. – 256 с.
2. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа [Текст]/ В.О.Сухомлинський //Вибр. твори: в 5 т. – Т.4. – К.: Рад. шк., 1977. – С.7–390.
3. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976 – 1977. – Т.1. – С.53–206.
4. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором [Текст]/ В.О.Сухомлинський //Вибр. твори: в 5 т. – Т.4. – К.: Рад. шк.. 1977.– С.393–626.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. [редкол.: О. Г. Дзверін (голова) та ін.]. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 147–416.
6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: за станом на 10 жовтня 2022р. [електронний ресурс] / За матеріалами Міністерства освіти і науки України: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>.

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ключові слова: особистість, Нова українська школа, наскрізні вміння

Анотація: В статті розглянуто формування особистості як однією з центральних та ключових завдань освіти у спадщині В.О. Сухомлинського в контексті Нової української школи.

Key words: personality, New Ukrainian school, comprehensive skills

Abstract: The article examines personality formation as one of the central and key tasks of education in the legacy of V.O. Sukhomlynskyi in the context of the New Ukrainian School.

Формування особистості є однією з центральних та ключових завдань освіти. Як зазначено в Законі України «Про освіту» основною метою освіти є – «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1]. Особливу роль в формуванні особистості відіграє школа. Тому, в своїй меті концепція «Нової української школи» передбачає формування всебічно розвинутої школяра та важливу роль школи в формуванні всебічно розвинутої особистості «На відміну від університету, в школі ще можна вирівняти дисбаланс у розвитку дітей. Світогляд закладається саме в сім'ї та школі. У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе навчатися впродовж життя» [2,с.5].

Формування особистості, у відповідності до основних вимог Концепції «Нової української школи», передбачає впровадження в практику роботи закладів загальної середньої освіти не лише нових, але відродження й широкого використання минулих підходів і технологій. Що, в свою чергу, вимагає об'єктивної оцінки педагогічної спадщини взагалі, а зокрема видатного українського педагога другої половини ХХ століття Василя Олександровича Сухомлинського.

Мета, модель випускника (особистість, патріот, інноватор), дев'ять компонентів формули Нової української школи, ключові компетентності і наскрізні вміння, основні ідеї педагогіки партнерства, мотивація вчителя, засади особистісно-орієнтованої моделі освіти, виховання на основі цінностей які ми можемо бачити в концепції «Нової української школи» ми можемо прослідковувати в ідеях Василя Олександровича Сухомлинського.

В.О. Сухомлинський є автором більше ніж 600 педагогічних праць серед яких – «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителів», «Як виховати справжню людину» та багато інших. Погляди Василя Олександровича знайшли своє відображення в концепції «Нової української школи», оскільки, є актуальними і сьогодні, зокрема – це школа радості, школа під блакитним небом, уроки мислення серед природи, Батьківська школа, твори для дитячого читання та настільна книга «Сто порад учителів».

Для прикладу, якщо ми з вами аналізуємо наскрізні вміння, такі як: уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; виявляти ініціативу; творити; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді, які творять “канву” розвитку учня в концепції «Нової української школи» [2,с. 12-13] то ми знайдемо рекомендації у книзі «Сто порад учителям» [3].

Для прикладу, рекомендації по формуванню наскрізного вміння читання з розумінням. Пам’ятайте, що ніяке захоплення не принесе користі, якщо воно не зачіпає думки, душі, серця. Підкреслимо, що перше захоплення – це має бути захоплення книжкою. Книжка – це також школа, треба навчити кожного вихованця мандрувати у світі книжок [3, 497]. Ввести кожного учня у світ книжок, виховати любов до книжки, зробити книжку провідною зіркою в інтелектуальному житті – це залежить від учителя, від того, яке місце в його власному духовному житті займає книжка [3, 491].

Усно та письмово виражати думку. Читання й письмо – два найпотрібніші школяреві інструменти навчання і водночас два віконця в навколишній світ. Без уміння вільно, швидко і свідомо читати, вільно, швидко, напівавтоматично писати дитина залишається мовби напівсліпою. Напівавтоматизм процесу письма – надзвичайно важлива умова грамотності і свідомого засвоєння знань. Учень не повинен думати над тим, як писати ту чи іншу букву, як її з’єднати з іншими буквами, – лише за цієї умови він зможе думати над застосуванням граматичного правила, над змістом того, що він пише [3, 521].

Співпрацювати з іншими людьми. Велику роль педагог надавав розвитку умінь учнів працювати в колективі, підпорядковуватися загальній меті діяльності колективу [3,с. 563-566].

Аналіз педагогічної спадщини видатного українського педагога дозволяє стверджувати, що вона є багатогранною та охоплює чи не всі аспекти навчально-виховної діяльності загальноосвітнього закладу та проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів. А досвід гуманістичного та особистісно зорієнтованого навчання, запроваджений у Павлівській школі, стане у нагоді для формування всебічно розвиненої особистості як вчителя так і школяра в умовах впровадження концепції «Нової української школи».

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Освіту» [Режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Нова українська школа концептуальні засади реформування середньої школи [Режим доступу] <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Сухомлинський В.О. «Вибрані твори в п’яти томах. Том 3/В.О.Сухомлинський,-К.: «Радянська школа»;1997-670с.

**ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КАЗКИ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розкрито роль казки, як засобу формування системи цінностей дітей молодшого шкільного віку у педагогічній спадщині відомого українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: *Нова українська школа, цінності, молодші школярі, казка.*

The article reveals the role of the fairy tale as a means of forming the value system of children of primary school age in the pedagogical heritage of the famous ukrainian pedagogue-humanist V. O. Sukhomlynskyi.

Keywords: *New ukrainian school, values, younger schoolchildren, fairy tale.*

Постановка проблеми. У Концепції Нової української школи зазначено, що виховний процес є невід'ємною складовою усього освітнього процесу і повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [2].

Одним із ключових завдань Нової української школи є формування в дітей молодшого шкільного віку цінностей. Значний виховний потенціал щодо засвоєння учнями початкової школи системи загальнолюдських цінностей мають казки.

Казка – невід'ємна складова народної педагогіки. Відомий український педагог В. О. Сухомлинський, якого називали Великим Казкарем дитинства, писав: «Казка, гра, фантазія, – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що породжені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Багатолітній досвід переконує в тому, що моральні ідеї, закладені в творах про добро і зло, правду і неправду, честь і безчестя, стають надбанням людини за умови, коли ці твори прочитані в дитячому віці. Казки призначені для дитинства» [6]. Саме тому, відомий український педагог використовував у практичній діяльності з молодшими школярами авторські та народні казки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виховання дітей в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського присвятили свої статті А. Луцюк, Г. Белан, О. Сухомлинська, М. Вашуленко, Л. Вознюк, М. Дубинка, Л. Мамчур, Н. Базилевич, М. Левківський, та інші. Як стверджував Г. Белан, авторські казки В. Сухомлинського увібрали в себе, з одного боку, багаторічну життєву мудрість народної казки, а з іншого – значний педагогічний потенціал досвідченого вчителя-практика, вченого [1].

Мета статті. Висвітлення ролі казки, як засобу формування системи цінностей дітей молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Одним з головних засобів виховання в народній педагогіці завжди була казка, вона – невичерпне джерело розумового, морального, естетичного і трудового виховання підрастаючого покоління. Неоціненне значення казки підкреслював і В. О.

Сухомлинський: «Без казки, без гри, уяви дитина не може жити, бо вона – це свіжий вітер, котрий роздмухує вогник дитячої думки та мовлення» [4, с. 177].

«Дитячі роки, початок навчання в школі – той вік», – наголошував В. Сухомлинський, – «який зазвичай вважають віком безтурботності, ігор, захоплення казками». Водночас молодший шкільний вік – це вік формування моральних почуттів, інтересів, потреб та життєвих ідеалів. «Утвердити в кожній дитині доброту, сердечність, чуйність до всього живого й красивого, – писав В. Сухомлинський, – елементарна азбучна істина шкільного виховання, з цієї істини починається школа. Справжнє виховання полягає у тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному юному серці, утверджувався в активній діяльності, як невід'ємна частина власного ества, власної думки, почуттів, намірів» [5, с. 192]. Саме вихованню високих ціннісних орієнтирів у дітей присвячена вся творчість видатного педагога В. Сухомлинського.

Казки В. Сухомлинський полюбив з дитинства. Їх талановито і натхненно розповідала бабуся Марія, знайомлячи онуків з такими складними поняттями, як добро, справедливість, любов. Ставши педагогом, він написав для дітей близько двох тисяч казок (також казки створювали його учні). Ці твори були різними за жанрами: казки-оповідання («Які вони бідні», «Дуб під вікном»), казки-новели («Гаряча квітка», «Образливе слово»), казки-етюди («Лисиччині ліхтарики», «Краплинка роси», «Білі полотна»), казки-притчі («Народження егоїста», «Пихата жаба», «Ремісник і різець»). Вони увійшли до таких збірок як «Блакитні журавлі», «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Хрестоматія з етики», «Вогнегривий коник». Казкову назву мала й школа В. О. Сухомлинського – «Школа під голубим небом». І що головне, казкою було наповнене життя дітей в ній, тому й стала вона для них «Школою радості».

Вивчення понад 20 літературних творів педагога передбачає шкільна програма. Це казки, оповідання, легенди, які сприяють формуванню й розвитку у молодших школярів таких цінностей, як: гуманістичні почуття; морально-етичні (духовні) цінності; родинні (сімейні) цінності; естетичні почуття; співчуття до ближнього; любов до книг, читання (формування морально-етичних цінностей через художні твори); совість (навчене сумління); любов до батьків (матері, батька), родичів; виховання в дитини щастя від улюбленої праці; бережливе ставлення до довкілля, природи; виховання мужності, сили духу, волі (сили волі); формування культури почуттів у дітей; бажання робити добро. Учні ознайомлюються з творчістю В. Сухомлинського, починаючи з першого класу.

У праці «Серце віддаю дітям» педагог наголошував на тому, що «наповнюючи світ фантастичними образами, створюючи ці образи, діти відкривають не лише красу, але й істину. Без казки, без гри дитина не може жити. Без казки оточуючий світ перетворюється в красиву, але все ж намальовану на полотні картину. Вона змушує цю картину ожити. Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки і мови» [4].

Пам'ять про того, хто віддав своє серце дітям, житиме доти, доки існуватимуть заклади загальної середньої освіти, учні, педагогічна наука. Твори педагога видаються та перевидаються. Зокрема, у 2008 р. освітянська спільнота, діти дошкільного та молодшого шкільного віку отримали дороге і корисне видання «Вогнегривий коник», яке упорядкувала доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України Ольга Василівна Сухомлинська. «Вогнегривий коник» – збірка мудрих і повчальних казок, оповідань, притч, новел, написаних В. Сухомлинським для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Ольга Василівна зазначає, що Василь Олександрович «хотів навчити дітей думати, відчувати,

радіти й сумувати не лише своїми власними radoщами й печалями, а й татовими і маминими, дідусевими й бабусиними, братовими й товаришевими, зайчика й синички, верби і тополі, місяця і вітру, всієї нашої землі» [3].

Значна частина творів В. О. Сухомлинського розповідає про явища живої і неживої природи – «Найгарніша мама», «Лисячий хвіст», «Павук», «Два метелики», «Дуб і сокира», «Флейта і вітер». В них педагог закликав дітей не тільки уважніше придивлятися до навколишньої природи, милуватися її красою, а й вчив розуміти взаємозв'язки і взаємозалежності в природі, заохочував пізнавати життя рослин, тварин, птахів, бережливо ставитися до них.

Василь Олександрович стверджував, що перший етап ідейного (патріотичного) виховання також відбувається за допомогою казки. Він справедливо вважав казку благодатним і незамінним джерелом виховання любові до Вітчизни. «Патріотична ідея казки – в глибині її змісту, створені народом казкові образи, які живуть віками, доносять до серця та розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі тому, що вона – творіння народу. Казка – це духовні скарби народної культури, пізнаючіякі, дитина пізнає серцем рідний народ» [4, с. 38].

Отже, педагогічну спадщину В. Сухомлинського важко переоцінити, його думки та ідеї – дороговказ для сучасної педагогіки та майбутніх поколінь, а сам педагог – взірць високої духовності. Казки В. О. Сухомлинського мають значний виховний вплив, допомагають дітям знаходити відповіді на важливі світоглядні запитання, усвідомити поняття добра і зла, набути життєвих навичок. Василю Олександровичу вдалося торкнутися дитячих душ, посіяти в них добро, людяність, любов засобами слова, а саме казки, у якій розкривається внутрішній світ переживань, думок, мрій людини. Не втрачають вони актуальності й у наш час та широко використовуються педагогами задля досягнення виховних, освітніх та розвивальних цілей в організації освітнього процесу за Концепцією Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Белан Г. В. Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині В. О. Сухомлинського / Г. В. Белан // Педагогічний дискурс. – 2011. – № 10. – С. 48-51.
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник. Казки. Притчі. Оповідання / упоряд. і передм. О. В. Сухомлинської. – Київ : Знання, 2017. – 255 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти – Київ: Радянська школа, 1977. – Т. 3 – 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Київ : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
6. Школа під блакитним небом [Електронний ресурс] URL: <https://mala.storinka.org/школа-під-блакитним-небом-серце-віддаю-дітям-василь-сухомлинський.html>

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ЧАС ВІЙНИ

Анотація: У статті представлено особливості роботи психологічної служби в позашкільлі в умовах воєнного стану, вагома роль психологічної служби в забезпеченні психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які страждають від воєнної агресії.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, позашкільний навчальний заклад, психологічна служба, війна в Україні, психологічна стійкість.

Annotation: The article presents the peculiarities of the work of the psychological service of extracurricular educational institution in the conditions of martial law and the important role of the psychological service in ensuring the psychological stability of participants in the educational process who suffer from military aggression.

Keywords: psychological and pedagogical support, extracurricular educational institution, psychological service, the war in Ukraine, psychological stability.

24 лютого 2022 року — дата, яка стала точкою відліку нової реальності для України і викликом для нас усіх. Війна кардинально змінила наші життя, змусивши по-іншому розставляти пріоритети. Вона стала психотравмуючим фактором для всіх учасників освітнього процесу, в першу чергу - дітей. Хтось опинився в окупації, хтось – у зоні активних бойових дій і змушений переховуватися у підвалах чи укриттях, комусь вдалося виїхати у безпечніші регіони чи країни, хтось втратив батьків чи близьких людей, а чиїсь батьки захищають Україну [1].

Страшні реалії повномасштабної війни вплинули на кожного з нас — все це виснажує внутрішні ресурси людини, руйнує її психіку. Психічне травмування у людей, що пережили надзвичайні події, має різну глибину і складність. Але якщо дорослі мають сформовані захисні механізми, то для дітей втрата відчуття безпеки, стабільності, впевненості у завтрашньому дні стали причиною сильного стресу, тривале перебування в якому може призвести до складних наслідків. Саме тому одним з важливих пріоритетів в діяльності закладів позашкільної освіти, першочерговим завданням психологів, педагогів і батьків наразі є впровадження стратегій адаптації та розвитку психологічної стійкості, надання невідкладної психологічної підтримки дітям, що дозволить їм впоратися зі стресом від війни, а також попередить виникнення більш складних проблем.

Варто зазначити, що позашкільна освіта – це особливим чином організована педагогічна діяльність, що має яскраво виражену специфіку впливу в порівнянні з іншими засобами виховання і визначені переваги, до числа яких відносяться свобода вибору і добровільність участі дітей у позашкільних заняттях, диференціація їх за інтересами і схильностями, індивідуальний підхід, формальні і неформальні відносини між дітьми і дорослими, можливість дитини не залежати від стереотипу думки, яка притаманна оточуючим, можливість виступати у новій соціальній ролі. Затвердивши себе як повноцінна ланка в ланцюзі безперервного виховного процесу, позашкільні навчальні заклади надають дітям широкі і нетрадиційні можливості для поліпшення психологічного здоров'я, знімаючи щоденні напруги заформалізованого шкільного життя. Зважаючи на вищезгадане, можна

стверджувати, що позашкільна освіта здійснює позитивний психотерапевтичний ефект на дітей, що особливо важливо в умовах війни [2].

Освітній процес має здійснюватися таким чином, щоб створити для вихованців позашкільна безпечно та стабільне середовище у розпал кризи, допомогти відновити відчуття нормальності, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку. Емоційний стан та стресостійкість педагога безпосередньо впливають на емоційний стан вихованців та атмосферу в гуртку. Саме тому педагогам позашкільної освіти вкрай важливо піклуватися про себе в часи високої невизначеності та стресогенності, віднаходити власні ресурси стійкості та життєвої енергії, розвивати особисту та колективну резильєнтність, що дасть змогу надати потрібну психологічну підтримку дітям. На превеликий жаль, більшість педагогів не лише не володіють навичками з надання кризової психологічної допомоги дітям, а й самі не завжди знають, як лишатись в ресурсному стані у воєнний час.

За таких умов істотно зростає роль психологічної служби позашкільної установи, яка надає вагому допомогу педагогам позашкільна в період війни. Одним з головних завдань психолога позашкільних навчальних закладів можна назвати формування безпечного психологічного середовища, забезпечення своєчасного і систематичного надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти. В період війни посилюються роль психолога в роботі з психологічною травмою не тільки дітей, батьків, але й педагогічного персоналу, які також знаходяться в стресовому стані, пов'язаному з війною. Тому стабільність та надійність зв'язків між усіма учасниками освітнього процесу — запорука ефективної підтримки та допомоги, яку може потребувати кожен з них. Саме тому налагоджена та ефективна співпраця психолога, батьків та педагогів може стати додатковою опорою для дітей в умовах невизначеності [3]. Варто зазначити, що педагогічний колектив є своєрідною експертною групою, до якої батьки можуть звернутися за підтримкою у кризових ситуаціях. Це не обов'язково мають бути питання щодо навчання дітей, але й потреба у порадах стосовно вибудовування стосунків з дитиною, можливостей для її розвитку, сфери її інтересів та потреб.

Ситуація, яку переживає Україна, виходить за межі звичайного досвіду роботи практичного психолога. Воєнний час вимагає від психологів нових підходів та знань з надання психологічної допомоги педагогам та дітям. Водночас важливим стає питання підвищення професійної компетентності практичних психологів та соціальних педагогів у напрямі оволодіння сучасними технологіями психологічної допомоги. Важливо включити в процес навчання та підвищення кваліфікації психологів позашкільних закладів знання та навички роботи з психологічною травмою, пов'язаною з війною, психологічні програми реабілітації дітей. При підготовці психологів особливу увагу треба приділяти вивченню психології стресу та психології активності, психології мотивації та прийняття рішень, психології криз та психології смислу; опановуванню методами власного потенціалу, управління власною поведінкою у кризових ситуаціях та адаптації в особливих умовах існування, консультативними та психотерапевтичними методами; розумінню проблем, пов'язаних з оцінюванням, передбаченням й оптимізацією психічних станів дітей [6].

Вагомою є допомога психологічної служби педагогам в розвитку навичок як колективної, так і індивідуальної резильєнтності, тим самим допомагаючи дітям адаптуватись до складних умов нашого часу. У психології резильєнтність - це здатність людини успішно функціонувати в умовах стресу, виявляти психологічну пружність, це життєвий ресурс, який є основним у здатності людини долати стреси та труднощі

конструктивним шляхом. В україномовній літературі з психології та соціальної роботи resilience перекладають як стресостійкість, життестійкість, життєздатність, стійкість до травми. Останнім часом з'являються публікації, в яких поняття «резильєнтність» перекладають українською мовою як «пружність», зокрема «психологічна пружність». Найбільш узагальнене визначення пропонує – ВООЗ, згідно з ним резильєнтність – це «здатність відносно добре справлятися з важкими ситуаціями та особиста ресурсність, що може розвиватися завдяки захисним факторам (наприклад, сприятливе зовнішнє середовище та вироблення адаптивних механізмів коупінгу)» [4]. Зокрема, психологи виокремлюють декілька каналів, з яких можна брати ресурси для відновлення. Вони були вивчені та узагальнені у ході дослідження шляхів подолання кризових ситуацій ізраїльським психологом-травматерапевтом Мулі Лаадом (Mooli Lahad). Як результат, була розроблена модель BASIC Ph, згідно з якою розрізняють 6 стратегій відновлення ресурсу [1]. Цю модель активно можуть використовувати психологи позашкільля у своїй роботі у воєнний час, застосовуючи в програмах профілактики емоційного вигорання педагогічних працівників.

В роботі психологічної служби позашкільної освіти в умовах поєднання офлайн і онлайн-навчання важливо максимально ефективно використовувати різні альтернативні канали комунікацій з учасниками освітнього процесу, а саме: соціальні мережі та месенджери, платформи для онлайн-освіти тощо. Ці канали відрізняються один від одного за параметрами синхронності (синхронна або асинхронна комунікація), за способом (індивідуальна або групова комунікація), за типом комунікації (друкований текст або візуальна або/та голосова комунікація), а також за мірою залучення людини (пряма людська взаємодія, самодопомога під час використання інформації або інструкцій, опублікованих на вебсайті або онлайн інтерактивне програмне забезпечення) [3]. Це надає можливість використовувати дані канали для психологічно-профілактичної просвіти, проведення навчальних онлайн-семінарів та тренінгів, проведення онлайн-тестування та анкетування з використанням Google-форм, для психологічного онлайн-консультування.

З метою стабілізації психоемоційного стану здобувачів освіти та їх налаштування на освітню діяльність фахівцям психологічної служби важливо впроваджувати в закладах позашкільля «годину психолога/соціального педагога» та факультативні курси, які також можна проводити як офлайн, так я онлайн.

Травмуючі події, які виникають через війну, зачіпають сотні тисяч дітей. Діти потребують допомоги і підтримки у тому, як впоратися зі стресом від війни, знайти способи адаптуватися до нових умов існування і впоратися з труднощами для запобігання розвитку проблем у сфері психічного здоров'я. Саме для надання допомоги дітям та їх підтримки розроблено програму «Діти та війна. Навчання технік зцілення». Програма та посібник до неї розроблено Фондацією «Діти та війна» (Берген, Норвегія). Автори посібника – представники Інституту психіатрії (Лондон, Великобританія) та Норвезького центру кризової психології. Посібник схвалено для використання у закладах освіти ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Програму було впроваджено в країнах, де відбувалися воєнні дії і вона показала свою високу ефективність. Вона розроблена на основі доказового когнітивно-поведінкового підходу терапії посттравматичних розладів у дітей, і була реалізована у ряді країн, що були охоплені війною. Клінічні дослідження, проведені щодо її застосування, показали її ефективність. Ця методика є швидка у застосуванні, вона залучає як дітей, так і батьків, допомагаючи останнім стати надійним джерелом підтримки для дітей у подоланні стресу. Цю методику можна освоїти у стислі терміни – що є також важливо, оскільки дозволяє підготувати

у швидкі терміни в Україні психологів, що могли б застосувати її у допомозі дітям війни. Матеріали програми можуть використовувати не лише психологи, а й освітяни, соціальні працівники та соціальні педагоги [3;5]. Окремої уваги заслуговує корекційно-розвиткова програма «Безпечний

простір» для практичних психологів і соціальних педагогів, які працюють з дітьми дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку, щодо створення безпечного середовища та формування життєстійкості. Програма розроблена Центром психічного здоров'я і психосоціального супроводу

НаУКМА у співпраці з психологічною службою і при підтримці Представництва ЮНІСЕФ в Україні. Метою зазначеної корекційно-розвиткової програми є підвищення стійкості до переживання наслідків стресу дошкільнятами і школярами після психотравмувальних подій. Суттєвою перевагою програми є корисність її застосування навіть через рік після травматичної події. Три основні складові програми спрямовані на дітей, батьків і педагогів. Пропонована програма схвалена для використання у закладах освіти ДНУ «ІМЗО» [3].

Які навички та вміння може допомогти засвоїти педагогам психологічна служба позашкільця у час війни:

- розуміння особливостей переживання стресу війни як у дорослих, так і у дітей, стратегії подолання стресових ситуацій (коупінг), правила стресостійкості (резильєнтності) та протидії професійному вигоранню, створення простору безпеки для дітей, налагодження ефективної комунікації з дітьми;
- розуміння дитячого стресу та реакції на нього дітей різного шкільного віку у воєнний час, алгоритм дій при допомозі дітям з ПТСР, алгоритм першої психологічної допомоги (ППД) та емоційної підтримки [5];
- засвоєння стратегії психологічної допомоги: безпечні та відновлюючі форми роботи з дітьми, вправи для саморегуляції, заземлення, а також активності, які допоможуть дорослим та дітям відновити втрачений ресурс. Їх легко вплести в канву занять у вигляді психологічних хвилинок або застосувати у кризовій ситуації. Впровадження педагогами під час гурткового заняття *психологічних хвилинок* допоможе вихованцям впоратися зі стресом та його наслідками, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, налаштуватися на заняття, на плідну роботу [3];
- алгоритми дій для менеджменту (попередження) складних ситуацій: суїцидальної поведінки, булінгу та сексуального насилля, що можуть значно почастишати від впливу війни;
- інформування педагогів з проблем торгівлі людьми, інформування з питань запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні;
- особливості роботи з дітьми з родин ВПО, а саме, адаптація учнів-переселенців до нових умов;
- особливості роботи з дітьми, що пережили психотравмуючі події і мають симптоми ПТСР; особливості роботи з дітьми, що втратили близьких.

З огляду на те, що Україна переживає складну ситуацію, пов'язану з багатьма чинниками, на сьогодні підтримки і допомоги потребують усі учасники освітнього процесу. Важливим складником роботи з дітьми та дорослими, які пережили травмуючі події, є формування резильєнтності: стресостійкості та життєстійкості. За таких умов істотно зростає роль психологічної служби у системі освіти, яка має забезпечувати своєчасне і систематичне надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки усім учасникам освітнього

процесу відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти. Саме психологічна служба покликана надавати відповіді тим викликам, які мають діти і суспільство [3].

Список використаних джерел

1. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у час війни. Посібник. URL: https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-IXfSjLtvzvJDeicK5YFI6wZL/view?fbclid=IwAR3YIU5ZV5YgxmTVt6ZVeq4jvhvdiIhIV8iqmdOAqIDSDDrcBIQAsnZ_xIo (дата звернення 02.10.2022)
2. Мелентьев О.Б. Теорія і методика позашкільної освіти / Умань.: „АЛМП», 2013 – 182 с. – Бібліогр. 178– 182с
3. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» «Аналітичні матеріали про діяльність психологічної служби у системі освіти, стан забезпечення закладів освіти практичними психологами і соціальними педагогами та рекомендації щодо пріоритетних напрямів психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу у 2022/2023 навчальному році». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62e/a2a/960/62ea2a960bc53893879406.pdf> (дата звернення 05.10.2022)
4. Розвиток навичок турботи про себе як складова становлення резильєнтності особистості медіатора. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE2020/rt/printerFriendly/165/0> (дата звернення 06.10.2022)
5. Діти та війна: навчання технік зцілення. Посібник. URL: <https://drive.google.com/file/d/1tCqvePdZyDvVvQ5vbcUFRzYt7BW5esrg/view> (дата звернення 05.10.2022)
6. "Під час війни вчителі повинні володіти навичками кризової психологічної допомоги" - психологиня Олена Анопрієнко. URL: <https://tsn.ua/exclusive/pid-chas-viyni-vchiteli-povinni-voloditi-navichkami-krizovoyi-psihologichnoyi-dopomogi-psihologinya-olena-anopriyenko-2130286.html> (дата звернення 08.10.2022)

УДК 37.035

Терещук Алла

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкривається актуальність і важливість досвіду В. О. Сухомлинського у питаннях національно-патріотичного виховання молодших школярів та впровадження ідей виховання національної самосвідомості учнів у контексті нової української школи.

Ключові слова: громадянська позиція, патріотичне виховання, національна самосвідомість, краєзнавчий проєкт.

Проблема патріотичного виховання молодого покоління не нова. Але особливої актуальності вона набула сьогодні, коли в українському суспільстві спостерігаємо загострення проблеми розуміння значення для людини рідної мови, Батьківщини та її символів. Склалася ситуація, коли країна в усіх одна, проте ставлення до неї різне, а почуття патріотизму кожного

українця зазнає серйозних випробувань. Особливо в даний час, коли перед Україною та українцями постала серйозна загроза втрати незалежності та територіальної цілісності нашої держави. Коли підступний і сильний ворог знищує нашу державність, руйнує наші міста і села, знищує мирних жителів і хоче стерти з лиця землі все українське, ми згуртувались, як ніколи до цього, і даємо гідну відсіч агресору. Цьому ж маємо навчити і наших дітей, яким прийдеться відроджувати і відбудовувати з руїн нашу неньку-Україну.

Важлива роль у формуванні громадянина-патріота належить учителю. Це спонукає педагогів до пошуку нових підходів, форм, методів, шляхів розв'язання проблеми та створення нових технологій виховання. Але перш, ніж шукати нові підходи, слід звернутись до вже існуючих напрацювань. Адже в історії кожного народу є постаті, до чийої спадщини звертатись завжди доцільно. Такою постаттю в нашій педагогіці є Василь Олександрович Сухомлинський, науковець, письменник, талановитий педагог, який своїм життям і працею довів, що професія вчителя – це найвища посада під сонцем.

Ідея патріотичного виховання учнів, яка особливо набуває актуальності у наш час, є основоположним підґрунтям у досвіді Василя Сухомлинського. Видатний педагог вважав, що витоками й методами такого виховання є рідна мова, природа, праця, моральна краса людської поведінки, творчість, історичне минуле нашого народу. «Завдання вихователя полягає в тому, щоб відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це й природа рідного краю, і мати з батьком, і рідне село, місто...» [4, с.133].

В. О.Сухомлинський вважав, що виховувати патріота потрібно починати з дитинства, адже це найважливіший період людського життя. Великий педагог підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиренність до ворогів Вітчизни» [5, с. 16]. Так вже традиційними стали перші уроки в школі, присвячені рідній землі, її історії, звичаям, традиціям. Про виховну спрямованість таких уроків говорить вже сама їх назва: «Україна – єдина країна», «Тепло своїх долонь і розуму і серця я Україні милій віддаю», «Я пишаюсь, що я – українець!», «Україно, земле рідна, земле сонячна і хлібна!». Цьогорічний перший урок проходив під назвою «Честь і слава незламним!», на якому треба було наголосити дітям, кому ми маємо завдячувати тим, що Україна успішно бореться з жорстоким і страшним ворогом, щодня відстоює свою незалежність і право на існування у демократичному світі. У перший день шкільного життя дитина – першокласник не тільки відчуває себе учнем, а ще й неодмінно уявляє себе членом великої родини, ім'я якій – Україна. До проведення таких уроків залучаю батьків та інших членів родини, щоб дитина розуміла, що школа і сім'я – це єдине ціле.

Надзвичайно важливу роль у формуванні національної самосвідомості школяра Василь Олександрович відводив ознайомленню дітей з традиціями і культурою свого народу, формуванню знань про історію своєї малої батьківщини, її культури та звичаїв. Адже не може бути патріота, громадянина без знання своєї історії. Тому обов'язково дітей кожного класу ведуть на екскурсії в кімнату етнографії, де зібрані різні експонати минулого із життя наших предків. Учні дуже люблять відвідувати пам'ятні та визначні місця села. Це і криниця в центрі села, і пам'ятний знак на честь 450-ти річчя села, і знак примирення, де відбувались трагічні події в історії села Деревок, і місце поховання німецьких солдат часів першої світової війни. Під час проведення таких екскурсій відчувається, як серйозно діти сприймають ці події, можливо і не зовсім добре розуміючи їх сутність і причини. Але інтуїтивно вони відчувають

важливість того, що їхні предки причетні до того чи іншого факту чи події. Дуже важливо в хвилини такого емоційного піднесення наголосити дітям і їх причетність до цієї події, адже ті, про кого ми говоримо, наші земляки – деревчани.

Дуже цікавою формою виховної роботи є краєзнавча діяльність, яка веде до усвідомлення дитиною своєї приналежності до нації, допомагає у вихованні патріота рідної землі. Так у 3 класі було реалізовано проєкт «Звідси для мене починається Україна». В ході проєкту діти з'ясували походження назви та історію виникнення села Деревок. У результаті створили буклет про село Деревок, написали вірш про малу Батьківщину. Ще більш цікавим був проєкт intel під назвою «Чи можуть сяяти на Волині льони – Полісся очі сині?». У роботі над цим проєктом учні вивчили технологію вирощування льону в давнину, ознайомились з історією створення сортодослідної станції, яка знаходиться в селі. Та найбільше вразив дітей похід у поле, де цвіте льон, який ще вирощують на полях сортостанції. Після цього, у 2019 році ми з учнями брали участь у природничому конкурсі «Дослідження льону як однієї з основних сільськогосподарських культур рідного краю». Під час роботи над проєктом діти поглибили свої знання про традиції наших предків, їх давні ремесла. Залучили до цієї роботи своїх бабусь, а дехто навіть і прабабусь. Переглянули їхні старі скрині та відкрили для себе багато нового. За участь у даному конкурсі були відзначені грамотою обласного управління освіти.

Василь Олександрович Сухомлинський писав: «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – відкрийте перед ними джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими» [3, с.45]. Дуже часто ходимо з дітками у природу, проводимо уроки серед природи. Тут дуже важливо поєднувати вміння бачити красу рідної землі із екологічною культурою. Щоб учні зміли не лише милуватися красою природи, а й примножувати та оберігати її. Так взимку ми виготовляємо годівнички для птахів і підготовуємо своїх пернатих друзів, восени і навесні ходимо на екскурсії до річки, в ліс, на луки. Організуємо екологічні походи до проблемних місць у природі, де особливо потрібна наша допомога. Там наводимо лад, прибираємо. Діти дуже люблять такі акції, адже відчувають особисту значимість і важливість того, що вони роблять.

Нещодавно ми завершили роботу над краєзнавчим проєктом «Дуби – віковічні свідки історії нашого села». В ході цієї роботи діти дізнались, що дуб – дерево унікальне. Дослідили і відвідали столітні дуби, що ростуть на території села (а таких у нас лишилось усього п'ять) і зробили висновок, що ці дерева потребують нашого захисту та охорони, бо є свідками різних важливих подій, що в різні часи відбувались у Деревку. Підсумком роботи над проєктом став кейс-урок «Дуб – цікавий і таємничий», на який були запрошені батьки учнів.

В. Сухомлинський адресував свої праці не лише вихователям, а й батькам. Він вважав, що родина, сімейний уклад мають першорядне значення у патріотичному вихованні дітей. На його думку родина – це мала Батьківщина, на ґрунті якої будується велика Батьківщина. Тому одним із напрямів патріотичного виховання є формування у дитини здатності сприймати себе як члена сім'ї, родини, роду. Цей напрямок патріотичного виховання реалізую через проведення родинних свят, які сама дуже люблю. А в минулому році ми започаткували ще один різновид родинного свята. Це свято для дідусів і бабусь під назвою « До бабусі й дідуся завітала осінь золота». Участь у такому святі бере вся родина — від найменших до найстарших. Створюються родинні дерева, випікається хліб, організується виставка виробів членів дитячих родин. Такі масові заходи сприяють єдності поколінь, вихованню поваги до батьків, піклування про людей похилого віку, турботи про менших членів родини. А найголовніше – виховує у дітей інтерес до історії свого роду, чим

ще більше об'єднує всю родину.

У процесі патріотичного виховання дітей відомий педагог важливу роль відводить праці, добрим справам, корисним для інших дітей і дорослих. Посильна колективна праця має велике значення для формування у громадянина-патріота таких важливих рис, як потреба в праці, чесне виконання обов'язку, турбота про колектив, готовність допомогти товаришу, вміння переборювати труднощі. Почуття патріотизму «...формується в живій діяльності, насамперед за допомогою залучення дітей до суспільно корисної праці, яка цінна не стільки своїми наслідками, скільки виховним ефектом», наголошує В. Сухомлинський [6, с.34]. Діти дуже люблять колективну працю, тут вони розкриваються зовсім іншими своїми гранями. Наприклад, біля нашої школи навесні учні садили вишневу алею. Самі приносили саджанці, поливали їх. І робили це без зайвих нагадувань, бо ж у цьому була частинка їхньої душі. Під час такої роботи дуже важливо зацентувати їхню увагу на тому, що вони робили це не лише задля того, аби колись поласувати вишнями, а й для того, щоб земля, на якій ми живемо, стала красивішою. Це надихає їх і дає дуже позитивну мотивацію.

Становлення громадянина розпочинається з дитинства. Саме у цей період у дитини закладаються підвалини майбутньої свідомості, характеру поведінки, формуються риси українця. Підростаючи, дитина вбирає в себе те, чим живе родина, народ України, поступово формується як член суспільства, громадянин. Створенню в дітей конкретних вражень і прикладів патріотичної поведінки сприяє організація й проведення зустрічей з учасниками боїв за рідну країну, розповіді про героїв, що віддали життя за Батьківщину. Діти неодноразово писали листи і малювали малюнки, Ангели – обереги, які відсиляли у зону бойових дій. Батьки зніщували збір допомоги бійцям в зону АТО. Самі зібрали кошти, закупили речі першої необхідності і передали волонтерам. Зараз, у період війни, в селі часто організують збір продуктів та речей першої необхідності тим, хто цього потребує. Намагаюся залучати до цього дітей, щоб розуміли, що кожен із нас теж може надавати свою посильну допомогу і наближати мир в Україні. Це гідний приклад для наслідування дітям, адже є проявом патріотизму не на словах, а на ділі.

Скільки б ми не наводили літературних прикладів патріотизму, найсильніше діє той, що пов'язаний з власною історією, життям і долями знайомих нам людей. Наш славний земляк, Герой України Гриневич Едуард назавжди вписав своє ім'я в історію боротьби українців за свободу і право на гідне життя. Дітей дуже сколихнула і вразила смерть Едуарда. Ми відвідуємо місце поховання нашого героя і носимо туди квіти. У школі створено великий Куточок Пам'яті героїв Майдану і впорядковано книжку про Едуарда Гриневича, на стіні школи прикріплено Меморіальну дошку в честь пам'яті про Героя. У ході виховних бесід завжди намагаюся довести до розуміння дітей, що подвиг Едуарда став для усіх нас, жителів села Деревок, своєрідним дороговказом у житті. Тепер ми маємо жити і працювати так, щоб бути гідними зватись земляками нашого Героя. Бо живемо не лише за себе, а й за нього.

Багато наших земляків нині перебувають у лавах ЗСУ, то ж написання листів та малюнків для бійців уже стало звичною справою для дітей.

Дуже цікавою і корисною для учнів була зустріч із учасником II Світової війни 93-річним ветераном. Діти проявили такий непідробний інтерес до воєнних подій того часу, що буквально «засипали» дідуся запитаннями. І запитання ці були не завжди дитячими. Незабутнє враження на дітей справила екскурсія в Кімнату Бойової Слави, де вони дізнались багато нового з історії села та своїх предків. Багато дітей побачили на стендах своїх дідусів і прадідусів, які були учасниками війни. Я вважаю, що саме через розповіді про Героїв нашого

часу, спілкування із такими людьми, найкраще виховати у наших дітей почуття національної самосвідомості та патріотизму у всіх його проявах.

Коли йдеться про виховання любові до рідної землі, почуття національної самосвідомості, не можна оминати увагою позакласну роботу. Адже це – дуже широкий спектр діяльності. Вже традиційним у нашій школі став День миру, який відзначають у вересні. А 6 травня, на свято Юрія, у школі проходить День вишиванки. В цей день вся школа розквітає від розмаїття вишиванок. Кожен клас готує свою невеличку літературну композицію. У кінці дня нагороджують найактивніших учасників свята. А коридор прикрашає велике панно – карта України, створена самими учнями.

Великий інтерес в учнів та батьків викликав ярмарок, який традиційно проходить восени. До проведення свята залучаються учні та їх родини. Чого тут тільки не продається! Всі учасники отримують від цієї акції масу задоволення, а зібрані кошти передаються на потреби поранених бійців.

Щоб розширювати кругозір дітей, збагачувати їх духовний світ і виховувати національну самосвідомість, у нашому класі створено виставку книг поетів і письменників Волині. До цих книжок звертаємось дуже часто, діти люблять і знають своїх талановитих літераторів-земляків. Формуємо і свою збірку дитячих творів під назвою «Творчість наших маленьких розумників та розумниць»

Учитель, лікар, священнослужитель – носії світла, гуманізму, духовності й моралі – в усі часи були, є і будуть гарантом духовно-моральної безпеки суспільства. Продовжуючи себе у своїх вихованцях, ми творимо не тільки людину. Ми творимо самий час. Дух часу, взаємини між людьми – усе це залежить від того, які ми з вами, яка школа, що їй народ довірив своє майбутнє.

Література

1. Вислови мудрого вчителя: Про моральне виховання // Позакласний час.- 2008 .- №8 .- С.30-31.
2. Пашкова А. Педагог не в своїй вітчизні // Хрещатик .-2008 .-1 жовтня.
3. Савченко О. Товариство послідовників ідей Василя Сухомлинського // Початкова школа .- 1998 .- №9 .- С.1-4.
4. Сухомлинська О. Свіжий вітер казки // Початкова школа .- 1990 .- №9 .- С.65-66.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5 т.- К.: Рад. школа, 1977. - Т.3 .- С.114, 179, 184.
6. Шаров І. Сухомлинський Василь Олександрович / І.Шаров // 100 видатних імен України .- К., 1999 .- С. 393-39

УДК 37.091.4(477)

Лариса Турчина

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Здійснено аналіз психологічних засад патріотизму у працях В. О. Сухомлинського та розкрито їх значення у сучасній національній освіті та захисті незалежності України у складних умовах війни.

Ключові слова: патріотизм, громадянськість, національна свідомість, національна ідентичність, сім'я, мова, любов до Батьківщини.

An analysis of the psychological foundations of patriotism in the writings of V.O. Sukhomlynskyi was carried out and their importance in modern national education and the defense of Ukraine's independence in the complex state of today was revealed.

Key words: patriotism, citizenship, national consciousness, national identity, family, language, love to motherland.

Постановка проблеми. З початком активних військових дій на території України особливого значення набули ідеї Концепції національно-патріотичного виховання молоді, затвердженої у 2009 році, в якій акцентується увага на вихованню молодої людини як патріота своєї країни, готової самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу.

З 24 лютого 2022 року, а точніше з 2014 року, українці проходять надскладне випробування на готовність не тільки розбудовувати, але й захищати свою країну, віддавати за неї життя, працювати та навчатися у надскладних умовах військового часу. Все життя наших громадян розділилося на «до» і «після». До тих завдань, які стояли перед освітянами щодо реалізації реформи освіти, Концепції Нової української школи в умовах пандемії долучилися нові надважкі завдання організації освітніх процесів в умовах військових дій, постійних повітряних тривог і необхідності певний час перебувати у бомбосховищах. Оволодіння навичками першої медичної і психологічної допомоги, системної допомоги ЗСУ, волонтерська діяльність в різних її формах, підтримки родин воїнів, допомога біженцям – стали повсякденністю освітян. Повоєнний досвід Павлишської школи, систематизований і описаний у працях видатного українського педагога, філософа, гуманіста – її багатолітнього директора Василя Олександровича Сухомлинського може стати дороговказом сучасним менеджерам освіти, педагогам: як на основі гуманістичних ідей організувати формування патріота, який залишається Людиною в усіх сенсах цього слова, забезпечити психологічну підтримку осиротілим у війну дітям, організувати психологічну підтримку родинам воїнів ЗСУ.

Війна залишила значний слід у творчості педагога. У своїх працях, у виховній діяльності він багато говорив про неї, про героїзм радянського народу, про біди й нещастя, які вона принесла. Війна пройшла крізь його життя і долю: учасник важких боїв, тяжко поранений під Ржевом, людина, що втратила своїх рідних, Василь Олександрович писав про неї болем своїх незагойних ран, вважав її уроки джерелом виховання патріотизму, громадянськості. Хоча ми віддаємо належне необхідності переосмислення у трактуванні історичних подій Другої світової війни, але досвід організації роботи закладу освіти у військовий й повоєнний часи, допомога у перетворення травм війни у силу народу засобами освіти – це неоціненний досвід. Який залишив у своїх працях В.О.Сухомлинський.

Аналіз досліджень із проблеми. Масив літератури, присвяченої патріотизму, створює ілюзію вивченості цього соціально-психологічного феномена. Проте, якщо звернутися тільки до визначення цього поняття (а їх є неймовірно багато), яке сприймається як щось відоме і «узвичаєне», то виявляється, що воно містить чимало різних смислових нюансів та тлумачень. Українські вчені, зокрема, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, Б. С. Кобзар, О. М. Вишневський, О. В. Киричук, Г. Г. Філіпчук та ін., досліджують означену проблему здебільшого у контексті патріотичного виховання. Аналіз зарубіжних підходів (Е. Макінтайра, А.Токвіль, Ч. Тейлор та ін.) свідчить про неоднозначне ставлення до патріотизму та специфіку його трактування в залежності від національних, політичних, соціальних й інших поглядів авторів.

Щодо вивчення спадщини видатного педагога – гуманіста В. О. Сухомлинського, то значимий внесок у дослідження його діяльності здійснили вітчизняні вчені: І. Бех, А. Богуш, Л. Бондар, М. Вашуленко, Г. Волков, Л. Заліток, В. Кузь, М. Левківський, О. Петренко, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.

Погляди В. О. Сухомлинського на проблему патріотичного виховання школярів висвітлили у дисертаційних роботах Н. Базилевич («Проблеми патриотического воспитания младших школьников в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского», 1982), В. Кіндрат

(«Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського», 1998) та інші.

Метою статті є здійснити психологічний аналіз феномена патріотизму у спадщині В.О.Сухомлинського на тлі сучасних підходів і подій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Чернова І. В. відмічає, що у сучасному українському науковому дискурсі поняття патріотизму має широкий спектр тлумачень, який відображає інтегральну природу самого явища, а саме:

“Любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити їх інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу” (Скуратівський В);

«Суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що відзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється у готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів” (Ткаченко В.М.);

“Позиція, яка поєднує відданість і любов до батьківщини, солідарність із власним народом та повагу до інших народів і пошану до їхніх суверенних прав» (УСЕ Універсальний словник-енциклопедія [Гол. ред чл.-кор. НАНУ М. Попович]. – К., 2001);

“швидше почуття, аніж політична ідея, але таке почуття, яке може бути поставлене на службу різного роду переконанням, особливо в часи війни” (Енциклопедія політичної думки / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000);

“одна із найбільш значущих, незмінних цінностей, що властива усім сферам життя суспільства й держави, виражає ставлення особистості до своєї Батьківщини й характеризує вищий рівень її розвитку в процесі діяльності на благо Батьківщини (Бойко О.В).

Найважливішим, на наш погляд, є те, що патріотизм – це Усвідомлене Почуття Любові до Батьківщини та діяльність, спрямована на служіння та захист інтересів своєї Вітчизни.

Таким чином, ми розглядаємо феномен патріотизму як один із базових компонентів суспільної свідомості, який має комплексну структуру. Він – об’єкт вивчення ряду суспільних наук, і перш за все історії, етнології, соціології, політології, педагогіки та психології. У цих дисциплінах накопичено досить даних для виділення проблеми патріотизму як самостійного об’єкта дослідження та використання для опису цього феномена відповідного концептуально-термінологічного інструментарію, що дозволяє позначити його соціально-психологічну, психолого-педагогічну специфіку.

Зазначимо, що для більш глибокого розуміння психології формування патріотизму потрібно розглянути ряд суміжних понять і їх співвідношення: національна свідомість і її структура, національна самосвідомість і її складові, національна ідентичність і її види (етноідентичність, громадянська...). Цим питанням ми присвятили гідне місце у спецкурсі «Національна ідентичність як психолого-педагогічний феномен», який пропонується педагогам Волині.

Ми ж більш детально зупинимось на феномені патріотизму, значимим джерелом для дослідження якого є українська педагогічна наука, а одним із найяскравіших представників якої є Василь Олександрович Сухомлинський. Погляди видатного педагога, мислителя, гуманіста щодо громадянськості, патріотизму, їх виховання у підростаючого покоління слугують орієнтиром як у визначенні самого поняття, так і складників патріотизму, його критеріїв, шляхів формування.

Аналіз філософської, соціально-психологічної літератури з проблеми, звернення до роздумів Василя Олександровича дозволяє стверджувати, що патріотизм – це одна з базових складових національної самосвідомості народу, що виражається в почуттях любові, гордості й відданості своїй Батьківщині, його історії, культури, традицій та побуту, в почутті морального обов’язку його захисту, а також у визнанні самобутності й самоцінності інших спільнот, в усвідомленні їх права на самобутність та існування без конфронтації.

Патріотизм – це почуття цінності й необхідності для життя кожної людини його включення у велику цілісну індивідуальність народу. З іншого боку – інстинкт

самозбереження народної індивідуальності та самобутності. Сенс і функція патріотизму – в об'єднанні держави та збереженні нації як цілісної єдності (культурної, територіальної, державно-політичної, економічної). Це та духовна сила, яка приводить в дію потенціали і засоби, що підтримують єдність народу: мову, національну культуру, почуття історичної традиції та спадкоємності, національні риси його релігії, цілісність і недоторканність території. Тому згасання патріотизму – найпевніша ознака кризи соціуму, а його штучне руйнування – шлях знищення народу.

Патріотизм – багатогранне й багатоаспектне явище, яке містить складний комплекс властивостей та характеристик, що по-різному проявляються на різних рівнях функціонування соціальної системи. На рівні окремої людини патріотизм може бути розглянуто як один з компонентів його особистісної підструктури й віднесений до області вищих почуттів і стійких особистісних особливостей (цінностей, переконань, норм поведінки, критеріїв оцінки соціальних явищ) [6].

Аналізуючи сучасні дослідження [1; 6; 7], які розглядають патріотизм як складне інтегральне особистісне утворення, створюється враження, що основою для виділення компонентів слугували праці видатного педагога.

Любов до Батьківщини; безкорислива відданість і служіння їй; нерозривна єдність з нею, ідентифікація своїх інтересів з інтересами Вітчизни; патріотичні почуття, пов'язані з вищими духовними підструктурами людини, що передбачають духовний розвиток; наявність активної громадянської позиції, готовність відстоювати інтереси своєї Батьківщини, діяти в ім'я збереження і розвитку її благополуччя; жертівність, тобто готовність пожертвувати заради Вітчизни своїми особистими інтересами, у тому числі життям; сприйняття служіння Батьківщині як однієї з важливих основ свого життєвого самовизначення, святого і найпершого обов'язку; визнання Батьківщини як вищої, головної цінності в ієрархії системи цінностей особистості; гордість за свою культуру та досягнення свого народу; схиляння перед його святинами, минулим і кращими традиціями (при одночасній їх виваженості та критичній оцінці); превалювання в людині громадських орієнтацій над індивідуалістичними, класовими чи вузькопрофесійними інтересами; повага до інших народів і культур – ось найбільш повний список складових патріотизму [1]. Все вищеперераховане досліджено й описано В. О. Сухомлинським.

Перечитуючи твори Василя Олександровича, переконуємося, що він мав власне бачення кожного із зазначених компонентів: «...в житті людини має бути щось найголовніше, що стоїть вище від усіх повсякденних турбот, тривог, пристрастей» [2, с. 513]. І далі: «Ставлення до ідеї Батьківщини як до священного й найдорожчого облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищає душі від усього, що принижує гідність» [2, с. 513].

У сучасній психолого-педагогічній літературі виділяють щонайменше три різновиди патріотизму.

1. *Етнічний патріотизм*, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей термін уперше використав відомий сучасний психолог І. Кон, який писав, що «...етнопатріотизм пов'язаний з утвердженням конкретизованих, спрощених образів свого народу, як правило, наділених позитивними рисами». Більш детально розглядає етнопатріотизм соціолог Т. Ісламшина. Вона визначає його як почуття внутрішнього духовного зв'язку зі своїм народом, поваги до «своїх» етнічних цінностей. Цей патріотизм зумовлений природою як відчуття видової ознаки народу, є природженим і розвивається повноцінно, якщо дитина зростає у національно зорієнтованій сім'ї, навчається в українському дитячому садку, а потім в українській школі. При цьому великого значення надається вивченню історії українського народу, рідної мови та літератури, мистецтва, народних звичаїв, традицій. У праці «Як виховати справжню людину» В. О. Сухомлинський закликає: «Юнаки та дівчата, ви повинні знати історію свого народу; у ваші душі мають ввійти кращі народні традиції, стати для вас святим законом» [5, с. 177]; наголошує на величезній ролі родини: «Сім'я – перше джерело, з якого починається велика

річка патріотичних почуттів і переконань. Це те первинне середовище, де людина повинна навчитися творити добро» [5, с. 177].

2. *Територіальний патріотизм* базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася. Василь Олександрович присвячує питанню прищеплення любові до малої батьківщини ряд праць, описує досвід Павліської школи, де здійснювалися екскурсії в межах свого і сусідніх районів, ділиться досвідом уявних екскурсій. Свої заняття із шестилітками він проводить на природі: у саду, лісі, полях.

3. *Державний патріотизм* ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це вищий патріотизм, який базується на державній ідеології та пов'язаний із почуттям громадянськості. Зазначимо, що в силу об'єктивних обставин педагог не міг виокремити Україну як окрему державу.

Проблемі формування громадянина у творчості В. О. Сухомлинського присвячена велика кількість праць. Дехто може заперечити: адже він писав про радянський патріотизм і його ідеї втратили актуальність на тлі сьогодення, з переоцінкою історичних подій, тощо. Так, за часів Сухомлинського комуністична ідеологія впливала на всі царини життя, педагог сам став жертвою обмежень тієї епохи.

Але не слід ігнорувати всього багатства форм і методів патріотичного виховання тільки на тій підставі, що вони були вироблені й використовувались в умовах тоталітаризму. Навпаки, їх слід трансформувати в сучасність, наситивши новим змістом, а саме: покласти в основу патріотичного виховання любов і повагу до України, трагічної і разом з тим героїчної історії боротьби її народу за своє соціальне й національне визволення, за право на самостійний державний розвиток. Сьогодні це одна з головних умов нашого становлення як незалежної держави. І спадщина В. О. Сухомлинського щодо форм і методів формування громадянської позиції, патріотизму є неоціненним джерелом, неймовірно актуальною. Звернімося до деяких його роздумів, які примушують задуматись над сучасними підходами в педагогіці та психології.

У роботі «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» видатний педагог зауважує: «...досліджуючи проблему громадянського виховання, становлення патріотичних переконань, ідеалів, почуттів, неприпустимо створювати якісь спеціальні, незвичні умови для патріотичного виховання, тобто практично робити щось неприродне для того, щоб досліджувати. Дотримання цієї важливої вимоги, без суворого і невмолимого, дуже корисного і спрямовуючого завжди в тверезе русло диктату реальності, – саме завдяки цьому в процесі практичної роботи й наукового дослідження перед нами відкриваються все нові й нові грані, відтінки, особливості окремих проблем великої ідеї всебічного розвитку особистості» [4]. Як це актуально в сьогоденні, коли навчальні заклади охопила хвиля «експериментально-дослідної роботи», яка часто виходить за межі «тверезого русла реальності»!

Необхідно звернутися до роздумів видатного мислителя щодо важливості проблеми критеріїв патріотичної вихованості: «Не можна забувати, що особливо сильно і яскраво патріотичні почуття і переконання виражаються в силі духу, у волі людській тоді, коли Батьківщина в небезпеці, в годину найтяжчих випробувань. Тому ми, вихователі, у думці вимірюючи своїх вихованців, зобов'язані виходити з критерію: а якби повелася ця людина на полі бою? А як би вона повелася в катівні ворога, коли перед нею дилема: або життя ціною зради, або смерть у муках і збереження честі патріота?» [4, с. 131]. На жаль, ми стали свідками того, як наші громадяни проходили випробування на патріотизм у реальних умовах, ціною життя захищаючи і утверджуючи свій народ, його незалежність, ті цінності й ідеали, які стануть основою процвітання України, її цивілізаційного курсу. Ми пишаємось нашими патріотами! Слава Україні! Героям слава!

Видатний педагог застерігає: «...мудрість вихователя полягає в тому, щоб ці слова наші вихованці не вимовляли безпристрасно і бездумно. Враховуючи це, ми вважаємо, що абсолютно неприпустимо організовувати конкурси: хто краще скаже (напише) про свої

почуття любові до Батьківщини. Немислима справа вчити говорити про любов замість того, щоб вчити любити. Взагалі треба особливо суворо і вимогливо торкатися понять і слів Вітчизна, доблесть, героїзм, подвиг, так само як і змісту тієї діяльності, яка вкладається у ці поняття і слова» [4, с. 132]. Прикладів далекоглядності та глибокого розуміння феномену патріотизму у творчості видатного мислителя ми знаходимо безліч.

Прикладів недальнього, декларованого ставлення до символів України, вшанування пам'яті загиблих вже у цій війні, нажаль, немало. Маємо на увазі розміщення прапорів у День прапора і День Незалежності України в не окупованих містах. Навіть на центральних вулицях нашого міста не всі установи, організації, магазини, банки вивісили прапори в знак підтримки наших воїнів і родин загиблих. Серед них були і державні установи. У той час, коли наші воїни своїми грудьми захищають Україну і її символи, в окупованих містах, ризикуючи життям, вивішують прапори наші патріоти, у відносно безпечних місцях дехто нехтує такою потужною підтримкою наших воїнів, родин загиблих у війні з росією.

Окреме питання організації і підготовки батьків й учнів до проведення «Всеукраїнської хвилини мовчання». Не в усіх освітніх закладах була проведена попередня роз'яснювальна робота щодо значення, особливостей організації її для різних вікових категорії – умов свідомого залучення до неї усіх учасників освітнього процесу. Не на всіх сайтах школи було розміщено інформацію щодо цього.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, погляди Василя Олександровича Сухомлинського на проблему патріотизму й патріотичного виховання співзвучні сучасним підходам у педагогіці та психології щодо трактування основних понять, критеріїв оцінки та шляхів формування патріотизму в сучасній Україні. Адже патріотичні почуття українського народу є емоційним аспектом національного державницького світогляду, що включає почуття належності до України, її історії, віру в майбутнє своєї держави. Найвищою формою патріотизму виступає почуття любові до Батьківщини, готовність терпіти муки й навіть іти на смерть заради неї.

Наші співвітчизники продемонстрували високий рівень національної самосвідомості, патріотизму і відданості своєму народові. Наше завдання – не втратити, а примножити цей потенціал. Попереду у нас ще багато роботи і творчість Василя Олександровича Сухомлинського забезпечує теоретико-методологічну та методичну основу практичної реалізації цього непростого завдання. Спонукає кожного педагога звірити маркери свого патріотизму з його ознаками, викладеними у працях видатного педагога, відмовитися від декларування цінностей у виховній роботі, а осмислено утверджувати їх як в своєму особистому житті, так і в педагогічній діяльності. Приклад не найкращий метод виховання – це єдиний дійовий метод і в сімейному, і в освітньому вихованні. Слава Україні! Героям слава!

Література

1. Афанасьєв А.О. Проблеми патріотичного виховання у науковій літературі та дослідженнях сучасних вчених / А. О. Афанасьєв // Військова освіта: Збірн. наук. праць. – К., 2006. – №1 (17). – С. 20–25.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори: в 5 т. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1997. – 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – Т. 5 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 180; Т. 1. – С. 209–354.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 1. – 653 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 149–418.
6. [Електронний ресурс] <http://www.stationline.org.ua/vornka>

ЗНАЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В УПРАВЛІННІ ОСВІТНИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ КЕРІВНИКАМИ

Анотація: У статті обґрунтовано важливість підвищення професійної культури управління навчальним закладом та визначено проблеми, які постають у зв'язку з цим.

Annotation : In the article substantiates the importance of improving the professional culture of educational institution management and identifies the problems that arise in connection with this.

Ключові слова: управління навчальним закладом, інноваційне шкільне управління, сучасні освітні технології, освітнє середовище, інноваційна педагогічна діяльність, професійна діяльність, менеджмент, інноваційні технології.

Keywords : educational institution management, innovative school management, modern educational technologies, educational environment, innovative pedagogical activity, professional activity, management, innovative technologies

В умовах сьогодення головним стратегічним завданням всієї української освітньої спільноти є забезпечення стабільного та ефективного управління сучасної освітньої сфери на засадах цілісності соціального управлінського оточення, економічної життєздатності та соціальної справедливості для нинішніх і майбутніх поколінь. Освіта має вирішальне значення для формування інтелектуального потенціалу сьогодення і майбутнього, побудови демократичного суспільства, здобуття знання, необхідного для удосконалення всіх сфер життя людини. Однак не менш важливу роль для стійкого економічного і соціального зростання, підвищення життєвого і культурного рівня населення відіграє інноваційна діяльність і передовий досвід керівника закладу освіти.

Метою роботи є розкриття технологій формування психологічної готовності до інноваційної управлінської діяльності майбутніх керівників навчальних закладів, спираючись на досвід передових вчених.

Творче зростання керівника в умовах інноваційної діяльності, підвищення його фахового рівня, професійної компетенції відображено у працях С. А. Калашнікова [1], Л. М. Ващенко [2] та ін. Особливості підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до застосування освітніх інновацій досліджено у працях Л. А. Даніленко [3] та ін. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у цьому напрямі, залишаються недостатньо вивченими структура та компоненти готовності менеджерів освіти до інноваційної діяльності, потребують подальшого обґрунтування технології підготовки майбутніх управлінців до здійснення інноваційної діяльності.

Якісна освіта є пріоритетом будь-якої держави. Сучасне інформаційне суспільство потребує:

- фахівців, здатних до ефективного застосування ІКТ у власній професійній діяльності;
- розвитку кожної особистості у площині формування власної життєвої траєкторії;
- відстеження та керування динамікою прогресу у сфері навчання, професійної чи соціальної самореалізації;
- соціально активних громадян, які об'єднуються у спільноти, впливають на власне життя та життя держави.

Процеси глобальних змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку всього українського суспільства і освіти зокрема, вимагають нових підходів до управління навчальними закладами.

Пріоритетними серед них є впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, що мають забезпечити доступність та ефективність освіти, удосконалення навчально-виховного процесу, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Професіоналізація керівників вимагає особливої уваги за нових умов управління освітнім процесом у сучасних навчальних закладах, де вони відіграють найважливішу роль у впровадженні інновацій.

Менеджмент освіти - це вид управлінської діяльності, який складається із сукупності засобів, методів та форм впливу на особистості та колектив з метою ефективного функціонування освітньої галузі. А людина, яка володіє цими знаннями та вміннями, - це менеджер. У багатьох наукових роботах розкривається сутність освітнього менеджменту та зміст діяльності менеджера освіти [2; 4;].

Під терміном “інновація” - розуміємо нововведення, цілеспрямовану зміну, яка викликає перехід системи з одного стану до іншого. Інноваційна освітня діяльність відповідає процесам внесення якісно нових елементів в освіту.

Як вважають учені, до управлінських інновацій слід віднести сучасні економічні, психологічні, діагностичні, інформаційні технології, які дають змогу створити відповідні умови для оперативного й ефективного прийняття керівником управлінського рішення. У сукупності управлінських інновацій, що впроваджуються в навчальних закладах, виділяються: модернізовані зміст, форми й методи управлінської діяльності керівника, громадсько-державні, регіональні, модульні, проектні моделі управління.

Практика педагогічної діяльності свідчить, що колектив на чолі з керівником має визначитися, які це будуть зміни за інноваційним потенціалом: удосконалення, раціоналізація, модернізація, оптимізація; принципово нові, радикального характеру технології навчання, виховання, розвитку молоді, організації педагогічного процесу, управління закладом освіти.

Управління інноваційним процесом передбачає реалізацію керівником управлінського циклу: аналіз - планування - організацію - контроль - регулювання - аналіз.

Слід мати на увазі, що на впровадження нововведень як основи поліпшення роботи навчального закладу впливають такі чинники:

1. Зовнішні чинники інноваційної політики: замовлення суспільства на освітні результати; демографічні показники; фінансування освіти.

2. Характерні риси інноваційної практики на місцевому рівні: традиції інноваційних спроб; навчання керівників закладів освіти управляти інноваційними процесами.

3. Характерні риси інноваційної діяльності на рівні навчального закладу: дії менеджера закладу щодо поширення новацій.

4. Характерні ознаки нововведення: потреба змін; зрозумілість і комплексність сфери змін; якість і наявність умов для змін; характер рішень про зміни [3].

Основними напрямками інновації управлінської діяльності керівника-менеджера навчального закладу можна вважати:

- 1) концептуальність в управлінні закладом;
- 2) цільовий підхід до управління;
- 3) психологізація управління;

- 4) моделювання структури управління, створення швидкодіючих технологій та механізмів управлінської діяльності;
- 5) побудова рухливої структури горизонтальних зв'язків;
- 6) приведення функцій управління у відповідність до завдань освітнього закладу;
- 7) рефлексивність діяльності керівника;
- 8) управління якістю освіти і вироблення нових підходів до визначення ефективності педагогічного процесу;
- 9) комп'ютеризація, технологізація управління;
- 10) адаптація досягнень науки менеджменту в соціальній та виробничій сферах до управління закладом освіти.

Використання інноваційних технологій, сприятиме покращенню ефективності управління навчальним закладом. Сучасні освітні технології повинні гарантувати досягнення певного рівня навчання, бути ефективними за результатами та оптимальними в часі, витратах сил і засобів. Водночас вони мають також сприяти розвитку соціальної і професійної мобільності педагогів, їх конкурентоспроможності на ринку праці та швидкій адаптації до сучасних освітніх потреб.

Сучасний управлінець має суттєво відрізнятись від традиційного керівника. Це зумовлено новими концептуальними та технологічними підходами до діяльності, а саме: гуманізацією та демократизацією, людиноцентристським поглядом, управлінням за результатами, програмно-цільовим і особистісно орієнтованим підходами до управління та іншими інноваціями в освітньому менеджменті. Стверджується, що незважаючи на появу актуальних праць з планування підвищення компетентності та підготовки керівних педагогічних кадрів, ряд важливих аспектів, зокрема, проблема відбору та систематизації науково обумовленого змісту, визначення раціональної структури і форм комплексних планів підготовки та безперервного підвищення кваліфікації працівників освіти, не мають достатньо повного теоретичного обґрунтування. Окремо хочеться наголосити на тому, що швидкоплинність змін сучасного суспільства об'єктивно зумовлює необхідність формувати особистість, здатну до сприйняття і творення змін, налаштовану на сприйняття цих змін як природної норми. Водночас, сприйняття сукупності змін неможливе без задоволення освітніх потреб людини впродовж її життя. Отже, сучасна освіта повинна набути інноваційного змісту для змінюваних освітніх потреб, а суб'єкти освітнього процесу – здатності інноваційного способу життя і навчання [2].

Список використаних джерел

1. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. Х. : Видав. гр. "Освіта", 2004. - 204 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті. К. : Вид-во "Шкільний світ", 2004. 36 с.
3. Освітній менеджмент : навч. посіб. / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. К. : Шкільний світ, 2003. 400 с.
4. Оцінювання та вибір педагогічних інновацій: теоретико-практичний аспект / За ред. Л. І. Даниленко. К. : Логос, 2001. 185 с.

ВТІЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ НУШ

Анотація: В статті проведений порівняльний аналіз педагогічних ідей В. Сухомлинського з Концепцією Нової української школи. Виявлено, що багато аспектів, відображених в Концепції перегукуються з педагогічними ідеями Сухомлинського В. О. Зокрема такі, як дитиноцентризм, наскрізний процес навчання, педагогіка партнерства, професійне зростання педагога, освітнє середовище тощо.

Ключові слова: Концепція, педагогічні ідеї, Нова українська школа, виховання, освіта, дитиноцентризм, сучасні вміння, багатокультурне середовище, , самовдосконалення, навчання впродовж життя, мистецтво.

Annotation: In the article a comparative analysis of V. Sukhomlynsky's pedagogical ideas from the concept of New Ukrainian School was conducted. It has been discovered that many aspects reflected in the concept coincide with the pedagogical ideas of Sukhomlinsky V.

Key words: Concept, pedagogical ideas, New Ukrainian school, education, education, childhood center, modern skills, multicultural environment, self-improvement, lifelong learning, art.

Знаковою постаттю минулого, який зумів підійнятися до рівня світової філософської і педагогічної думки, є Василь Сухомлинський – педагог-гуманіст, науковець, в педагогічній спадщині якого уособлено найкращі національні риси. Швидко змінювані реалії сучасності, зміни у світі і в Україні, потреби суспільства у вихованні нової людини, людини-особистості, патріота, інноватора, формування у неї навичок ХХІ століття відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та освітніх траєкторій, зумовили прийняття Концепції Нової української школи.

До вивчення педагогічної концепції педагога-новатора звертається багато дослідників, зокрема В. Антонець, О. Сухомлинська, С. Білецька, Г. Біушкін, М. Богуславський, А. Гранкін, Н. Карпова, В. Ликова, А. Луцюк, М. Мухін, С. Соловейчик, Л. Подольна, І. Старцева, Г. Туюкіна, Т. Челпаченко та ін. У їхніх наукових роботах розглянуті гуманістичні ідеї вченого, його методологічні принципи виховання дітей різних вікових груп; питання, пов'язані зі співвідношенням особистого і громадського в дитячому колективі; проблеми дидактики; підвищення психолого-педагогічної майстерності вчителів.

Метою статті є розкриття вагомості провідних педагогічних ідей Василя Сухомлинського в освіті сьогодення. Педагогічна концепція В. Сухомлинського сформувалася на основі його педагогічного досвіду, а також була обумовлена змінами в суспільному, ідеологічному житті та постійно удосконалювалась. Тому сприймати педагогічну систему В. Сухомлинського варто не спрощено і відокремлено, а у всій її складності та єдності, у взаємозв'язках і взаємовпливах з іншими явищами: суспільному становища, ступенем розвитку педагогічної науки, школи, загалом освіти.

Новий зміст освіти заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, формування особистості, патріота, інноватора, здатного конкурувати на ринку праці, розвивати економіку, навчатися неперервно впродовж життя. Основні компоненти формули НУШ ґрунтуються на положеннях В. О. Сухомлинського: розвитку особистості шляхом впровадження особистісного підходу до організації навчання і

виховання. НУШ – це школа, до якої приємно ходити учням. Це школа, в якій прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. НУШ – це школа, в якій панують співпраця та взаєморозуміння. Саме В. Сухомлинський, один з перших у світовій педагогіці, звертається до принципу наступності у процесі формування компетентності «учити – вчитися». Функція педагога Нової української школи полягає в його вмінні організувати компетентнісне навчання, забезпечити інтегрованість змісту на основі ключових компетентностей, не шляхом механічного об'єднання предметів, а наближення змісту освіти до сенситивних періодів навчання, особливостей сприймання нової інформації тощо. Компетентнісний підхід – це місток, що поєднує школу з реальним світом і тими потребами, які ставить перед людиною життя, здатний забезпечити життєвий успіх у суспільстві знань.

Визначальних змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. В. Сухомлинський зазначав, що провести урок є досить непросто, це потребує великих зусиль і творчості педагога. Якщо ж творчо працює педагог, то і творчо будуть працювати діти. Підтвердження цих слів ми можемо знайти у багатьох працях В. Сухомлинського. Василь Олександрович спонукав і підтримував прагнення вчителів підвищувати свій рівень професійної майстерності. Він писав, що «школа може дати учням міцні і глибокі знання лише при тій умові, коли кожен учитель безперервно удосконалює свою педагогічну майстерність». Сьогодні вчитель отримує право вибору місця і способу підвищення кваліфікації, як передбачено Законом «Про освіту». В основі Концепції - творчий та відповідальний вчитель, який постійно працює над собою, який має свободу творчості й розвивається професійно.

У працях ученого ми знаходимо багато його висловів, обґрунтувань і описів методики багатогранного підходу до дитини. Він не розглядав дитину лише як учня, а ставився до неї як до гідної поваги і підтримки особистості в усіх її соціальних виявах. У ціннісному й системному підході до дитини ми ставимо на перше місце його гуманістичну складову як систему світоглядних орієнтацій, центром яких постає дитина. Гуманістична складова є засадничою у формуванні загальнолюдських цінностей, цивілізаційних вимірів і стандартів якості життя. У гуманістичній концепції В. Сухомлинського ми приймаємо ідею милосердного й дбайливого ставлення до дітей та молоді, позбавлених можливості жити повноцінно через порушення фізичного й психічного розвитку, втрату сім'ї. Сучасний розвиток спеціальної освіти іде шляхом інклюзивної освіти, спрямований на забезпечення якісної освіти, методико-соціальної реабілітації, інтеграції у суспільство дітей, які потребують особливої уваги від суспільства, як рівних серед рівних. Адже за тим, як ставиться суспільство до таких дітей, оцінюють у світі його демократизм.

Заслуговує на увагу твердження В. О. Сухомлинського про те, що немає нездібних та бездарних дітей. У кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або кількох видів діяльності. У зв'язку з цим, важливо виявити саме ту галузь, в якій учень зможе максимально розкрити свій творчий потенціал та самоактуалізуватися. Завдання школи полягає в тому, щоб допомогти учневі пізнати себе, зрозуміти, чого він прагне досягти в своєму житті, координувати його пошуки. Розвиток творчих здібностей учнів – це не хаотичний процес. Він будується на системі відповідних правил, яких має неодмінно дотримуватися учень. Дуже важливо, щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передувало нагромадження, аналіз, зіставлення

і порівняння фактів. Важливу роль в естетичному вихованні та духовному становленні особистості В. О. Сухомлинський відводить мистецтву. Основне завдання естетичного виховання педагог вбачав у намаганні навчити учня бачити красу оточуючого світу, красу людських стосунків, доброту, щирість і на таким чином стверджувати прекрасне в самому собі. Естетичне виховання має різнобічні зв'язки з багатьма сферами духовного життя особистості [7, 123]. У педагогічній спадщині великого педагога описано систему засобів естетичного виховання дітей з описом досвіду їх упровадження в Павлівській школі. Серед них: краса, природа, слово, рідна мова, художня література, поезія, музика, мистецтво, живопис, дієве ставлення до довкілля, естетичність обстановки тощо. Складовими естетичного виховання В. О. Сухомлинський називає естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичну культуру. Сфера впливу музики та живопису на людину «започатковується там, де закінчується мова» [5, 386]. Мистецтво сприяє виявленню та розвитку в дітей здібностей і талантів. Без творчості, на думку В. О. Сухомлинського, неможливий жоден з видів виховання. Все вищезазначене тісно пов'язане із вихованням почуттів та емоцій. Педагог вважав, що виховання емоцій є не вузьким завданням, а еством усього виховного процесу. І водночас наголошує на необхідності гармонії педагогічних впливів. Естетичне виховання може бути поставлене прекрасно, та якщо інші елементи і складові частини виховання мають серйозні недоліки, то і виховний вплив краси послаблюється і навіть може звестися нанівець. Педагог був впевнений, що від естетичного виховання дітей залежить і естетичний та емоційний розвиток людини. Зважаючи на це, у Павлівській школі застосовувались якомога більше ефективних засобів естетичного виховання: Школа Радості, Куточок Краси, Кімната Казки, Куточок Мрії, Школа під блакитним небом, Сад Здоров'я. За словами вченого, «все, посилене й зрозуміле дитині, що лишало в її пам'яті глибокий слід на все життя». Василь Олександрович в основу естетичного виховання дітей поставив красу, яку необхідно вміти бачити і розуміти, спостерігати і відчувати, високо цінувати та оберігати, примножувати і творити [5, 382].

Уроки мистецтва дають можливість виявити неповторність особистості, реалізувати духовний потенціал школяра. Виконуючи навчальні завдання, учень шукає в собі творця. Тому вчитель розуміє, що тут дуже важливо поважати особистість учня, намагатися зберегти його індивідуальність, вірити в його творчі сили. Змістовні і цікаві уроки вчителя відіграють важливу роль у вихованні учня. А якщо до таких уроків додати продуману, організовану позакласну роботу з мистецтва, то роль митця-вчителя стає ще більше значущою. Робота у школі складна, клопітка і виснажлива праця, яка вимагає душевних і фізичних зусиль. Однак саме творчий підхід до роботи дає можливість вчителю відновлювати насагу та натхнення до своєї праці. Саме мистецтво є одним із засобів творчого розвитку вчителя й учнів. «Творчість, – писав В. Сухомлинський, – починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу. Водночас людська особистість немовби зливається зі своїм духовним надбанням». Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – постійно змінний, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Потрібно допомагати учневі у його творчих пошуках, але при цьому зберігати його самостійність та поважати його вибір. Особистість вчителя стає реальною силою, яка виховує тільки тоді, коли сам вчитель володіє певною майстерністю, тому що без творчої праці неможливо виховувати. Запалити інших, якщо сам залишається байдужим, неможливо. У зв'язку з цим, важливо, щоб учитель був прикладом для

наслідування, еталоном знань. Учитель повинен любити дітей, бути закоханим у науку. Його ставлення до предмета передається учням і спонукає їх працювати ще більш наполегливо.

В. Сухомлинський розглядає середовищний підхід до освіти дітей як комплекс взаємопов'язаних компонентів, а не просто як сукупність частин, що їх оточують. Сухомлинський відносив до нього і найближчий до дитини світ — школа, клас, учитель, батьки, і віддалений у часі і просторі — село/місто, країна, природа, світ праці, культурно-історичні реалії. Середовищного підходу вимагає і нинішня реальність, у якій живе й комунікує сучасна особистість. Сучасний світ є багатоаспектним, мінливим і плинним, його можна підрозділити на соціосферу, психосферу, екосферу.

Великого значення в Концепції набуває аспект педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу. Це один із компонентів формули НУШ. Головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізовується у спільній діяльності учителя й учнів, учителя й батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку школярів. В. Сухомлинський першим у вітчизняній педагогіці розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. У педагогічній системі В. Сухомлинського утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якої батьки повинні були стати активними помічниками вчителів. Цьому сприяло не лише навчання батьків, але й спільне проведення свят, різноманітних суспільно-корисних справ. В. Сухомлинський високо цінував роль батька і матері, старших у сім'ї, стверджуючи: «Людина у своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові й волі в її духовному світі»; «...батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе в своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері». Науково-педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського визначає найважливіші проблеми навчання й виховання, є надійним підґрунтям побудови національної освіти та розвитку нової української школи. Процес застосування спадщини Василя Сухомлинського поширюється й поглиблюється. На ключових ідеях видатного українського педагога ґрунтовано найсучаснішу концепцію «Нова українська школа».

Список використаних джерел

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. - К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. - 206 с.
2. Луцюк А. М. Урок у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / А. М. Луцюк. // Педагогічний пошук. – 2021. №34(112). С. 27–29.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. - Т.3 /В.О. Сухомлинський. - К.: Рад. школа, - 1977. - С. 169).
4. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5-ти т. – т.1. – К.: Рад. шк., 1976., 414.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа: Естетичне виховання / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. У 5-ти т. – т. 4. – К.: Радянська школа, 1977. – 482 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. - Т. 3. - К.: Рад. школа, 1977. – с. 234.
7. Сухомлинський В. О. Сучасність: науково-методичний збірник. / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1994. – 162 с.

ЕКОЛОГІЧНІ КАЗКИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО: ВІД ПІЗНАННЯ СВІТУ ДО ВЧИНКОВОСТІ

Анотація. *Василь Сухомлинський – один із видатних представників розвитку педагогіки ХХ ст. Впродовж усього життя він навчався мудрості, яка покликана формувати гуманну, соціальноактивну, творчомислячу, морально здорову особистість, яка буде випромінювати ідеали Добра, Краси, Честі, Совісті, Свободи. Він розумів, що екологічне виховання неможливе без використання джерел народної скарбниці.*

Abstract. *Vasyl Sukhomlynskyi is one of the outstanding representatives of the development of pedagogy in the 20th century. Throughout his life, he studied wisdom, which is designed to form a humane, socially active, creative-thinking, morally healthy person who will radiate the ideals of Goodness, Beauty, Honor, Conscience, and Freedom. He understood that ecological education is impossible without using the resources of the people's treasury.*

Ключові слова: *екологічне виховання, учні початкових класів, казка.*

Key words: *environmental education, primary school students, fairy tale.*

Як відомо, В. Сухомлинський активно використовував усі засоби екологічного виховання, що певною мірою впливають на особистість: це слово, фольклор, авторитет батьків, казка, праця, природа, духовно-моральні цінності, громадська думка тощо. Казці він надавав особливо важливого значення в процесі екологічного виховання і стверджував: «Казка – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту; створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу... Казка – це духовні багатства народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем життя народу» [5, с. 177, 178]

В екологічних казках найбільш дієвим є засоби емоційного впливу на дитину. Через казки вдається прищепити не тільки любов до природи, але й усвідомлення необхідності її оберігати, виховувати громадську відповідальність, сприяти поширенню наукових знань про природу. Дітям дошкільного віку важливо розповідати про екологічні проблеми на зрозумілому для них рівні, у доступній ігровій формі. Ставши дорослою, така людина не буде шкодити природі. Важливо, щоб у ранньому дитинстві в неї закріпилося у свідомості достатньо повна інформація про природні закономірності, екологічні правила. Добрі екологічні казки про природу вчать дитину опановувати навколишній світ не тільки розумом, але й серцем, а це головне для екологічного виховання людини, як зазначав В. Сухомлинський.

У освітньому процесі ЗДО казка розглядається як засіб екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку, що за рахунок образності та впливу на почуття дитини забезпечує міцність засвоєння екологічних уявлень, спонукає до екологічно доцільної поведінки та діяльності. Підґрунтям використання казки як засобу екологічного виховання стала здатність дітей старшого дошкільного віку відрізнити фантастичні елементи казок від реальності.

Важливе значення казки підкреслював педагог-гуманіст В. Сухомлинський, якій він відводить основне місце у своїй педагогічній системі: «Діти розуміють ідею лише тоді, коли

вона втілена у яскравих образах. Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові» [1, с. 17].

Усі праці Василя Олександровича «написані з природи»: «Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сплячу, і інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим вчинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає» [7, с. 45]. У творах В. Сухомлинського природа визначається як провідний чинник екологічного виховання. Він писав: «Багаторічний досвід навчально-виховної роботи переконує, що природа є не лише об'єктом пізнання, не лише сферою активної діяльності наших вихованців, а й частиною їх буття, взаємовідносин, всього ладу їх життя. Природа – величезної ваги виховний чинник, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу» [6, с. 536-537]. На думку педагога, природа сама по собі не може виховувати. Дитина стане розумною, моральною, прекрасною, доброю і непримиренною до зла за умови активного «взаємодіяння» з природою. Василь Сухомлинський зазначає, що «активно впливати на природу, але при цьому залишатися сином її, бути вінцем її творіння і водночас володарем її сил, по-синівському бережливо ставитися до неї – ось яку позицію треба виховувати в учнів у процесі їх взаємодіяння з природою» [4, с. 554].

Казка однією з перших розкриває перед дитиною все багатство людських стосунків – ставлення її до самої себе, до інших людей, до навколишнього світу природи. Казка, як одна з ігрових форм діяльності, найбільш цікава, доступна і приваблива, має великі потенційні можливості у формуванні екологічної культури не тільки старших дошкільників, а й молодших школярів. Приміром, вмиле використання казки дозволяє педагогові розкрити певні біологічні закономірності, значення рослин та тварин у природі та життя людини, сформувані знання про екологічні зв'язки, що відображають саму суть екології як науки.

В. Сухомлинський вважав, що без казки – живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю й почуттям дитини, – неможливо уявити мислення і дитячого мовлення, як певного ступеня людського мислення й мови [2]. Чутливість до радощів і горя інших виховується тільки у дитинстві, бо у цьому віці серце особливо відкрите до людських страждань, горя, туги, самотності. Дитина легко уявляє себе на місці іншої людини. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, висловлює своє ставлення до добра й зла. З казки черпаються перші уявлення про справедливість і несправедливість. Казка виховує любов до рідної землі, вона – творіння народу.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що досвідчений учитель-практик і психолог В. Сухомлинський бачив у кожній дитині особистість, тонку душу поета, домагався того, щоб у ній заграла поетична струна, відкрилося джерельце творчості. За переконанням В. Сухомлинського, саме казка є духовним багатством народної культури. Дітей слід виховувати розумними, допитливими, кмітливими; утверджувати в їхніх душах чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей, надихати їх розум красою слова, думки.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Екологічне виховання дошкільників з допомогою казок Василя Сухомлинського. URL:

<https://vseosvita.ua/library/ekologicne-vihovanna-doskilnikiv-z-dopomogou-kazok-vasila-suhomlinskogo-332567.html>

3. Сухомлинський В. О. Народний учитель. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 5. Статті. С. 239–255.

4. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5. С. 551–562.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.

6. Сухомлинський В. О. Школа і природа. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ: Рад. школа, 1977. Т. 5. Статті. С. 536–551.

7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. *Вибрані твори : в 5 т.* Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 668 с.

УДК 37.091.4

Наталія Ясінська

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ – ТВОРЕЦЬ ПЕДАГОГІКИ ГУМАНІЗМУ

Спадщина В. О. Сухомлинського дуже різнопланова, сформована на кращих традиціях класичної педагогіки, гуманізму і народності, вона здобула визнання у світі, є невичерпним джерелом для кожного. В публікації проаналізовано принцип гуманізму Василя Олександровича Сухомлинського, який набув широкого застосування в сучасній педагогічній практиці. Розкрито сутність ідей гуманізму, які він пропагував.

Ключові слова: гуманізм, принцип гуманізму, педагогічна практика, освітній процес, педагогічна майстерність вчителя, особистісно орієнтований підхід.

The legacy of V. O. Sukhomlynskyi is very diverse, formed on the best traditions of classical pedagogy, humanism and nationalism, it has gained recognition in the world and is an inexhaustible source for everyone. The publication analyzes the principle of humanism of Vasyl Oleksandrovich Sukhomlynskyi, which has become widely used in modern pedagogical practice. The essence of the ideas of humanism, which he promoted, is revealed.

Key words: humanism, principle of humanism, pedagogical practice, educational process, teacher's pedagogical skill, personally oriented approach.

Вступ. Систему своїх педагогічних положень, вимог і рекомендацій педагог об'єднав навколо виховання. Ідеї гуманізму, які він пропагував, спрямовані на виховання поваги до людини, формування в неї благородства, порядності, відповідальності, чуйності, волі, доброти. Віра в дитину – це фундамент педагогічного організму.

Принцип гуманізму Василя Олександровича Сухомлинського набув широкого застосування в сучасній педагогічній практиці. Одним з перших великий педагог довів, що гуманізм – це невід'ємна риса творчої педагогіки, орієнтованої на дитину, її внутрішній світ і здатність вчителя адаптувати систему навчання до «дитячого» бачення і розуміння світу. Упродовж свого життя Василь Олександрович сповідував філософську ідею: гуманне суспільство можуть створити лише мудрі люди, а таких людей може виховати лише гуманна педагогічна система.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи спадщину Василя Сухомлинського, багато вчених відзначають цілісність поглядів великого педагога на школу і погляд вчителя в ній. Василь Олександрович увійшов в історію вітчизняної і світової педагогіки як видатний

педагог-гуманіст, який утверджував *самоцінність* дитячої особистості, необхідність зосередження педагогічного процесу на потребах розвитку творчих сил кожної дитини в різних видах діяльності, виховання на засадах загальнолюдських цінностей. Він був переконаний, що в кожній дитині закладено добро, бажання вчитися, пізнавати світ і оточуючих. Його ідея про всебічний розвиток здібностей і душевних сил дитини сьогодні є найважливішою в гуманістичній педагогіці, в основі якої лежать співпраця вчителя і дитини.

Головною метою освітнього процесу педагог вважав всебічний розвиток особистості дитини. Одним з основних положень у системі Сухомлинського на сутність освітнього процесу є положення про неповторність кожної дитини. Це є основа, на якій побудована уся система поглядів великого педагога і має велике значення для концепції особистісно зорієнтованого підходу, оскільки з нього випливає положення про дитину як найбільшу цінність, і відповідно, головного суб'єкта освітнього процесу. У науково-практичній творчості Василя Сухомлинського провідною є система поглядів на дитину як на цінність, до якої з перших днів її існування треба ставитись як до неповторного унікаму. В основі підходу Сухомлинського – знання й розуміння дитини, віра, любов і повага до неї, бережливе, чуйне ставлення до підтримки почуття її гідності, до фізичного, психічного і духовного розвитку вихованця. Педагог вважав, що виявом прекрасного в дитині було і залишається добро. Бо краса й добро властиві кожній людині від природи. Вони найдоступніші, як вода і повітря. Для мислячого вчителя учень - мікрокосмос. Пізнаючи учня, вчитель пізнає себе, розкриває сутність людини. Не страх і почуття вини, а любов і ствердження власних сил повинні лежати в основі педагогічного процесу, вважав Василь Сухомлинський.

Обґрунтовуючи практичну необхідність гуманних взаємин між вихователем та дитиною, між самими дітьми і взагалі усіма учасниками освітнього процесу, павлиський педагог переконливо показав, що найцінніше у дитини — її індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, своєрідність здібностей, потенційних можливостей.

В.О.Сухомлинський неодноразово повторював думку про те, що в кожній дитині є «золота жилка», і майстерність педагога полягає в тому, щоб розкрити обдарованість дитини, спрямувати її на ту життєву дорогу, йдучи якою вона принесе найбільшу користь суспільству.

Творча спадщина Сухомлинського доносить струнку і послідовну систему його поглядів на педагогічну майстерність вчителя і дає можливість виділити такі її складові: *гуманізм* – ставлення до дитини як до найвищої цінності, який проявляється у наявності доброти, любові, милосердя, чуйності; *професіоналізм* – глибоке знання вчителем навчального предмета, його методики, сучасних досягнень педагогіки і психології; *педагогічні здібності* – комунікабельність, інтуїція, навчання, оптимізм, здатність до творчості; *педагогічна взаємодія* – професійний такт учителя, культура мови спілкування з учнями, врахування психолого-фізіологічних особливостей дитини. Гуманізм навчання й виховання педагог вбачав в особистісній орієнтації на дитину, у створенні умов, які б сприяли розвитку творчої індивідуальності кожного, у ставленні до учня як до мети, а не до засобу педагогічного процесу. Важливим чинником ефективності навчання Сухомлинський вважав *людяність, любов, доброту, сердечність і тактовність* стосовно учнів. «Пам'ятайте, що кожна дитина приходить у школу із щирим бажанням добре вчитися. Воно ніби яскравий вогник, що освітлює світ дитячих турбот і тривог. Дитина несе його нам, учителям, з безмежною довірливістю. Цей вогник легко погасити різкістю, грубістю, байдужістю, невірою в неї, дитину». Безумовно, розвиток особистості учня залежить від особистості вчителя. Положення про необхідність високих особистих якостей учителя, розроблене Сухомлинським, може

розглядатися як один із принципів особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання учнів. Він містить чотири вимоги до особистості вчителя. Це – любов до власної справи, висока кваліфікація, високі моральні якості вчителя і творчий підхід до навчання й виховання. Запорукою успіху є толерантність, терплячість вчителя щодо поведінки кожного учня, повага до його гідності, доброзичливість, рівність у спілкуванні.

Без любові до дитини, вважав він, ніяка педагогічна майстерність, ніякі методичні нововведення не в змозі допомогти творенню людини. Виховання, на його думку, - це насамперед людинознавство. Тільки постійно пізнаючи маленьку людину, проникаючи думкою і серцем у її внутрішній світ, добре знаючи її найближче оточення і найголовніші обставини її поки ще короткого за віком, але надзвичайно насиченого різними яскравими враженнями життя, можна знайти той чарівний ключик, який розкриває перед вчителем, наставником неповторний у кожній дитини її загадковий світ. А тендітні струни дитячої душі відгукнуться і можуть зазвучати прекрасною мелодією тоді, коли вчитель зуміє розкрити перед дитиною мудрість і красу природи, цінність людської праці, допоможе глибоко відчути і полюбити життєдайний вплив творів літератури, музики, образотворчого мистецтва.

Велику увагу особистості вчителя, удосконаленню його майстерності, розвитку його здібностей надавав В.О. Сухомлинський у своїх творах. Він возвеличував професію вчителя, вважав її надзвичайно важливою. Високі вимоги В.О. Сухомлинський ставив до особистості вчителя, який має давати не тільки ґрунтовні знання, а й повинен бути глибоким знавцем людської душі.

Сухомлинський – ліричний, чуйний, ніжний за своїм складом інтроверт. Його влада над дітьми «материнська»: турбота про психологічний стан дитини, прагнення увійти з нею у тісний душевний контакт, зрозуміти її, почути, вислухати, порадити, підтримати, допомогти.

Висновки. Отже, вихідними засадами Сухомлинського завжди були гуманістичні ідеї про людину як вищу цінність і про дитину як надзвичайно складний і неосяжний світ, який вчитель може (і повинен) осягнути не тільки розумом, а й серцем. І щоб маленька дитина стала гармонійною істотою, а врешті-решт – справжньою Людиною, потрібне дуже уважне, дбайливе, чуйне ставлення усіх. Не люблячи дитину, не можна пізнати її.

У контексті сьогодення важко переоцінити мудрість Василя Олександровича, її перспективність та гуманність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевський Р.А. Серце, віддане дітям // Педагогічний пошук. – 2008.-№1(57). – С. 7–10.
2. Луцьок А.М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність вчителя. – Луцьк: Надстир'я, 2003.
3. Луцьок А.М. Український просвітитель, Добротворець, Гуманіст // Педагогічний пошук. – 2008.- №1(57). – С. 10–11.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. - К., Рад. школа, 1978.
5. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд / В. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. -Т. 5. 4.- К.: Рад. школа, 1977.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Вибр.тв.: В 5т. – К.: Рад. школа, 1976-1977. –Т.4. – С.394-625.
7. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр.тв.: В 5т. – К.: Рад.школа, 1976–1977. –Т.1. – С.204-400.
8. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів

- учнів/ В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. - К.: Радянська школа, 1977. - С. 122-139.
9. Сухомлинський В. О. На трьох китах / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. В 5-ти т. - Т.5. - К.: Радянська школа, 1977. - С.339-343. 140
 10. Арцишевський Р.А. Серце, віддане дітям // Педагогічний пошук. – 2008.-№1(57). – С. 7 –10.
 11. Луцюк А.М. Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність вчителя. – Луцьк: Надстир'я, 2003.
 12. Луцюк А.М. Український просвітитель, Добротворець, Гуманіст // Педагогічний пошук. – 2008.-№1(57). – С. 10 –11.
 13. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. - К., Рад. школа, 1978.
 14. Сухомлинський В.О. Природа, праця, світогляд / В. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. -Т. 5. 4.- К.: Рад. школа, 1977.
 15. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи // Вибр.тв.: В 5т. – К.: Рад. школа, 1976-1977. –Т.4. – С.394-625.
 16. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр.тв.: В 5т. – К.: Рад.школа, 1976 –1977. –Т.1. – С.204-400.

Наші автори

Бойчук Петро Микитович	Кандидат педагогічних наук, доцент ректор, Луцький педагогічний коледж
Борбич Наталія Віталіївна	кандидат педагогічних наук, проректор з навчальної роботи, Луцький педагогічний коледж.
Вітюк Валентина Василівна	заступник директора з науково-методичної та навчальної діяльності, кандидат педагогічних наук, доцент.
Гайчук Владислав Сергійович	студент, Луцький педагогічний коледж.
Гребенюк Арсен Вікторович	Кандидат філософських наук
Камінська Валентина Василівна	методист відділу освітньої та інноваційної діяльності, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.
Кінах Неля Володимирівна	кандидат економічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.
Климець Ірина Володимирівна	вчитель початкових класів, с. Кукли, Маневицька ОТГ, Камінь-Каширський район, Волинська область
Климук Наталія Богданівна	вчитель початкових класів, КЗ «Луцька загальноосвітня школа I-III ступенів №20 Луцької міської ради Волинської області»
Ковальчук Галина Миронівна	вчитель математики Старолішнянська гімназія Поромівської сільської ради Володимир-Волинського району Волинської області.
Коширець Тетяна Анатоліївна	вчитель вищої категорії, педагогічне звання «учитель-методист», учитель історії, завідувач народного зразкового етнографічного музею «Світлиця» Луцького ліцею №14 імені Василя Сухомлинського.
Дем'янюк Олександр Йосипович	заступник директора з науково-педагогічної діяльності, доктор історичних наук, професор.
Луцюк Анатолій Михайлович	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та психології, Волинський інституту післядипломної педагогічної освіти.
Луцюк Наталія Сергіївна	вчитель української мови та літератури Луцька гімназія №21 імені Михайла Кравчука.
Луцюк Юлія Анатоліївна	викладач культурології Луцького педагогічного коледжу.
Миць Мар'яна Ярославівна	кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та методики викладання шкільних предметів, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.
Невірець Оксана Сергіївна	студентка ВНУ імені Лесі Українки
Нечипорук Тетяна Миколаївна	вчитель української мови та літератури с. Хотешів, Камінь-Каширський район, Волинська область.
Оласюк Оксана Ігорівна	студентка ВНУ імені Лесі Українки.
Остайовський Олександр Ігорович	кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти .
Романюк Наталія Сергіївна	методист відділу освітньої та інноваційної діяльності, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Савчук Павло Леонідович	практичний психолог, КЗ "Волинський обласний центр національно-патріотичного виховання туризму і краєзнавства учнівської молоді Волинської обласної ради".
Терещук Алла Іванівна	вчитель початкових класів ЗЗСО «Деревківський ліцей» Любешівської селищної ради Волинської області.
Турчина Лариса Іванівна	старший викладач кафедри педагогіки та психології, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.
Червінська Наталія Леонтіївна	методист відділу освітньої та інноваційної діяльності, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.
Фаловська Ірина Дмитрівна	доцент, викладач кафедри педагогіки та психології, Луцький педагогічний коледж.
Олексюк Богдан Миколайович	студент, Луцький педагогічний коледж.
Наумчук Назар Васильович	студент, Луцький педагогічний коледж.
Лук'янчук Галина Ярославівна	старший викладач кафедри менеджменту, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.
Марчук Сергій Степанович	завідувач кафедри педагогіки та психології, кандидат педагогічних наук, Луцький педагогічний коледж
Гайчук Владислав Сергійович	студент, Луцький педагогічний коледж
Яцик Тетяна Олегівна, Степанюк Віта Василівна	викладачі Луцького педагогічного коледжу.
Ясінська Наталя Василівна	кандидат педагогічних наук, доцент, Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІСТЬ СПАДЩИНИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

*Матеріали
обласної науково-практичної конференції,
присвяченої 104-й річниці від дня народження Василя Сухомлинського
(Луцьк. 27 жовтня 2022 року)*

Друкується в авторській редакції

Упорядник: А. М. Луцюк
Технічний редактор: В. О. Вашкевич
Верстка: В. О. Вашкевич